

MARIAN GH. SIMION

METODOLOGIA CERCETĂRII

ÎN STUDIILE DE PACE ORTODOXE

Manual Universitar

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

Metodologia Cercetării în studiile de pace ortodoxe

Metodologia Cercetării în studiile de pace ortodoxe

MANUAL UNIVERSITAR

Marian Gh. Simion

Prefață
Laurențiu Tănase

Coordonator de Ediție și Studiu Introductiv
Cristian-Sebastian Sonea

**Presa Universitară Clujeană
2016**

Referenți științifici

Pr. prof. univ. dr. Ștefan Iloaie

Pr. conf. univ. dr. Gabriel Gârdan

Acest volum apare cu sprijinul Ministerului Educației Naționale și Cercetării Științifice prin grantul „UEFISCDI Proiecte de mobilitate pentru tineri cercetători din diaspora” și cu sprijinul Facultății de Teologie Ortodoxă a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca.

ISBN 978-606-37-0104-7

© 2016 Autorul volumului. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autorului este interzisă și se pedepsește conform legii.

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Presa Universitară Clujeană
Director Codruța Săcelean
Str. Hașdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax (+40) 264.597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro>

CUPRINS

Prefață de Laurențiu Tănase	vi
Studiu Introdactiv de Cristian-Sebastian Sonea	ix
Nota autorului	xv
1. Introducere: Religia și Violența Colectivă	1
2. Cercetarea Științifică în Studiul Violenței Religioase	11
INDUCȚIILE	39
3. Factorii de Inducție	41
FORMAREA ÎNȚELESULUI	83
4. Contextul (Trans)Formării Înțelesului	85
5. Liminalitate și Comunicare	99
6. Transformare și Interpretare	125
VERDICTELE	149
7. Esența și Structura Verdictelor	151
8. Măsurarea Verdictelor și Sondajul De Opinie	173
9. Concluzii	199
Indice	205

Prefață

Religia, ca sistem de referință al societății umane—indiferent de crezul sau forma organizațională pe care aceasta a structurat-o în diverse spații geografice și temporale, și-a găsit un loc important în orice formă de activitate umană. De aceea, prezența Religiei în violența colectivă sau în promovarea atitudinilor pacifiste, nu a reprezentat niciodată ceva nou sau ieșit din comun. Astfel de atitudini au stat adesea la baza solidarității umane și au marcat etape importante de dezvoltare socială și istorică.

Relația dintre Religie și Puterea politică în societățile moderne funcționale este bazată pe contribuția pe care o poate aduce Religia la menținerea coeziunii grupului și a echilibrului social. Doar într-un astfel de context social favorabil pot fi aplicate politici sociale coerente, care să-și poată atinge obiectivele și scopurile înalte de realizare a binelui public comun; Religia reprezentând un important factor al păcii sociale.

În situația în care Religia tinde să confiște autoritatea coordonării activității publice a comunităților, iar învățăturile religioase devin strategii de ideologie politică și militară, atunci Religia își pierde dimensiunea pacifistă, își abandonează scopurile supreme ale *mântuirii* credincioșilor, alimentând reacții diverse de dușmănie și fragmentare socială profundă.

Ceea ce este nou în percepția contemporană a Religiei în contextul violenței colective, pare a fi mai degrabă efectul indirect al comunicării media și al percepției culturale. Din motive mai mult sau mai puțin evidente, percepțiile contemporane sunt mai degrabă ostile față de Religie în sensul că aceasta este acuzată ca fiind cauza violenței, discriminării și suferinței umane.

Cu argumente bine documentate, studiul de față, scris de Marian Gh. Simion de la universitatea Harvard, vine nu doar să contrazică această paradigmă, cât mai ales să corecteze erorile acestor percepții de acuzare a Religiei; eșalonând pilonii de gândire ce trebuie avuți în vedere în administrarea impulsurilor spirituale pe drumul către conviețuirea pașnică. Mai mult decât atât, prezentul manual pune sub semnul îndoielii sintagmele eronate ce clasifică Religiiile lumii în *violente și pacifiste*; demonstrând că orice religie organizată este vulnerabilă justificării și chiar promovării violenței.

Ca dezvoltare teoretică, Marian Gh. Simion propune și prezintă atât o metodologie riguroasă și detaliată de cercetare calitativă, cât și strategiile necesare transformării și soluționării conflictului religios în contextul ortodox. Valoarea metodologică specifică unui manual este pusă în valoare de insistența cu care autorul lămurește semnificația metodelor de cercetare și a termenilor, atât de necesari fundamentării opiniilor științifice și verificării conceptelor și teoriilor avute în vedere. Demersul empiric explorator dă credibilitate opiniilor științifice; acestea fiind atent ilustrate intuitiv prin numeroase studii de caz. Autorul precizează faptul că studiile de caz oferă o „*analiză conceptuală a fenomenului studiat (ceea ce permite n.n.) a testa o teorie în uz sau pentru a genera o teorie nouă prin metoda inductivă*” (p. 29). Onestitatea cu care autorul privește aspectele esențiale ale vieții religioase, bunele intenții ce se află în spatele unor observații de nuanță pastorală și sfaturile sensibile pe care le oferă, fac din acest manual și o sursă de introspecție și reflecție duhovnicească pentru cititor.

Atât în contextul românesc și european, cât mai ales în contextul global contemporan, dezvoltarea studiilor de pace axate pe prezența Religiei este mai degrabă o necesitate mai mult decât o opțiune.

De aceea, salutăm cu căldură scrierea și publicarea acestui manual de cercetare în *studiile de pace ortodoxe*; un proiect inovator și probabil *unic* în lumea ortodoxă până în acest moment. Experiența îndelungată și reputația autorului ca specialist ortodox în cadrul unor universități de renume precum Harvard, Boston College și altele, cât și personalitățile lumii academice și politice americane sub a căror îndrumare a studiat la Harvard, Northeastern și Boston College (precum profesorul Samuel P. Huntington, autorul teoriei „Ciocnirea Civilizațiilor,” guvernatorul Michael S. Dukakis, candidat democrat la președinția S.U.A. în 1988, profesorii David Little și Raymond G. Helmick, S.J.), sunt o dovadă incontestabilă asupra valorii acestui manual scris în limba maternă a autorului; *limba română*. Cartea merită citită cu atenție și răbdare!

Felicitându-l pe Marian Gh. Simion pentru această lucrare deosebită, cu valoare de *unicat*, recomandăm cu multă căldură și încredere acest manual, tuturor profesorilor și studenților de teologie, sociologie, științe politice și administrative, studii de securitate sau relații internaționale și diplomatice, ca o sursă privilegiată de educație și reflecție academică.

Dr. Laurențiu D. TĂNASE
Facultatea de Teologie Ortodoxă,
Universitatea București, România
Secretar de Stat pentru Culte (2001–2004)
Membru al Colegiului CNSAS (2005–2017)

Studiile de Pace Ortodoxe și Metodologia Cercetării în Viziunea lui Marian Gh. Simion

Studiu Introductiv de
Cristian-Sebastian Sonea

A vorbi despre pace este întotdeauna un demers onorabil. A vorbi, însă, despre pace în contextul românesc este un subiect probabil încă delicat, mai ales după căderea comunismului, știindu-se bine că tema păcii și a fraternității dintre popoare a fost una des abordată. Înțelesul păcii și sensul acesteia într-o lume socialistă a fost extrem de superficial și de regulă argumentat în studiile teologice din acea perioadă ca un „tribut” plătit partidului, dar și ca o temă „obligatorie” în vederea publicării, alături de aceasta, a temelor cu adevărat de interes pentru comunitatea creștină.

Cu toate acestea, depășind superficialitatea discursului ideologic și observând realitățile lumii în care trăim de pe o platformă cu totul diferită de cea a lumii socialiste, expunerile despre pace și sensul înțelegerii acesteia capătă un înțeles nou, devenind chiar un demers necesar. De aceea, inițiativa tânărului teolog român din diaspora, Marian Gh. Simion, este de apreciat. Studiile pentru pace ortodoxe capătă prin teologul român o altă orientare. Ele sunt de acum plasate într-un spațiu mult mai larg și complex, în ceea ce numim generic creștinism mondial, în care teologia răsăriteană își aduce propria contribuție la dezvoltarea domeniului. Mai mult, studiile de pace ortodoxe sunt și o formă de teologie interculturală, întrucât astăzi transmiterea și celebrarea credinței nu se poate realiza făcând abstracție de moștenirea

culturală a societăților în care Biserica își desfășoară activitatea. Din această perspectivă, lucrarea misionară, care poate genera conflicte religioase cauzate de întâlnirea unor culturi divergente, are nevoie de suportul teologic al înțelegerii păcii și dreptății.

Propunerile metodologice făcute în acest volum sunt ancorate într-o experiență științifică de cercetare și de predare la nivel universitar, acumulată de autor timp de peste un deceniu și jumătate în cadrul a numeroase instituții din Statele Unite ale Americii și Marea Britanie, precum Universitatea Harvard, Universitatea Northeastern, Boston College, Hellenic College, Boston Theological Institute, Clubul de la Roma (filiala S.U.A.), London School of Theology și Institutul de Studii de Pace în Creștinismul Răsăritean.

În timpul celor paisprezece ani de activitate în calitate de director adjunct la Boston Theological Institute, Marian Gh. Simion a conceput noi cursuri pentru studierea conflictelor religioase, a dezvoltat programe academice, a susținut prelegeri academice și depozitii în prezența a numeroși lideri politici, lideri spirituali, lideri economici și personalități academice din întreaga lume. S-a alăturat unor echipe de cercetare împreună cu care s-a deplasat în zone în care religia este un factor important în viața politică, precum Egipt, Coreea de Nord, Coreea de Sud, Africa de Sud, Siria, Africa de Vest, Zimbabwe și altele.

Cercetările autorului au fost publicate sub formă de lucrări de cercetare științifică, interviuri, articole științifice, editoriale, sinteze și rapoarte în reviste academice precum *BTI Magazine* și altele; sub formă de capitole în volume pe care le-a coordonat, precum *Tracing Contours Reflections on World Mission and Christianity* (Petersen, Simion: Newton, Boston Theological Institute, 2010), *Overcoming Violence: Religion, Conflict, and Peacebuilding*—volum ce include și

contribuțiile a doi laureați ai Premiului Nobel Pentru Pace precum Kim Dae-jung și Mihail Gorbaciov—(Petersen, Simion: Newton, Boston Theological Institute, 2010), *Just Peace: Orthodox Perspectives* (Asfaw, Chehadeh, Simion: Geneva, World Council of Churches, 2012), *Religion and Public Policy: Human Rights, Conflict, and Ethics* (Twiss, Simion, Petersen: Cambridge, Cambridge University Press, 2015) și în monografiile precum *Religion and Political Conflict: From Dialectics to Cross-Domain Charting* (Simion: Montreal, Presses internationales polytechnique, 2011.)

Într-o lucrare științifică intitulată „Prolegomenele unui model de studii de pace pentru creștinismul răsăritean,”¹ autorul a prezentat o propunere pentru crearea unui domeniu de studii de pace specific creștinismului ortodox în care a enunțat noi teme pentru cercetarea viitoare. Mai târziu, într-o monografie intitulată, *Religion and Political Conflict: From Dialectics to Cross-Domain Charting*, a cartografiat domeniul general al cercetării interdisciplinare cu privire la violența colectivă din perspectiva studiilor religioase și a științelor politice și a propus o nouă metodă de paritate interdisciplinară. În acest studiu a contextualizat și creștinismul ortodox dintr-o perspectivă interdisciplinară. Specialiști de renume mondial au recunoscut metodologia pe care a propus-o ca fiind o „contribuție majoră revoluționară” (Marc Gopin), un „studiu inovator al violenței colective ce marchează o etapă nouă și binevenită de specializare în rândul savanților studiului religiei” (Scott Appleby) și „o resursă intelectuală robustă” (Daniel O. Aleshire) ce oferă „instrucțiuni practice pentru factorii de decizie” (Yoon Young-Kwan). În prefața acestei monografii, Sanctitatea Sa, Patriarhul Ecumenic Bartolomeu, a scris următoarele cuvinte: „Salutăm această publicație din toată inima și ne rugăm fierbinte ca aceasta să ofere perspective solide pentru

o mai bună înțelegere a modului în care religia—și în special tradiția spirituală a Bisericii Ortodoxe—poate să contribuie la soluționarea conflictelor și pacea globală.”²

În 2009 Marian Gh. Simion a creat *Institutul de Studii de Pace în Creștinismul Răsăritean* (IPSEC) în Cambridge, Massachusetts, Statele Unite ale Americii (www.orthodoxpeace.org), prin care a pus în aplicare câteva componente ale acestei metodologi pentru avansarea cercetării. În momentul de față IPSEC este afiliat cu Harvard Divinity School ca un loc pentru cercetare în teologie aplicată în contextul creștin ortodox. IPSEC are parteneriate de cooperare academică cu instituții precum Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității „Babeș-Bolyai,” Cluj-Napoca; Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității „Alexandru Ioan Cuza,” Iași; Academia de Științe a Moldovei, Chișinău; cu Parlamentul României, Comisia Juridică de Disciplină și Imunități a Camerei Deputaților, precum și alte organizații cu scop similar.

Progresele și perspectivele de cercetare prezentate în acest volum se concentrează pe domeniul studiilor religiei în violența colectivă, studiu care, la nivel global, se află în plină desfășurare. În contextul creștinismului ortodox acest domeniu de cercetare presupune o atenție focalizată pe relațiile dintre credință și științele sociale, etică creștină ortodoxă, teologie politică, eclesiologie, politologie, drept și ordine publică.

Contribuțiile scoase în evidență sunt ancorate și în studii avansate și de cercetare la nivel de doctorat și postdoctorat ale autorului sub îndrumarea a numeroaselor personalități ale lumii academice și politice precum Samuel P. Huntington (autorul lucrării *Ciocrnirea Civilizațiilor*), guvernatorul Michael S. Dukakis (candidat democrat la președinția SUA în 1988), Michael Ignatieff (co-autor al

documentului ONU *Responsibility to Protect*), David Little (personalitate marcantă a studiului drepturilor omului), Raymond G. Helmick, S.J. (negociator în diverse conflicte etno-religioase) și alții. În teza de doctorat prezentată la Universitatea Northeastern (*Religia în Conflictul Politic: un model teoretic constructivist pentru designul, analiza și implementarea politicilor publice*), Marian Gh. Simion și-a concentrat atenția în a oferi un răspuns științific la întrebarea dacă religia este o cauză sau o soluție în violența colectivă; concluzionând că în esență religia este un factor de încredere și stabilitate socială, în timp ce în forma instituționalizată aceasta se comportă ambivalent.

În opinia autorului, cercetarea cu privire la evaluarea și absorbția capacității religiei pentru a fi folosită drept agent al păcii trebuie făcută în concert cu domenii suplimentare de anchetă umană cum ar fi științele politice, psihologia, sociologia, antropologia și altele. Este necesar ca absorbția capacității religiei ca agent al păcii să fie dezvoltată și în domeniul diplomației religioase.³ În acest sens, între 2013–2015 Marian Gh. Simion a dezvoltat un proiect cercetare postdoctorală la Harvard Divinity School, intitulat, "G.R.A.S.P.: Global Religion Advancing Successful Policymaking,"⁴ în care a lansat teoria că diplomația religioasă prezintă indicatori speciali care o califică drept domeniu academic în sine, iar ca atare nu poate fi redusă ca fiind un component al „diplomației publice”.

În cuprinsul acestui volum autorul propune cartografierea unei metodologii de cercetare a studiilor de pace în lumea creștină ortodoxă. Metodologia propusă este orientată către structura de proces, iar aceasta implică o abordare complexă și multidisciplinară ce utilizează și instrumentele științelor sociale, cercetări de teren, pregătire pentru intervenție de mediere, precum și un design de

cercetare orientat pe intervenții de natură structurală, fenomenologică, cognitivă și emoțională.

NOTE

¹ Marian Gh. Simion, "Prolegomena to a Peace Studies Model for Eastern Christianity," în *Journal of the American Romanian Academy of Arts and Sciences* Vol. 29–33 (2005–2009): 81–90.

² Marian Gh. Simion, *Religion and Political Conflict: From Dialectics to Cross-Domain Charting* (preface by His All-Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew; with contributions from David Little and Ambassador Mihnea Motoc), Montréal: Presses internationales polytechnique, 2011.

³ Marian Gh. Simion "Religious Diplomacy: An American Perspective," în Ganoune Diop, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (Eds.) *Jurnalul Libertății de Conștiință* 2015 (Les Arcs, France: Editions IARSIC, 2015), 728–740.

⁴ Cf. <http://hds.harvard.edu/faculty-research/research-appointments/postdoctoral-fellows/past-fellows> (ultima accesare: 26 noiembrie 2016).

Nota Autorului

Acest manual universitar este rezultatul invitației adresate de părintele Sebastian–Cristian Sonea să ofer câteva prelegeri și seminarii de cercetare în calitate de visiting professor la Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității Babeș–Bolyai din Cluj–Napoca. Interesul părintelui Sonea în această direcție a educației teologice este vizibil atât în studiul introductiv, cât și în coordonarea publicării acestui manual.

Notele de curs folosite în cadrul acestor prelegeri și seminarii la Cluj, cât și note adiționale folosite în cadrul unor cursuri similare predate la Universitatea Harvard, Boston College și Hellenic College, au fost colectate și organizate în forma acestui manual de cercetare calitativă.

Manualul este organizat în forma structurii de proces în baza căreia studentul cercetător va putea înțelege elementele de bază ale terenului pe care se află. Este atât un punct de plecare, cât și o „hartă” a domeniului de cercetare.

Conținutul oferă atât o structură teoretică introductivă, cât mai ales încearcă să îl inspire pe cercetător să identifice resursele cheie și să le înțeleagă potențialul în escaladarea sau soluționarea conflictului. Mai mult, stilul limbajului folosit are scopul de a simplifica tranziția de la terminologia științelor sociale la cea a studiilor religioase; adăugând și definițiile termenilor cheie la finalul fiecărui capitol.

În vederea solidificării informațiilor prezentate, finalul fiecărui capitol prezintă un set de întrebări și exerciții recapitulative ce trec în revistă conținutul capitolului și îl ajută pe student să se autoexamineze.

Tot la finalul fiecărui capitol apare și un set de întrebări eseu al căror scop este acela de a încuraja gândirea creativă. Eseul corelează conținutul capitolului cu simularea unei situații în care este de așteptat ca studentul să se implice

atât intelectual cât și emoțional. Prin *identificare* studentul va localiza un scenariu practic unde conținutul capitolului este relevant. Prin *personalizare* studentul va simula (cel puțin la nivel abstract) interacțiunea cu o altă persoană în contextul unui conflict real sau fictiv. Prin procesul de *clarificare* studentul rememorează scenariul simulat și reflectează asupra impactului intelectual și emoțional al scenariului respectiv. *Concluzionarea* reprezintă convingerea finală la care studentul ajunge în cadrul simulării respective. *Reflectarea* este concepută ca un exercițiu de soluționare finală prin combinarea concluziilor simulării, cu tot ceea ce studentul a învățat până la momentul respectiv în privința religiei, violenței și păcii.

Sperăm că atât întrebările și exercițiile recapitulative, cât și întrebările eseu vor fi utile și profesorului în examinarea studentului.

1

Introducere: Religia și Violența Colectivă

Contrar culturii populare create după căderea Războiului Rece, care a acuzat și continuă să acuze religia ca fiind inerent violentă, cercetările recente au demonstrat că o astfel de acuzație este nefondată și neștiințifică.¹

Cu toate acestea și datorită acestor acuzații, literatura teologică scrisă pe această temă în ultimele două decenii a fost în general *reacționară* (ca un efort de a respinge acuzațiile din partea statului secular de complicitate a religiei în violența colectivă), *apologetică* (pentru a susține că religiile, în formele lor structurale, sunt în întregime pacifiste) și *instrumentală* (în sensul că instituțiile religioase, prin actorii religioși, pot și într-adevăr reușesc să servească drept agenți ai păcii).

În contrast cu literatura teologică, politologia s-a bucurat de aproape un secol de dezvoltare teoretică și sistematică a studiului violenței colective, însă religia a fost complet ignorată. Acest lucru se datorează faptului că atât în domeniul studiilor religioase cât și în domeniul științelor politice studiul violenței colective a fost fragmentat și marginalizat atât în cadrul disciplinelor în sine, cât mai ales la nivel interdisciplinar.²

În propriul său proces de auto-evaluare, războiul reprezintă un eșec dublu al omenirii. Social, omenirea

refuză să-și recunoască susceptibilitatea la instinctele agresive ale lumii animale expuse de etologie³ (*homo homini lupus*=omul este lup pentru om.) Spiritual, omenirea refuză a se recunoaște ca fiind creată după chip divin, *B'Tselem Elohim* (Facere I, 27). Aflați în căutarea unor remedii viabile în vindecarea acestei boli a omenirii, psihologi, biologi, filosofi și oameni de științe sociale au încercat în mod permanent să diagnosticheze labirintul violenței. Cu toate acestea, subminați de etologie și determinism genetic în general și de teoria selecției naturale în special, majoritatea oamenilor de știință nu au manifestat încă un interes serios în dimensiunea spirituală a violenței, pendulând între definirea violenței ca fiind o trăsătură genetică inhibată prin educație.

Ocolind oarecum discuția pe tema determinismului genetic (în principal datorită faptului că genetica se află încă la început), creștinismul ortodox consideră violența ca fiind în principiu o exprimare a unei intenții ce derivă dintr-un comportament învățat, care reprezintă unul dintre efectele evenimentului edenic. Violența se manifestă ca o intenție a unui individ sau grup care este direcționată către un inamic real sau imaginat cu scopul impunerii suferinței fizice și emoționale. Bazat pe istorisirea biblică, violența este urmașul tragic al instrăinării primordiale provocată de păcatul originar, care a condus la prima crimă și la generarea spiralei violenței. (Facere IV, 6–16) Așadar, după argumentul teologic, în timp ce ființa umană a fost creată perfectă (implicit blândă), atitudinea violentă nu poate fi decât rezultatul influenței malefice a îngerilor căzuți,⁴ cărora Dumnezeu le permite să testeze voința omului în scopul creșterii spirituale a acestuia.⁵ Violența poate fi îndreptată *împotriva lui Dumnezeu* (disperare, nihilism, pierderea credinței, ură împotriva lui Dumnezeu, ateism), *împotriva*

sinelui (ura de sine, auto-mutilarea, sinuciderea) și *împotriva umanității* (invidie, ură, răzbunare, dorință de a pedepsi.)

În creștinismul răsăritean, antidotul împotriva violenței are o istorie remarcabilă. Ancorată în învățătura pacifistă a Mântuitorului Iisus Hristos, învățătură bazată pe lipsa represaliului (Matei V, 39), prima manifestare pacifistă a aparținut primilor martiri creștini, al căror comportament non-reacționar a definit creștinismul ca o religie non-violentă.⁶ Cu toate acestea, lucrurile s-au schimbat deoarece odată ce creștinismul a primit libertatea de exprimare în 313 d.Hr., statul a devenit interesat de Biserică în principal ca resursă de putere politică împotriva disidenței interne și a agresiunii din afară. În anumite cazuri, statul a declanșat eforturi puternice de a manipula clerul, de a influența doctrinele și chiar de a deturna simbolurile spirituale ale Bisericii. Pe parcursul instituționalizării creștinismului, Biserica a aderat la stat pentru a se asigura de influența sa și de multe ori a oferit statului aprobarea tacită de a utiliza forța letală, chiar dacă această aprobare a fost contrară evangheliei.

În ceea ce privește educația teologică sistematică, ortodoxia a accentuat puternic natura spirituală sau nevăzută a războiului, evitând în același timp punerea accentului pe aspectul social.⁷ Această evitare a fost generată de relația cu statul (iar mai târziu cu națiunea), care a solicitat loialitatea Bisericii. Ca urmare, suspiciunile din partea statului față de loialitatea Bisericii au împiedicat Biserica să-și dezvolte doctrine nuanțate cu privire la etica războiului și a omuciderii în general, acestea fiind lăsate la voia contextului și la decizia individuală a clerului.

Pe parcursul istoriei lor, Bisericele Ortodoxe au menținut atitudini minimaliste în abordarea cauzelor și soluțiilor împotriva beligeranței umane pentru simplul

motiv că războiul a fost întotdeauna produsul statului și orice amestec din partea Bisericii ar fi putut pune în pericol relațiile interpersonale și instituționale dintre Biserică și stat. Statul, care în opinia lui Sigmund Freud a absorbit toate relele naturii umane,⁸ a reprezentat autoritatea pe care Biserica nu a reușit să o conteste decât în măsura recomandărilor evanghelice; aceea de a da cezarului ce aparține cezarului. Mai mult, Biserica răsăriteană nu a avut prea multe ocazii să se manifeste ca stat, fiind așadar lipsită de putere militară. Paguba colaterală a acestui tip de relații dintre cele două instituții a fost nefericită în sensul că Biserica, în programul său educațional, a adoptat strategia neimplicării. Neinformați despre poziția lor cu privire la etica războiului și a păcii, în momente cheie ale istoriei, numeroși clerici au fost luați cu asalt de zelul momentului și au acționat contrar misiunii evangheliei și a Bisericii. În timp ce în apus, Biserica a generat teoria războiului just, în răsărit aceasta a rezistat tendințelor de adoptare unanimă a războiului ca bun comun, privindu-l ca pe o dilemă morală de natură personală și nu neapărat de natură socială.⁹

În condițiile contemporane atât de libertate religioasă fertilă în anumite teritorii tradițional ortodoxe (Rusia, Europa de est, Etiopia), cât și în lipsa acesteia pe teritoriile unde creștinii ortodocși sunt persecutați pe motive religioase (Siria, Egipt, Irak, etc), este timpul să se dezvolte modalități prin care nu numai educația teologică să fie extinsă în dezvoltarea eticii păcii aplicabile secolului douăzeci și unu, ci și pentru a dezvolta metode eficiente de monitorizare a înțelegerii și a punerii în aplicare a învățăturilor de bază ale evangheliei într-un context global și de schimbare rapidă a orientărilor politice, etice și de valori culturale. Privind în esența violenței umane, studiind cu atenție instanțele și mediul în care clerul cu autoritate canonică a aprobat

pedeapsa capitală fie la un nivel local fie la un nivel mai extins, face necesară dezvoltarea unui model analitic interdisciplinar.

Modelul analitic interdisciplinar este prezentat în capitolele acestui volum.

În cel de-al doilea capitol vom oferi o introducere detaliată a metodei științifice folosite în cercetarea empirică, deoarece cercetarea este crucială pentru buna formare profesională a agenților implicați în restabilirea păcii. Ancorată în metoda sociologică, cercetarea empirică este dezvoltată pe linii calitative și cantitative, iar colectarea datelor se face prin analiza documentelor, intervievare, observare și analiză statistică. Tot în acest capitol vom prezenta pe scurt și instrumentele de analiză socială (conceptul, teoria, constanta, variabila, ipoteza și unitatea de analiză), după care vom introduce metoda de măsurare a variabilelor.

Cel de-al treilea capitol va prezenta designul structurii de proces, adică *factorii de inducție* (credințele religioase cheie), *procesul formării înțeleșului* (interpretarea evenimentelor în funcție de paradigmele spirituale) și *verdictele* (deciziile liderilor spirituali în procesul istoric); după care ne vom focaliza pe prezentarea inducțiilor.

În cel de-al patrulea capitol vom introduce *formarea înțeleșului*, unde ne vom focaliza pe metoda logoterapiei și pe metoda analizei hermeneuticii religioase din manifestarea blândă și dură a religiei. Întrucât formarea înțeleșului necesită o abordare contextuală, prin tehnica logoterapiei cercetătorul va înțelege procesul diagnosticării conflictului intern al individului și formarea atitudinii acestuia față de viață și moarte. Capitolul va trece în revistă și hermeneutica religioasă, care în condiții de stres, navighează între manifestarea blândă și manifestarea dură a religiei.

Capitolul cinci va continua prezentarea formării înțeleșului prin analiza comunicării în condiții de criză, în spațiul liminal dintre zeitgeist și kairos. În contextul formării atitudinilor beligerante, comunicarea din timpul tranziției de la etapa zeitgeist (spiritul de pesimism ce domină atmosfera socială și consideră conflictul ca fiind inevitabil) la etapa kairos (momentul suprem de panică colectivă), are loc în condiția intermediară dintre starea de pace și violență. În acest context religia intervine cu scopul de a da sens vieții redirectionând duritatea fie pe plan intern (martiriu), fie extern (retaliere) în cadrul unui plan interpretativ care perturbază acuratețea dogmatică, etică și ritualică. Tot în contextul liminal vom prezenta și un plan de comunicare în administrarea crizei.

Cel de-al șaselea capitol va încheia ciclul prezentării formării înțeleșului prin oferirea de strategii și tactici de intervenție preventivă, reliefând totodată și diferențele dintre metodele de „transformare” și „soluționare” a conflictului.

Capitolul al șaptelea va prezenta cel de-al treilea component al designului structurii de proces, adică *verdictele*, în cadrul cărora vom analiza spirala memoriei în conflictul religios. Vom prezenta impactul naturii ciclice a violenței asupra interpretării religioase, rolul memoriei ca sursă de înțeleș și comportamentul impus de dependența de cale. Tot în acest capitol vom identifica atât sursele de analiză a verdictului (documentară, simbolică și culturală), cât și antinomiile dintre standardele dogmatice și efectele precedentului prin analizarea tensiunilor dintre universalism și localism, gândire colectivă și gândire personală, pacifism și beligeranță.

Înainte de prezentarea concluziilor, acest volum va mai oferi un ultim capitol în care vom ilustra criteriile de anchetă socială necesare în dezvoltarea unui sondaj de opinie care va

colecta date cu scopul măsurării atitudinilor de tranziție de la religia blândă la religia dură în contextul ortodox.

SUMAR

În timp ce politologia a acumulat o experiență semnificativă în studiul academic al violenței colective, literatura teologică se află încă la început. Informațiile teologice existente sunt reduse calitativ și cantitativ, iar cele existente nu sunt nici cunoscute și nici pe deplin înțelese și implementate. Prin urmare, este important ca cercetarea teologică pe tema violenței colective să se extindă în sfera dezvoltării unei teologii politice bazate pe un model analitic interdisciplinar. Acest model analitic interdisciplinar va fi prezentat în cadrul acestui volum. Așadar, în următorul capitol, vom oferi o introducere detaliată a metodei științifice folosite în cercetarea empirică.

TERMENI INTRODUSI

Determinismul genetic este mecanismul prin care genele, împreună cu condițiile de mediu, determină caracteristicile morfologice și comportamentale ale unui individ.

Etologia reprezintă studiul comportamentului uman și al organizării sociale dintr-o perspectivă biologică bazată pe studiul comportamentului animalelor.

ÎNTREBĂRI ȘI EXERCITII RECAPITULATIVE

- 1) Descrieți diferențele dintre literatura teologică și politologie cu privire la violența colectivă și relația acesteia cu religia!
- 2) Descrieți diferențele dintre etologie și antropologia ortodoxă!
- 3) Descrieți cele trei ținte către care violența poate fi direcționată!

- 4) Care a fost atitudinea primilor creștini față de violență și ce s-a întâmplat după 313 d.Hr.?
- 5) Din ce motive Biserica a accentuat ideea războiului spiritual sau nevăzut?
- 6) Din ce motive Biserica nu a putut să-și dezvolte o teorie a războiului just?
- 7) Ce oportunități de cercetare există în momentul de față?

ÎNTREBĂRI ESEU

IDENTIFICĂ: Vă aflați acasă iar un canal de televiziune transmite știri despre un recent atentat terorist care a avut loc pe motive religioase. Realizatorul emisiunii are doi oaspeți—un politolog și un teolog—care discută despre religie și violență. În timp ce politologul insistă să sublinieze ideea că religia întotdeauna a inițiat războaie precum cruciadele, terorismul islamic, etc., teologul insistă să sublinieze că religia este o instituție aducătoare de pace, iar cei care practică violența în numele religiei nu sunt reprezentanții legitimi ai religiei respective. Cu cine sunteți de acord? Sunt sinceri cei doi oaspeți? Înțeleg realitatea lucrurilor?

PERSONALIZEAZĂ: A doua zi mergeți la universitate unde colegii discută despre același eveniment. Majoritatea nu au aflat știrile, iar extrem de puțini au urmărit conversația dintre teolog și politolog. Decideți să interveniți în discuție și observați că interlocutorii dumneavoastră cunosc foarte puține lucruri despre religie. În ciuda explicațiilor logice și coerente pe care încercați să le oferiți, interlocutorii vă privesc ca pe o persoană naivă. Ce sentimente vă crează acest subiect? Vă întărește convingerile personale, oricare ar fi acestea?

CLARIFICĂ: În timpul conversației ați încercat să le explicați că de fapt politicienii acuză religia mai mult decât trebuie, iar teologii par să fie lipsiți de simțul realității deoarece glorifică propria religie în timp ce demonizează fie alte religii, fie statul secular și mass-media. Credeți că ați avut un argument solid și convingător în conversația respectivă?

CONCLUZIONEAZĂ: Bazat pe felul în care au decurs lucrurile până acum, la ce concluzii ați ajuns? Considerați că oamenii în general sunt informați suficient?

REFLECTEAZĂ: Întrucât începeți să reflectați asupra ideilor care au fost puse în discuție, ce înseamnă religia pentru dumneavoastră? Dacă sunteți credincios, iar cineva v-a făcut un rău și nutriți sentimente de răzbunare, găsiți o justificare religioasă? Blestemați, sau vă rugați ca Dumnezeu să ierte persoana care v-a făcut rău?

NOTE:

¹ Marian Gh. Simion, „Religion in Political Conflict: A Constructivist Theoretical Model for Public Policy Analysis, Design and Implementation” (PhD diss., Northeastern University, 2012).

² Marian Gh. Simion, *Religion and Political Conflict: From Dialectics to Cross-Domain Charting*, with contributions from David Little and Mihnea Motoc, preface by His All-Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew (Montréal: Presses internationales polytechnique, 2011), 39–137.

³ Konrad Lorenz, *On Aggression*, New York: Harcourt Brace & World, 1966

⁴ Dumitru Stăniloae, *The Experience of God: Orthodox Dogmatic Theology Vol.2 The World: Creation and Deification* (Brookline, MA: Holy Cross Orthodox Press, 2000), 155–162.

⁵ Biserica Ortodoxă Română, *Învățătură de Credință Creștină Ortodoxă* (București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2000), 222–224.

⁶ John Cadoux, *The Early Christian Attitude to War* (London: Headley Bros Publishers, 1919), 57ff.; Roland H. Bainton, *Christian Attitudes Toward War and Peace: A Historical Survey and Critical Re-evaluation*, ninth printing (Nashville, TN: Abingdon Press, 1979), 66–84; Ioan Rămureanu, „Studiu introductiv, traducere, note și comentarii” la *Actele Martirice Vol. 11 Părinți și Scriitori Bisericești* (București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1982), 6–15; Adolf von Harnack, *Militia Christi: The Christian Religion and the Military in the First Three Centuries*, Philadelphia: Fortress Press, 1981.

⁷ E. Kadloubovsky, G.E.H. Palmer, trans., *Unseen warfare: Being the spiritual combat and Path To Paradise of Lorenzo Scupoli, as edited by Nicodemus of the Holy Mountain and revised by Theophan the Recluse*, London: Faber and Faber Limited, 1952.

⁸ Sigmund Freud, „Thoughts for the Times on War and Death” in *The Major Works of Sigmund Freud*, ed. William Benton, trans., E. Colburn Mayne, in *Great Books of the Western World Vol. 54*, ed., Robert Maynard Hutchins (Chicago: Encyclopedia Britannica, Inc., 1952), 755–766.

⁹ Marian Gh. Simion, „War and the Right to Life: Orthodox Christian Reflections,” in *Religion and Public Policy: Human Rights, Conflict, and Ethics*, edited by Sumner Twiss, Marian Gh. Simion, and Rodney L. Petersen (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), 188–206.

2

Cercetarea Științifică în Studiul Violenței Religioase

Conform statisticilor, la nivel global, creștinismul ortodox reprezintă cea de-a cincea religie organizată,¹ iar ca atare joacă un rol major în conflictele internaționale. Pe plan politic, creștinismul ortodox servește ca marker de identitate în Balcani, Caucaz, Egipt, Eritreea, Orientul Mijlociu etc. și ca o nouă ideologie socială în noul stat rus. Aceste zone au fost, sunt și vor ramâne afectate în continuare de conflicte sângeroase care vor implica atât Biserica Ortodoxă ca instituție, cât și membrii acesteia. De aceea, formarea profesională în privința gestionării conflictului, în special cel considerat „religios” va fi pe cât de necesară, pe atât de utilă. Din nefericire, programele academice de studii de pace sunt rare, iar resursele acestora insuficiente. Așadar, pentru a pune la dispoziție resurse educaționale este crucială dezvoltarea unei platforme de cercetare.

Prin urmare, dezvoltarea unui model fiabil începe prin analiza dinamicii ortodoxiei în ceea ce privește violența organizată, precum și prin oferirea unor instrumente eficiente în dezvoltarea personalizată a abilităților de gestionare a conflictului.

Odată ce un curriculum pentru studiul păcii a fost stabilit pe o bază solidă, care să fie ancorată în cercetarea

interdisciplinară, educația persoanelor de intervenție trebuie centrată pe observare și pe participare.

Educația centrată pe observare poate fi dezvoltată la un nivel larg prin intermediul unor programe academice de educație generală prin conferințe deschise publicului, la nivel de parohie, prin programe radio, emisiuni TV, filme documentare, interviuri, etc., folosind o metodă de comunicare accesibilă unui public larg.

Educația centrată pe participare este dezvoltată la un nivel avansat și este focalizată pe educația personalului didactic. Această metoda va trebui să includă cursuri intensive și studii de caz² pentru seminariști și clerici, simulări de negociere și tactici de soluționare a conflictelor³ care să fie orientate pe dezvoltarea abilităților necesare intermedierei, gestionării și soluționării conflictului; fie conflict interpersonal fie conflict de grup.⁴

Metodologia Interdisciplinară

Având în vedere existența instrumentelor moderne pentru studierea comportamentului social și religios, este necesară începerea unei cercetări la nivel de bază. Această cercetare trebuie să fie ancorată în metoda sociologică atât în ceea ce privește chestiunea de obiectivitate etică, cât și în privința logicii științelor culturale,⁵ apoi dezvoltată pe o metodologie și o structură interdisciplinară. Aprobarea morală a Bisericii de folosire a forței militare⁶ și de impunere a pedepsei capitale,⁷ este condiționată de factori complecși de influență care ignoră atât dogma oficială (formulată în contextul primelor șapte Sinoade Ecumenice), cât și configurația instituțională a creștinismului ortodox, drept pentru care nu pot fi mășurați dintr-o perspectivă strict teologică. Natura

factorilor de influență sunt politici, culturali și psihologici, iar ca atare trebuie să fie studiați din perspectiva tripartită a raționamentului individual, a structurii în care individul acționează și a culturii care oferă suportul mental al comportamentului respectiv. Această perspectivă tripartită va elucida dacă susținerea directă sau indirectă a unei agresiuni militare rezultă din interesele *personale* ale unui anumit cleric de rang înalt, sau acest lucru este rezultatul intereselor *structurale* ale Bisericii ca instituție, sau dacă acest lucru reiese din *cultura* mentalității locale.⁸

Cercetarea Empirică

Educația necesită cercetare empirică, iar aceasta trebuie dezvoltată pe un cadru solid. Cercetătorul va trebui să activeze pe baza unei agende specifice, dar și flexibile.

În primul rând, cercetarea este o activitate de investigație deoarece este axată pe constatări la fața locului în ideea că cercetătorul știe ce caută.

În al doilea rând, cercetarea empirică este descriptivă în sensul că descrie credințe și viziuni ale lumii, percepții și interpretări corecte sau eronate ale învățăturilor religioase fiind reproduse de către membrii Bisericii în legătură cu dogmele oficiale și structura instituțională.

În al treilea rând, cercetarea este evaluativă în sensul că prin intermediul acesteia se evaluează atât nivelul de conștientizare și cunoaștere a doctrinei oficiale, cât și gradul de vulnerabilitate față de diverși factori de influență.

Astfel, în timp ce rezultatele unei astfel de cercetări vor oferi informații cu privire la dezvoltarea curriculei educaționale despre aspecte ce necesită atenție separată și

îmbunătățiri, aceste rezultate mai constituie și materia primă pentru o analiză socială mai sofisticată.⁹

Cercetarea Cantitativă și Cercetarea Calitativă

Prin cercetare, oamenii de științe sociale încearcă să-și verifice ideile și teoriile prin folosirea statisticii. Cercetarea empirică reprezintă un proces calitativ și cantitativ prin care informațiile sunt colectate în mod sistematic cu scopul de a da răspuns unor întrebări, sau cu scopul examinării sau testării unei idei sau teorii. Are matematica ceva de-a face cu înțelegerea comportamentului indivizilor și al societății în general? Informațiile numerice se numesc date, iar singurul scop al statisticii este acela de a manipula și analiza datele. Așadar, statistica reprezintă un set de tehnici matematice pe care oamenii de științe sociale le utilizează pentru a organiza și a manipula datele, astfel încât aceștia să poată răspunde unor întrebări, sau să poată testa anumite teorii. Este important să reținem că simpla prezență a numerelor nu garantează nimic despre calitatea unei cercetări științifice. Datele care au fost colectate cu atenție și analizate cu grijă sunt cele mai puternice și cele mai obiective fundamente pentru construirea unei teorii, sau pentru o mai bună înțelegere a unei teorii.¹⁰

Fără o bază solidă în date, științele sociale și-ar pierde dreptul de a se numi *științe*, iar ca atare ar avea mai puțină valoare. Întrucât științele sociale se bazează foarte mult pe analiza datelor în avansarea cunoașterii, cercetătorul trebuie să fie în măsură să utilizeze statistica în mod eficient pentru a organiza, a evalua și a analiza datele.¹¹ Prin așa-numita Roata Științei (Fig. 1), Walter Wallace a ilustrat grafic modul în care baza de cunoștințe a oricărei activități științifice

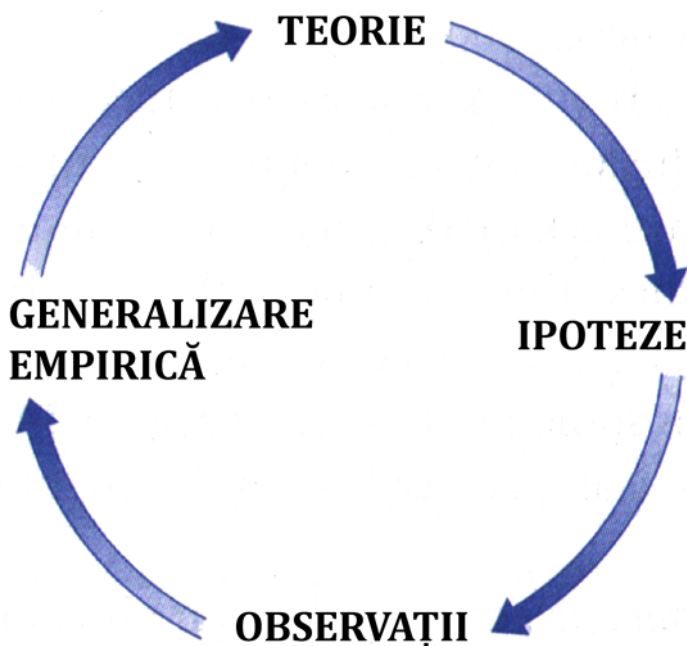

Fig. 1 | Roata Științei

crește și se dezvoltă.¹² Roata științei ilustrează procesul dezvoltării științifice prin interacțiunea dintre *cercetare* și *teorie*, demonstrând că prin observarea unui fenomen, oamenii fac generalizări empirice, ceea ce conduce la crearea unei teorii. Teoria este rafinată în continuare prin ipoteze suplimentare care sunt concepute pentru a merge mai adânc în înțelegerea fenomenului; astfel necesitând observații suplimentare, urmate de generalizări empirice și în cele din urmă de formulări de noi teorii.

Cercetătorii efectuează de asemenea și o *cercetare calitativă* prin care informațiile sunt exprimate în alte categorii și forme—cum ar fi interviuri, observații participative și analiză de conținut—și nu neapărat prin numere.¹³

Revizuirea Literaturii

Când cercetătorul are o întrebare specifică de cercetare acesta revizuieste mai întâi literatura de specialitate pentru a se asigura că studiul propus nu dublează în totalitate munca altcuiva, precum și pentru a-l ajuta pe cercetător să-și îngusteze subiectul cercetării, sau pentru a-și ghida investigația în mod eficient către o concluzie fructuoasă. De ce este importantă analiza literaturii de specialitate?¹⁴ Buna cercetare implică trecerea în revistă a ceea ce a fost scris întrucât cercetătorul

- 1) va putea înțelege ce a fost investigat,
- 2) va putea elabora explicații generale mai bune,
- 3) va putea identifica potențialele relații dintre alte ipoteze care pot fi cercetate,
- 4) va învăța cum alți cercetători au definit și măsurat concepte cheie,
- 5) va putea identifica sursele de date utilizate de către alți cercetători,
- 6) va putea dezvolta proiecte alternative de cercetare, și nu în ultimul rând,
- 7) va putea descoperi modul în care un proiect de cercetare este legat de activitatea altor cercetători.¹⁵

Cum se efectuează analiza literaturii de specialitate? În cazul în care cercetătorul pornește de la un subiect de interes general și nu o ipoteză specifică, atunci cercetătorul poate începe cu lecturarea unei anumite secțiuni a unui manual, sau poate studia anumite articole publicate în dicționare sau enciclopedii, după care va verifica resursele citate. Va verifica apoi conținutul a câtorva reviste profesionale de cercetare,

va cerceta catalogul unei biblioteci, va cerceta bazele de date electronice, precum și resurse fiabile disponibile pe internet.¹⁶

Analiza Statistică

Cercetătorii folosesc tehnici statistice în scopul organizării și manipulării datelor astfel încât să poată testa ipoteze, să poată rafina teorii existente și să poată formula noi teorii astfel încât înțelegerea noastră a lumii sociale să se îmbunătățească. Este important totuși să remarcăm faptul că rolul statisticii este limitat, deoarece aceasta este relevantă numai la sfârșitul procesului de cercetare. În cazul în care cercetătorul nu a conceput bine întrebările sau a comis erori grave de design sau metodologie, statistica nu va mai avea nici o valoare. De asemenea, utilizarea necorespunzătoare a aplicațiilor statistice poate limita utilitatea unui proiect bun.¹⁷

Statistica descriptivă | Statistica descriptivă reprezintă o descriere simplă, prin numere, a caracteristicilor unei stări, sau a evenimentelor, sau a lucrurilor studiate și este folosită în scopul de a sumariza distribuția unei singure variabile (*vezi următorul capitol*) și de a expune relația dintre două sau mai multe variabile. Relațiile dintre variabile pot fi *univariate*, atunci când un cercetător intenționează să summarizeze sau să descrie o singură variabilă; *bivariate*, atunci când un cercetător intenționează să descrie relația dintre două variabile; precum și *multivariate*, atunci când un cercetător intenționează să descrie relația dintre mai mult de două variabile.¹⁸

Statistica inferențială | Statistica inferențială este bazată pe gândire probabilistică și furnizează procedura și tehnica de analizare a informației de grup (prin colectarea

la întâmplare a unor probe numite *eșantion aleatoriu*), ale cărui rezultate pot fi generalizate pentru întreaga populație.¹⁹ Cu alte cuvinte, pentru a testa dacă apa unei fântâni este contaminată se recoltează o cantitate mică de apă, iar aceasta este analizată în laborator. Dacă, din rezultatele analizei efectuate, cantitatea recoltată indică faptul că apa este contaminată, atunci generalizarea empirică sau concluzia este aceea că întreaga fântână este contaminată.

Colectarea de Date

Generalizarea empirică derivă de asemenea și din metodele de colectare a datelor și din observările empirice. Oamenii de științe sociale au tendința să folosească trei tipuri de observări empirice cum ar fi datele obținute prin *analiza documentelor*,²⁰ datele obținute prin *interviu* și datele obținute prin *observare*.²¹

Colectarea de date prin analiza documentelor | Analiza de conținut este o procedură prin care înregistrările verbale, non-cantitative sunt transformate în date cantitative. Analiza documentelor implică analiza datelor ce provin din diverse surse cum ar fi documente, rapoarte, statistici, manuscrise înregistrări personale, colecții de arhivă, statistici de organizare, produse mass-media și alte materiale înregistrate care sunt disponibile și utile cercetării empirice.²²

Colectarea de date prin interviu | Informațiile pot fi colectate direct de la persoane fizice prin *intervieware elită* și prin *sondaj de opinie*.²³ *Interviewarea elită* este un proces de intervieware prin care subiecții sunt chestionați într-o manieră individualizată, non-standardizată și față către față. Cercetătorul care folosește această metodă trebuie să se pregătească foarte bine în avans²⁴ din următoarele motive:

- va economisi timpul persoanei intervievate prin eliminarea problemelor al căror răspuns poate fi găsit în altă parte (cu excepția cazului în care cineva dorește să solicite clarificări privind anumite date existente);

- va fi capabil să decidă felul și ordinea întrebărilor;

- va fi capabil să înțeleagă și să interpreteze mult mai bine semnificația datelor culese;

- persoana intervievată vă fi impresionată de interesul autentic al cercetătorului în persoana și subiectul respectiv, ceea ce va conduce la creșterea calității datelor culese; și

- va crește încrederea cercetătorului în calitatea cercetării pe care o face.

În intervievarea elită confidențialitatea este extrem de importantă, iar acest lucru trebuie clarificat la începutul interviului. Atunci când confidențialitatea este solicitată, cercetătorul va trebui să fie extrem de atent să nu divulge identitatea persoanei intervievate. Un alt avantaj al confidențialității este probabilitatea ridicată a colectării unor date mult mai sincere. Mai mult, integritatea cercetării științifice pe subiecți umani impune respectarea unor standarde etice și de natură legislativă prin care interesele persoanelor intervievate pentru protejarea autonomiei, a siguranței, a intimității și a bunăstării trebuie să primeze. Pentru evitarea eventualelor litigii, cercetătorul poate să solicite în scris acordul persoanei intervievate pentru folosirea științifică a datelor obținute și pentru asigurarea confidențialității.

Sondajul de opinie | Sondajul de opinie este un interviu structurat ce solicită rapid și consecvent informațiile dorite și

este bazat pe construirea prealabilă a unui chestionar. Pentru a construi un chestionar bun, cercetătorul trebuie

- să formuleze foarte bine întrebările;
- să selecteze tipul corespunzător de întrebare (închisă sau deschisă);
- să pună întrebările în ordinea corespunzătoare;
- să evite formularea a două întrebări într-una singură;
- să evite întrebările ambigue; și
- să evite întrebările care conduc în mod automat către un anumit răspuns deoarece datele rezultate nu vor fi fiabile.²⁵

De asemenea ordinea în care întrebările sunt puse poate influența răspunsurile; situație care va afecta fiabilitatea datelor. Sondajele de opinie pot fi administrate în persoană, on-line, prin e-mail sau prin telefon. Rata de răspuns trebuie de asemenea înregistrată (și tratată ca variabilă fictivă) deoarece aceasta oferă cercetătorului noi perspective asupra semnificației subiectului de cercetare.

Colectarea de date prin observare | Colectarea de date prin observare este o altă metodă de cercetare empirică. Cercetătorul colectează date printr-o *observare* atentă a trăsăturilor unui comportament, sau a comportamentului în sine. Observarea este un instrument folosit de antropologi, psihologi, sociologi și politologi, iar aceasta poate fi clasificată ca fiind *directă* sau *indirectă*, *participativă* sau *neparticipativă*, *vizibilă* sau *obscură*, *structurată* sau *nestructurată*.²⁶

- În observarea *directă* cercetătorul observă comportamentul verbal și non-verbal ce are loc.

- În observarea *indirectă* cercetătorul studiază urmele fizice lăsate de un anumit comportament.
- În observarea *participativă* cercetătorul participă la activitatea grupului pe care îl studiază.
- În observarea *neparticipativă* cercetătorul observă doar comportamentul grupului fără însă a participa la activitatea acestuia.
- În observarea *vizibilă*, subiecții care sunt observați sunt conștienți de prezența și de intențiile cercetătorului.
- În observarea *obscură* prezența cercetătorului este ascunsă sau nedivulgativă.
- În observarea *structurată* cercetătorul caută și înregistrează în mod sistematic cazuri de comportament specific.
- În observarea *nestructurată* orice tip de comportament se înregistrează și se consideră ca având potențialul de a fi relevant.

Instrumentele de Analiză Socială

Analiza socială se bazează pe formularea de întrebări și explicații cu privire la diverse fenomene. Întrebarea de bază este, ce fenomen anume încearcă să înțeleagă și să explice cercetătorul? În propunerea unei explicații cercetătorul implică identificarea altor fenomene pe care le consideră că-l vor ajuta să explice obiectul cercetării, ca pe urmă să precizeze de ce și cum cele două (sau mai multe) fenomene sunt legate. În urma unei reexaminări a literaturii de specialitate, procesul de analiză socială implică folosirea

unor instrumente cunoscute sub numele de *concept, teorie, constantă, variabilă, ipoteză și unitate de analiză*.²⁷

Este important ca cercetătorul să fie conștient de sensibilitățile religiei. Considerând argumentul teologic cu privire la originea religiei—religia fiind înțeleasă drept o auto-revelare a diviniului—rămâne discutabil dacă religia poate fi clasificată predominant ca o știință socială. Acest lucru se datorează faptului că obiectivele și valorile religiei nu sunt în mod necesar derivate din observarea comportamentului unei societăți și traducerea acestuia în dogme (*vox populi vox dei*), deoarece obiectivul religiei s-a bazat întotdeauna fie pe fenomenul revelației divine, fie pe cel al viziunii profetice demarate de fondatorul unei mișcări religioase cu scopul schimbării comportamentului social. Cu alte cuvinte, argumentul este că Dumnezeu a dăruit omului religia printr-o revelație voită și nu societatea umană a inventat religia sau divinul.

În studiul păcii cercetătorul este încurajat să folosească instrumentele științelor sociale în primul rând pentru a evalua atât gradul în care clerul înțelege corect doctrina ortodoxă, cât și felul în care această înțelegere afectează interpretarea lumii și vieții, afectând astfel comportamentul comunității. De exemplu, în numeroase cazuri, în încercarea de a evidenția dimensiunea spirituală a războiului (care este în esență o luptă împotriva patimilor și ispitelor), numeroși preoți ortodocși predică în mod inconștient viziuni și doctrine maniheiste asupra lumii. Clarificarea unor astfel de erori ar putea fi posibilă numai prin dezvoltarea unor studii de cercetare care vor măsura atitudini, mentalități și viziuni specifice asupra lumii în rândurile credincioșilor. Utilitatea practică a cercetării va putea evalua și modul în care educația teologică este pusă în aplicare (dincolo de expresii vizibile de pietism dramatic și de conformitate cu

regulile ritualului), prin măsurarea atitudinilor clericilor și ale laicilor față de violență; atitudini care vor fi contrastate și comparate cu dogma oficială.²⁸ Ipotetic, astfel de rapoarte de cercetare ar putea propune fie necesitatea unor sesiuni speciale sau periodice de formare profesională a clerului, fie teme educaționale la nivel de parohie sau școală.

Având în vedere caracterul interdisciplinar al cercetării, utilizarea sensibilă a terminologiei teologice și sociologice este crucială deoarece este important ca aceste domenii să nu se respingă reciproc datorită felului în care vocabularul este selectat.

Concept, Teorie, Variabilă, Constantă, Ipoteză, Testarea ipotezei, Unitate de Analiză

Instrumentele de lucru în analiza socială includ termeni și expresii tehnice specifice ca de exemplu: concept, teorie, variabilă, constantă, ipoteză, testarea ipotezei și unitate de analiză.

Concept | Un concept este un cuvânt specific, precis și informativ pe care îl folosim în descrierea unui fenomen. Conceptele sunt direct legate de modul în care formulăm o teorie, iar acestea trebuie să reflecte corect realitatea.²⁹

Teorie | O teorie este explicația unei relații dintre fenomene. De exemplu, de multe ori ne punem întrebarea ce anume creează prejudecăți între oameni. O explicație generală este aceea că lipsa de educație cauzează prejudecăți. Pentru a se asigura că prejudecățile sunt într-adevăr cauzate de lipsa de educație, Gordon Allport a testat științific dacă această explicație este adevărată și a demonstrat că prejudecățile sunt cauzate de *tipul de contact* dintre oameni. Teoria lui este cunoscută sub numele de „ipoteza contactului”

și a fost publicată în lucrarea sa, *Natura Prejudecății*.³⁰ În explicarea prejudecăților, Allport a testat relația dintre *volumul interacțiunii* și *natura interacțiunii* dintre membrii a două grupuri rasiale. În urma acestei testări Allport a demonstrat că în situațiile de contact în care grupuri diferite au un statut egal și sunt angajate într-un comportament de cooperare, prejudecățile dintre rase scad pe toate laturile. Cu cât nivelul de contact egal și cooperativ este mai mare, cu atât este mai probabil că oamenii se vor vedea unii pe alții ca indivizi și nu ca reprezentanți ai unui anumit grup. Pe de altă parte, când grupurile diferite intră în competiție pentru un loc de muncă, pentru o locuință, sau pentru alte resurse valoroase, atunci prejudecățile vor crește. Așadar, „ipoteza contactului” nu este o explicație completă a prejudecăților, dar ilustrează o teorie sociologică.³¹

Variabilă | O teorie este prezentată în forma unei relații de cauzalitate. (Din exemplul de mai sus am văzut că interacțiunea concurențială determină creșterea prejudecăților.) În timp ce interacțiunea este cauza, prejudecata este efectul. Noțiunile de *cauză* și *efect* sunt cunoscute drept *variabile*. O variabilă este definită ca fiind orice trăsătură care se poate schimba valoric de la caz la caz. Variabilele pot fi *independente* (cauză) și *dependente* (efect). În „ipoteza contactului” variabila independentă (cauza) este *contactul*, iar variabila dependentă (efectul) este *prejudecata*.³² Mai există de asemenea și alte tipuri de variabile folosite în științele sociale. De exemplu, variabilele *antecedente* sunt variabile legate de fenomene desfășurate înaintea tuturor celorlalte variabile, dar care pot afecta variabilele independente. Variabilele *intervenționale* sunt variabile apropiate ca timp de variabilele dependente pe care le pot influența. Variabilele *fictive* sunt variabile care au

valoarea 1 sau 0 pentru a indica prezența sau absența unor efecte categorice care ar putea schimba rezultatul.³³

Constanta | Constanta este o mărime sau o noțiune a cărei valoare rămâne neschimbată. De exemplu, în timp ce numărul persoanelor care participă la slujbele religioase crește sau scade în funcție de anumite condiții, dogma unirii ipostatice rămâne neschimbată. Așadar, constantele pot fi învățăturile dogmatice ale Bisericii în funcție de care se poate măsura fie nivelul de înțelegere a acestora, fie nivelul de conformare al membrilor cu aceste învățături.

Ipoteză | Mergând în continuare pe linia exemplului oferit de Allport, până în prezent avem o teorie a prejudecății și două variabile: dependentă și independentă. Pentru a afla dacă această teorie este adevărată sau falsă va trebui să o comparăm cu fapte concrete prin intermediul cercetării.³⁴ Pentru a demara activitatea de cercetare va trebui mai întâi să facem o presupunere educată cu privire la teorie. Această presupunere educată se numește *ipoteză*. În general, o ipoteză reprezintă o propunere de explicare a unui fenomen și este de obicei definită ca o declarație între variabile, dar care este mai specifică și mai precisă decât teoria.

Pentru a fi considerată bună, o ipoteză va trebui să îndeplinească șase caracteristici.³⁵ Așadar, o ipoteză va trebui să:

- 1) fie o afirmație *empirică*,
- 2) explice un fenomen *general* și nu ceva izolat,
- 3) aibă *plauzibilitate* logică,
- 4) fie *specifică* în explicarea relației dintre variabile,
- 5) să fie *consistentă* cu datele disponibile și
- 6) să poată fi *testabilă*.

Testarea ipotezei | În testarea ipotezei lui Allport, de exemplu, va trebui mai întâi să specificăm ce înțelegem prin „prejudecată” astfel încât să putem descrie în detaliu ce înțelegem prin noțiunile de *statut*, *contact*, *cooperare* și *concurență*. Pentru a face acest lucru, va trebui să revizuiți literatura existentă pentru a evalua tot ceea ce a fost explicat și tot ceea ce nu a fost explicat. Următorul pas în procesul de cercetare presupune să decidem exact modul în care vom colecta datele. Trebuie să decidem:

- Modul în care vom selecta și testa cazurile,
- Modul în care vom măsura variabilele,
- Modul în care le vom analiza, etc.

Înainte de a face acest lucru, va trebui să avem o idee foarte clară a ceea ce căutăm și să stabilim o strategie bine definită pentru efectuarea căutării. Pentru a testa „ipoteza contactului” vom începe prin a selecta la întâmplare oameni din diferite grupuri rasiale sau etnice. Vom plasa unii oameni în situații în care aceștia vor trebui să coopereze unii cu ceilalți, în timp ce pe alții îi vom plasa în situații în care aceștia se vor afla în competiție unii cu ceilalți. Va trebui să măsurăm nivelul de prejudecată înainte și după fiecare tip de contact. Am putea face acest lucru prin administrarea unui *chestionar* prin care să cerem oamenilor să răspundă dacă sunt de acord sau nu cu afirmații precum „trebuie să se facă eforturi mai mari pentru integrare rasială în sistemul public,” sau „culoarea pielii este irelevantă deoarece oamenii sunt doar oameni.” Scopul nostru este de a vedea dacă oamenii expuși situațiilor de contact cooperativ ajung să aibă mai puține prejudecăți rasiale.³⁶

Unitatea de analiză | Cercetarea este bazată pe selectarea unei *unități de analiză*, iar aceasta reprezintă identitatea

(cine) sau fenomenul (ce) care este analizat. Unități de analiză pot fi indivizi (sau grupuri), instituții, fenomene, percepții, atitudini, convingeri și așa mai departe.³⁷

Măsurarea

În momentul în care faza de observare a cercetării noastre a ajuns la final, vom sfârși cu un număr mare de date pe care va trebui să le măsurăm cu ajutorul statisticii. De exemplu, în cazul în care eșantionul nostru a constatat din 100 de oameni, vom avea 200 de chestionare: 100 înainte, 100 după. În cazul în care fiecare chestionar a avut doar cinci întrebări vom sfârși cu 1000 de date pe care va trebui să le analizăm și care variază de la un caz la altul. Aici statistica ne va furniza mai multe idei despre felul în care putem măsura aceste date variabile. De regulă, măsurarea unei variabile înseamnă codificarea prin intermediul numerelor sau a simbolurilor a unor trăsături ale realității (indiferent dacă această realitate este subiectivă sau obiectivă), cu scopul confirmării ipotezei în funcție de raționamente cantitative sau calitative. În general, variabilele pot fi măsurate la patru niveluri; fiecare nivel folosind operații tehnice stricte de analiză matematică. Cele patru niveluri de măsurare sunt *nominal*, *ordonare*, *interval* și *raport*.³⁸

■ Variabilele măsurate la nivelul *nominal* de analiză sunt scoruri sau categorii de bază non-numerice cum ar fi sexul, rasa, apartenența religioasă, locul nașterii.

■ Variabilele măsurate la nivelul de *ordonare* sunt scoruri sau categorii care pot fi clasate de la scoruri mari la scoruri mici, iar distanța dintre

acestea poate fi descrisă în termeni exacti: clasa superioară, clasa medie, clasa de jos.

■ Variabilele măsurate la nivel de *interval* oferă (spre deosebire de nivelul de ordonare) și informații referitoare la distanța dintre valori și sunt caracterizate de existența unor intervale egale fără a avea un zero absolut ci mai degrabă unul convențional cum ar fi temperatura, sunetele muzicale, coeficientul de inteligență, etc.

■ Variabilele măsurate la nivel de *raport* includ toate caracteristicile nivelurilor anterioare (nominal, ordonare, interval), plus existența unei „origini”, adică un zero absolut în jurul căruia totul este standardizat.³⁹

Observările Empirice

Odată ce analiza statistică a ajuns la final dezvoltăm generalizarea empirică prin care evaluăm teoria prin date suplimentare. De exemplu, există vre-o diferență între grupurile de vârstă, sau sex în măsurarea prejudecăților? Dacă teoria pe care am testat-o se modifică datorită datelor pe care le-am găsit, atunci va fi necesar un nou proiect de cercetare pentru a rafina și testa noua teorie; astfel roata științei continuând să se rotească.⁴⁰

„Studiul De Caz”

Dat fiind faptul că studiile de pace implică atât latura cantitativă a cercetării cât și cea calitativă, recomandăm

folosirea modelului de „studiu de caz,”⁴¹ după metodologia lansată de Robert K. Yin⁴² și Robert E. Stake.⁴³

Studiul de caz este o formă de cercetare empirică ce investighează un fenomen contemporan într-un context real (atunci când granițele dintre fenomen și context nu sunt evidențiate cu claritate) și în care se folosesc surse multiple de demonstrare.⁴⁴ Studiul de caz poate fi explorator (atunci când se cunosc foarte puține lucruri despre un fenomen), explicativ (atunci când dorim să explicăm cauzele unui fenomen) și descriptiv (atunci când descriem un fenomen.) Studiul de caz poate fi folosit pentru a descrie o situație, pentru a testa o teorie în uz, sau pentru a genera o teorie nouă prin metoda inductivă.

Avantajele studiului de caz sunt acelea că implică cercetarea calitativă și cantitativă (oferind mijloace fiabile pentru investigarea unui fenomen complex), este ancorat în situații din viața reală, oferă o descriere intensă și oferă o analiză contextuală a fenomenului studiat.

Procedura elaborării unui studiu de caz implică următorii pași:

1) *Planificare* | Cercetătorul trebuie ca în primul rând să determine subiectul, apoi să definească întrebarea de cercetare. Aceasta o va face fie prin observarea unui fenomen din viața reală, fie prin întrebări ce decurg din revizuirea literaturii de specialitate.

2) *Design* | În al doilea rând, cercetătorul trebuie să creeze un design de cercetare care va determina logica internă a proiectului și felul în care această logică răspunde la întrebarea de cercetare.

3) *Pregătire* | Cel de-al treilea pas este pregătirea pentru colectarea datelor. Pregătirea implică atât posedaarea abilităților necesare (capacitatea de a pune întrebări relevante și de a fi un bun ascultător, adaptabilitate, flexibi-

litate, lipsa ideilor preconcepute, etc.), cât și educația necesară în domeniul cercetării științifice, ceea ce implică și abilitatea de a dezvolta un protocol de colectare a datelor. Protocolul va include o privire generală a întrebării de cercetare (informații fundamentale, tema de cercetare, literatura relevantă), procedura de teren (acces la locațiile de cercetare, calendarul colectării datelor relevante, asistență) și întrebările de cercetare adiționale (principale și secundare).

4) *Colectare* | În al patrulea rând, cercetătorul va colecta datele pe care le va analiza apoi în cadrul proiectului. Acestea includ ideile cheie din literatura principală, interviuri, sondaje de opinie, observații, etc.

5) *Analiză* | Odată colectate, datele vor fi evaluate, analizate și testate în funcție de diverși parametri teoretici, analiză calitativă și cantitativă (statistică descriptivă și inferențială), etc. Analiza se va face în baza celor două întrebări ale cercetării științifice empirice și anume: „De ce?” și „Cum?”; și va evalua aspectele de fezabilitate și acuratețe a datelor într-un mod sistematic, prin compararea datelor din surse diferite.

6) *Distribuire* | În final, cercetătorul va raporta rezultatul analizelor prin scrierea și editarea cazului sub forma unui articol științific, sau a unei teze care va fi făcută public și distribuită.

SUMAR

Rolul cercetării empirice în studiul violenței religioase este important în formarea profesională a agenților implicați în restabilirea păcii. Cercetarea empirică este ancorată în metoda sociologică și dezvoltată la nivel interdisciplinar pe

linii calitative și cantitative. Colectarea datelor se face prin analiza documentelor, prin intervievare și prin observare, iar datele sunt analizate cu ajutorul statisticii descriptive și a statisticii inferențiale. Instrumentele de analiză socială includ conceptul, teoria, constanta, variabila, ipoteza și unitatea de analiză. În științele sociale măsurarea variabilelor se face la patru niveluri și anume: nominal, ordinal, interval și raport. Capitolul se încheie cu recomandarea folosirii „studiului de caz”; oferind totodată și o descriere a pașilor ce trebuie urmați. Odată ce metodologia cercetării empirice a fost introdusă, următorul capitol va prezenta designul structurii de proces și se va focaliza pe prezentarea inducțiilor.

TERMENI INTRODUSI

Analiza de conținut este o procedură prin care înregistrările verbale, non-cantitative sunt transformate în date cantitative.

Analiza documentelor este o formă de cercetare calitativă în care documentele sunt analizate și interpretate de către cercetător pentru a da voce și sens subiectului evaluat prin codificarea conținutului.

Analiza statistică reprezintă colectarea, examinarea, sumarizarea, manipularea și interpretarea datelor cantitative pentru a descoperi cauzele care stau la baza modelelor, relațiilor și tendințelor analizate.

Cercetarea calitativă reprezintă investigarea exploratorie folosită pentru a obține o înțelegere a opiniilor și motivelor care stau la baza unei situații și care oferă perspective asupra problemei, sau ajută la dezvoltarea unor idei sau ipoteze pentru o cercetare cantitativă potențială.

Cercetarea cantitativă este investigarea empirică sistematică a fenomenelor observabile prin tehnici statistice, matematice sau de calcul.

Cercetarea descriptivă este un model de cercetare utilizat în descrierea caracteristicilor unei populații sau a unui fenomen, fără însă a răspunde la întrebări de ordin cauzal în privința caracteristicilor descrise.

Cercetarea empirică este cercetarea bazată pe observarea efectivă și obiectivă a fenomenelor studiate.

Cercetarea evaluativă este un tip de studiu care utilizează metode standard de cercetare socială în scopuri evaluative, ca metodologie de cercetare specifică și ca un proces de evaluare care utilizează tehnici speciale unice pentru evaluarea programelor sociale.

Cercetarea interdisciplinară este modelul de cercetare efectuată de către echipe sau persoane care integrează informații, date, tehnici, instrumente, perspective, concepte și teorii din două sau mai multe discipline de specialitate în scopul avansării înțelegerii fundamentale, sau în scopul rezolvării problemelor pentru care o singură disciplină sau domeniu de cercetare nu poate găsi soluții.

Conceptul reprezintă ceva conceput în mintea umană, o gândire, o noțiune, o idee abstractă care este generalizată.

Constanta reprezintă o situație sau stare de lucruri care nu se schimbă.

Datele reprezintă fapte și statistici colectate pentru referință sau pentru analiză.

Deductia reprezintă un proces de gândire de la teorie către o observație specifică.

Eșantionul aleatoriu este o probă în care fiecare individ sau obiect din populație are șanse egale de a fi selectat și cuantificat.

Inductia reprezintă un proces de gândire de la observații specifice la un principiu general sau teorie.

Interviul reprezintă un set de întrebări adresate respondentului față-către-față.

Intervievarea elită reprezintă interviuarea unei persoane într-o manieră directă care nu este standardizată ci numai individualizată.

Ipoteza este o declarație care propune o relație între două sau mai multe variabile.

Măsurarea este procesul prin care anumite fenomene sunt observate în mod sistematic și reprezentate prin scoruri sau numere.

Metoda sociologică este o metodă științifică de cercetare lansată de David Émile Durkheim ce susține că cercetătorul trebuie să aibă un obiect de studiu specific, trebuie să aplice metodele utilizate de alte științe exacte pentru testare și verificare și trebuie să elimine orice prejudecată și subiectivitate.

Nivelul de măsurare reprezintă o scară de măsurare a ceea ce se înțelege prin atribuirea de scoruri sau cifre la o observație empirică. Cea mai cunoscută clasificare are patru niveluri de măsurare: nominală, ordinală, interval și raport.

Nivelul interval este nivelul de măsurare pentru care o diferență de o singură unitate dintre scoruri este aceeași în toată gama măsurii.

Nivelul nominal este nivelul de măsurare pentru care scorurile diferite reprezintă diferite categorii iar acestea nu sunt puse într-o anumită ordine.

Nivelul ordinal este nivelul de măsurare pentru care scorurile reprezintă categorii ordonate, dar care nu sunt echidistante în mod necesar.

Nivel raport este nivelul de măsurare pentru care scorurile posedă proprietățile matematice complete ale numerelor atribuite.

Observarea participativă este observarea empirică prin care observatorul devine participant regulat în activitățile celor observați.

Rata de răspuns reprezintă proporția în care respondenții selectați să participe într-un studiu doresc să participe și să răspundă la întrebările adresate.

Relații bivariate sunt relațiile de analiză prin care se examinează simultan două variabile.

Relații multivariate sunt relațiile de analiză prin care se examinează simultan mai mult de două variabile.

Relații univariate sunt relațiile de analiză prin care se examinează distribuția cazurilor pe o singură variabilă la un moment dat.

Sondajul de opinie reprezintă un proces de colectare a datelor prin care aceleași întrebări sunt puse mai multor persoane pentru a afla ce crede majoritatea oamenilor despre ceva.

Statistica descriptivă reprezintă rezumatul matematic al măsurătorii unei variabile.

Statistica inferențială este o metodă de analiză prin care se trag concluzii cu privire la populația studiată prin folosirea de date extrase din populație. Cercetătorul va colecta un eșantion din cadrul întregii populații din care va face deducții despre starea populației.

Studiul de caz este o formă de cercetare empirică ce investighează un fenomen contemporan într-un context real (atunci când

granițele dintre fenomen și context nu sunt evidențiate cu claritate) și în care se folosesc surse multiple de demonstrare.

Subiectul uman reprezintă individul pe care un cercetător efectuează cercetări prin intervenție, prin interacțiunea cu acesta, sau prin obținerea de informații private de la acesta.

Teoria este o declarație sau o serie de declarații care organizează, explică și anticipă cunoașterea lucrurilor și lumii înconjurătoare.

Unitate de analiză reprezintă tipul de actor (concept, credință, individ, grup, instituție, națiune), care este specificat în ipoteza cercetătorului.

Variabila reprezintă orice lucru care are o cantitate sau o calitate care variază.

Variabila antecedentă este o variabilă independentă, sau cauzală, care precede în timp alte variabile independente sau cauzale, dar care are efect asupra variabilei dependente.

Variabila dependentă reprezintă fenomenul considerat ca fiind influențat, afectat, sau cauzat de un alt fenomen.

Variabila independentă este fenomenul considerat să influențeze, să afecteze, sau să provoace un alt fenomen.

Variabila intervențională este o variabilă care intervine între o variabilă independentă și o variabilă dependentă într-o schemă explicativă.

Variabila fictivă reprezintă un indice ipotetic, care are doar două valori: 0 pentru prezența (sau absența) unui factor, și 1 pentru absența (sau prezența) sa.

ÎNTREBĂRI ȘI EXERCIIȚII RECAPITULATIVE

- 1) Explicați de ce este necesară formarea profesională pentru restabilirea păcii?
- 2) Cum poate fi extinsă educația?
- 3) Explicați importanța metodei sociologice!
- 4) Explicați importanța structurii interdisciplinare!
- 5) Explicați motivele și aplicabilitatea metodei sociologice de cercetare în contextul religiei!
- 6) Explicați ce înseamnă cercetarea empirică!
- 7) Explicați diferența dintre cercetarea calitativă și cercetarea cantitativă!
- 8) De ce științele sociale se numesc *științe*?

- 9) Revizuiți cele șapte puncte ce reliefează relevanța revizuirii literaturii!
- 10) Ce este analiza statistică?
- 11) Definiți statistica descriptivă!
- 12) Definiți statistica inferențială!
- 13) Care sunt cele două metode generale de colectare de date?
- 14) Cum poate fi transformată analiza documentelor în date?
- 15) Care sunt motivele principale pentru care cercetătorul trebuie să fie bine pregătit?
- 16) Explicați importanța confidențialității!
- 17) Cum trebuie construit sondajul de opinie?
- 18) Explicați diferențele dintre observarea directă și indirectă!
- 19) Explicați diferențele dintre observarea participativă și neparticipativă!
- 20) Explicați diferențele dintre observarea vizibilă și obscură!
- 21) Explicați diferențele dintre observarea structurată și nestructurată!
- 22) Explicați sensibilitățile religiei!
- 23) De ce sunt utile instrumentele științelor sociale?
- 24) Definiți ce este *teoria* și ce este *conceptul*!
- 25) Definiți variabila și descrieti cele cinci variabile importante!
- 26) Ce este o constantă?
- 27) Ce este o ipoteză și prin ce este caracterizată?
- 28) Cum se testează o ipoteză?
- 29) Ce este unitatea de analiză?
- 30) Ce înseamnă măsurare statistică?
- 31) Care sunt cele patru niveluri de măsurare?
- 32) Definiți observarea empirică!
- 33) Explicați de ce este recomandabil „studiul de caz”!
- 34) Explicați diferența dintre „studiul de caz” în științele sociale și în management!
- 35) Explicați cele trei tipuri de studiu de caz: explorator, explicativ și descriptiv!
- 36) Descrieți cei șase pași în procedura elaborării studiului de caz!
- 37) Ce rol are planificarea?
- 38) Ce rol are designul?
- 39) Cum se face pregătirea?
- 40) Cum se face colectarea datelor?
- 41) Cum veți analiza datele?
- 42) Cum veți distribui rezultatul cercetării?

ÎNTREBĂRI ESEU

IDENTIFICĂ: Un reporter autoproclamat publică un interviu pe youtube. com ce stârnește senzație. În cadrul interviului diverse persoane sunt întrebată dacă știu cine a scris biblia. Din răspunsurile pe care reporterul optează să le facă publice reiese faptul că nimeni dintre cei intervievați nu oferă un răspuns satisfăcător. Mai mult, interviul scoate în evidență și alte carențe de cunoștințe elementare de religie. Întrucât interviul folosește metoda sondajului de opinie, impresia cvazi-științifică pe care o crează este aceea că preotul ortodox nu face educație elementară credincioșilor din comunitate. Cum vi s-a părut interviul? Este onest? Reprezintă realitatea? Respectă metoda științifică de colectare a datelor?

PERSONALIZEAZĂ: Un prieten care vizionează acest interviu râde copios, apoi vi-l trimite, convins fiind că acest video reprezintă realitatea activității educaționale efectuate de către preot în general. Dumneavoastră doriți să apărați reputația Bisericii și încercați să vă convingeți prietenul că interviul nu reprezintă realitatea, iar ceea ce sondajul respectiv scoate în evidență nu poate fi generalizat. Cu ce argumente veniți? Explicați prietenului faptul că sondajul nu poate reflecta realitatea deoarece nu este făcut după regulile cercetării științifice?

CLARIFICĂ: În urma discuției constatați că nu ați reușit nici să vă convingeți prietenul și nici să faceți dreptate unor preoți care sunt ridiculizați pe nedrept. Credeți că este necesar să faceți un sondaj de opinie drept răspuns? Dacă v-ați decis să faceți un sondaj de opinie, veți prezenta ambele perspective, sau veți selecta numai răspunsurile care convin argumentului dumneavoastră? Ce veți face cu datele pe care le-ați obținut și care confirmă lipsa educației elementare? Ignorați răspunsurile care nu vă convin sau le includeți și le comparați cu cele care vă convin?

CONCLUZIONEAZĂ: Ce concluzii trageți din această experiență? Dacă răspunsurile pe care le-ați obținut indică necesitatea educației din partea preotului, credeți că s-a meritat efortul?

REFLECTEAZĂ: Reflectați asupra rolului cercetării empirice în promovarea adevărului. În definitiv, este pusă în pericol atât credibilitatea educațională a Bisericii, cât și mântuirea credincioșilor.

NOTE

¹ Todd M. Johnson and Kenneth R. Ross, eds., *The Atlas of Global Christianity* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009), 86–87.

² Jane Linden, *Writing Cases: Tips and Pointers*, Boston: Harvard Business School Publishing, 1990. Vezi și E. Raymond Corey, *Case Method Teaching*, Boston: Harvard Business School Publishing, 1998.

³ Chester L. Karras, *The Negotiation Game*, New York: Thomas Y. Crowell Publishers, 1970. Vezi și Harvard Negotiation Program. <http://www.pon.harvard.edu> (ultima accesare: 1 decembrie 2016).

⁴ Marc Gopin, *Between Eden and Armageddon: The Future of World Religions, Violence and Peacemaking* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 199–227.

⁵ Max Weber, *The Methodology of the Social Sciences*, translated and edited by Edward A. Shills and Henry A. Finch, New York: The Free Press, 1949.

⁶ Biserica Ortodoxă Română, *Învățătură de Credință Creștină Ortodoxă* (București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2000), 404–405.

⁷ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei* (București: Editura Minerva, 1973), 269.

⁸ Mark I. Lichbach, „Social Theory and Comparative Politics” în *Comparative Politics: Rationality, Culture, and Structure*, edited by Mark Irving Lichbach and Alan S. Zuckerman (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 239–276.

⁹ Bruce L. Berg, *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. sixth edition, Boston: Allyn & Bacon, 2006. Vezi și Janet Buttolph Johnson, and H. T. Reynodls, *Political Science Research Methods*, fifth edition, Washington, DC: CQ Press, 2005.

¹⁰ Joseph F. Healey, *The Essentials of Statistics: a tool for social research* (Belmont, CA: Thomson-Warworth, 2007), 9–11.

¹¹ Healey, *ibid.*, 8.

¹² Walter L. Wallace, *The Logic of Science in Sociology*, New York: Aldine Transaction, 1971.

¹³ Healey, 9–11.

¹⁴ Johnson, Reynodls, 130.

¹⁵ *Ibid.*, 132–133.

¹⁶ *Ibid.*, 135–137.

¹⁷ Healey, 11.

¹⁸ *Ibid.*, 13.

¹⁹ *Ibid.*, 15.

²⁰ Johnson, Reynodls, 206–237.

²¹ Ibid., 270–304.

²² Ibid., 206–237.

²³ Ibid., 270–304

²⁴ Ibid., 272.

²⁵ Ibid., 276.

²⁶ Ibid., 188–205.

²⁷ Ibid., 107–129.

²⁸ Louis M. Rea and Richard A. Parker, *Designing and Conducting Survey Research*, San Francisco: Jossey-Bass, 1997. Vezi și Mildred L. Patten, *Questionnaire Research: A Practical Guide*, second edition, Los Angeles: Pyrczak, 2001.

²⁹ Johnson, Reynodls, 123–125.

³⁰ Godron Allport, *The Nature of Prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1954.

³¹ Healey, 9–10.

³² Ibid., 10–11.

³³ Johnson, Reynodls, 109.

³⁴ Healey, 10.

³⁵ Johnson, Reynodls, 103–119.

³⁶ Healey, 10–12.

³⁷ Johnson, Reynodls, 119–123.

³⁸ Healey, 16–21.

³⁹ Gheorghe Coman, *Statistica: teorie și aplicații* (Iași: PIM, 2007), 5–8.

⁴⁰ Healey, 11–12.

⁴¹ De la bun început, recomandăm evitarea confuziei dintre „studiul de caz” din științele sociale și metoda „raportării de caz” din management și medicină, unde această metodă reprezintă o analiză descriptivă, detaliată și intensivă a unui caz, cu scopul determinării factorilor care stau la baza succesului sau a insuccesului cazului respectiv.

⁴² Robert K. Yin, *Case Study Research: Design and Methods*, 4th edition, Thousand Oaks: Sage, 2008.

⁴³ Robert E. Stake, *The Art of Case Study Research*, Thousand Oaks: Sage, 1995.

⁴⁴ Cf. Yin, Ibid., 23 și Stake, Ibid.

INDUCȚIILE

3

Factorii de Inducție

Designul Cercetării

Designul cercetării este un plan care specifică felul în care cercetătorul intenționează să îndeplinească obiectivele studiului de cercetare. Cu alte cuvinte, acesta este un plan logic de testare a unor ipoteze pe care cercetătorul și le formează cu scopul explicării unor fenomene.¹

În cazul nostru, designul cercetării trebuie ancorat în structura de proces. Structura de proces prezintă atât fezabilitate sociologică și psihologică, cât și fezabilitate teologică în sensul că ortodoxia nu este o formă statică de conceptualizare a lumii și vieții, ci este *ortopraxia* construită pe mecanismul unui exercițiu spiritual activ cunoscut sub numele de asceză (grecescul *άσκηση* = exercițiu.) Deși asociat în cea mai mare măsură cu mediul monastic, asceza reprezintă în esență un ansamblu de exerciții fizice și spirituale impuse oricărui ortodox pe ideea că aceste exerciții au puterea transformării purificatoare. În acelaș timp, în teologia creștină ortodoxă, pacea nu este un fapt împlinit, ci este un exercițiu spiritual continuu; un exercițiu de asceză care face parte din opera de restaurare a lumii decăzute. Datorită corupției omenirii prin păcatul originar,² umanitatea a devenit înstrăinată de pacea primordială paradisiacă. Chiar

și după reconcilierea adusă prin întruparea Logosul divin (Ioan I, 14), pacea rămâne un obiectiv căutat cu persistență— „Pentru pacea de sus, Domului să ne rugăm!”³—și primit în cele din urmă numai ca dar divin (Ioan XIV, 27). Prin urmare, acest „proces de pace,” trebuie să fie înțeles ca un proces spiritual activ, un proces de exercițiu personal cu implicații și caracteristici sociale care pot fi clasificate și cuantificate.

Procesul de transformare a conflictului religios este funcțional și circular în sensul că realitățile și sentimentele cognitive (*factori de inducție*) afectează viziunea liderilor spirituali asupra lumii în felul în care aceștia definesc sensul vieții prin interpretarea resurselor sacre (*formarea înțelesului*), conducând astfel la decizii (*verdicte*), care pe

Fig. 2

termen lung, fie consolidează fie contrazic mesajul original al evangheliei (Matei V, 39; Luca VI, 29). Aceste verdicte devin la rândul lor noi factori de inducție, ce dau naștere unui nou proces circular care generează o nouă activitate pastorală favorizând anumite schimbări de ordin doctrinar, etic, estetic sau de nuanță ritualică. (Fig. 2)

Este important de remarcat faptul că noțiunile de pace și violență în creștinismul ortodox trebuie să fie înțelese în dimensiunea tripartită în ceea ce privește orientarea acestora către sine, comunitate și divinitate, atunci când individul își gestionează zelul spiritual către „lupta cea bună” (1 Timotei VI, 9–12).

Structura de Process

Cercetarea trebuie să fie focalizată pe structura de proces întrucât cercetătorul trebuie să exploreze modul în care conceptele religioase cheie (*factori de inducție*), determină procesul pastoral în timpul unei crize (*formarea înțeleșului*), definind astfel poziția oficială a creștinismului ortodox în chestiuni de război și pace (*verdict*), chiar dacă aceasta este doar momentană. (Fig. 3)

Factorii de inducție, procesul formării înțeleșului și verdictele trebuie să fie analizate prin prisma celor trei elemente constitutive ale religiei și anume: *doctrină, etică și cult*.

La nivelul *inducției*, cercetătorul trebuie să exploreze resursele care constituie baza de cunoștințe a liderului spiritual, bază ce conturează atitudinea sa față de violența organizată. (Fig. 4) Există o gamă largă de factori de inducție care includ *elemente instituționale* (exemple: scripturi, dogme, martirologii, scrieri patristice, drept canonic, iconografie,

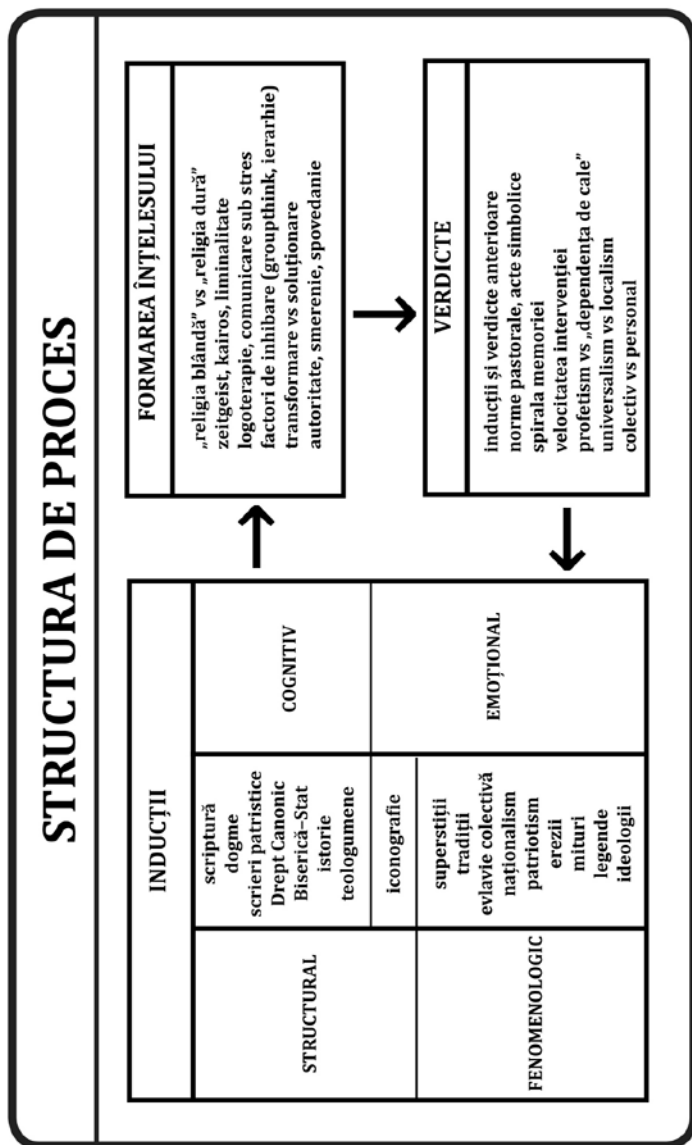

Fig. 3 | Structura de Proces

etc.), *elemente culturale* (exemple: istorie, identitate, etc.) și *elemente de nuanță fenomenologică* (exemple: atitudini de sacrificiu, martiriu, eroism, ritualuri de criză, mituri eshatologice, etc.).

Formarea înțelesului se focalizează pe rolul liderului spiritual ca factor de influență publică în condiții de criză și prin recomandările de acțiune pe care acesta le face. În timp ce acest proces este predominant fenomenologic, o focalizare aparte trebuie efectuată pe caracterul ambivalent al interpretării resurselor spirituale, lucru ce permite adaptabilitatea acestora la nevoile timpului.

În cele din urmă, nivelul de *verdict*, este focalizat pe deciziile colective luate de diferite Biserici Ortodoxe locale, așa cum acestea sunt exprimate în doctrinele lor sociale în ceea ce privește războiul just, naționalismul, relațiile dintre Biserică și stat, învățăturile despre război și pace, clerul militar, obiecția de conștiință, etc. La rândul lor, aceste verdicte devin factori de inducție pentru un nou process pastoral ce va avea loc într-o nouă situație de criză.

Inducțiile

La nivelul *inducțiilor*, o metodologie fezabilă pentru cercetare trebuie focalizată pe identitatea multiplelor resurse care vor fi clasificate în funcție de *natura* acestora (cognitivă și emoțională) și în funcție de *originile* acestora (structurale și fenomenologice). În procesul de organizare a datelor, aceste resurse vor fi clasificate în funcție de flexibilitatea interpretativă a acestora, fie sub formă de *constante* (dogme), fie sub formă de *variabile* (teologumene sau opinii teologice). (Fig. 3)

INDUCȚIILE		
STRUCTURALE		FENOMENOLOGICE
Resurse instituționale	scriptură dogme scrieri patristice martirologii biserică-stat Drept Canonic dispense canonice teologumene iconografie istorie	fenomenomene religioase dualism martiriu sacrificiu ritual de inițiere ritual de formare a grupurilor moartea individului și a comunității ritualuri de criză (vindecare, contemplare, bocet) eshatologie ritualuri seculare spectacolul politic ceremonii de violență simbolică, etc.
Resurse cvasi-instituționale	naționalism complexul victimizării protocolul biserică-stat binecuvântarea armelor clerul militar Legea Încorporării și Obiecția de Conștiință	

Fig. 4 | Inducțiile

În ceea ce privește *natura inducțiilor*, acestea sunt *cognitive* și *emoționale*. Inducțiile *cognitive* se bazează pe standarde raționale cum ar fi scriptura, formulările dogmatice, scrierile patristice, canoanele, teologumenele (opinii teologice care nu contrazic dogmele și nici nu au un sprijin direct în scriptură), sistemul legislativ secular, etc. Inducțiile *emoționale* reprezintă impulsuri care provin din atitudini și sentimente de religiozitate cum ar fi evlavie fanatică, naționalism religios, patriotism, superstiții, obiceiuri spirituale, erezii dualiste, identități ideologice, mituri și legende, etc. În ceea ce privește originile inducțiilor, acestea sunt *structurale* și *fenomenologice*.

Inducții Structurale

Este necesară dezvoltarea unei cercetări fundamentale în scopul dezvoltării unei categorii de resurse informaționale de bază cum ar fi documente scrise, cărți, istorii, imagini, simboluri, etc., în scopul analizării acestora. Având un model standard în vigoare, activitatea de cercetare trebuie să fie dezvoltată atât de cercetători ce provin din cultura locală (aceștia înțelegând mai bine subtilitățile experienței locale a Bisericii, culturii și mentalității), cât și cercetători ce provin din alte culturi; aceștia putând avea o privire din exterior asupra diverselor aspecte cognitive și emoționale care sunt unice subculturii supuse analizei.

Inducțiile structurale sunt *instituționale* și *cvasi-instituționale* în origine. (Fig. 4)

Inducțiile instituționale reprezintă factori interni cum ar fi scripturi și deciziile doctrinare emise în mod direct de către Biserică în calitate de instituție divino-umană. Acestea includ texte sacre, iconografie, ritualuri, doctrine, standarde etice, scrieri teologice precum și alte resurse din această categorie.

Inducțiile cvasi-instituționale reprezintă factorii interni și externi (de multe ori seculari) care au afectat interpretarea religioasă a violenței, simbolurile religioase, precum și semnificația actelor simbolice efectuate de cler în momente de criză.

Inducții Instituționale

Inducțiile instituționale reprezintă sursele oficiale audio-vizuale produse, diseminate și impuse de către Biserică.

Acestea includ iconografia, scriptura, catehismele, cărțile de cult, precum și publicațiile oficiale ale Bisericilor locale scrise de către clerici sau laici care au autoritate canonică prin binecuvântarea sinodului local sau a ierarhului.

Iconografia | Iconografia are un rol complex întrucât este atât cognitivă cât și emoțională sau transformatoare în scop.⁴ Etichetată drept „biblia neștiutorului de carte,”⁵ iconografia are un potențial educațional nelimitat în ceea ce privește atitudinea față de război, inamici, stat și dreptate socială. Având în vedere rolul său tripartit în doctrină,⁶ morală și cult, iconografia conține cele trei elemente constitutive ale religiei.⁷ Ca instrument educațional, iconografia ortodoxă joacă roluri *obiective*, *subiective* și *intersubiective*.

În mod *obiectiv*, rolul iconografiei este de a afișa cu acuratețe dogmele Bisericii Ortodoxe,⁸ având de asemenea și un rol sacramental ca obiect de cult.⁹

Subiectiv, iconografia ortodoxă este folosită ca mijloc pentru difuzarea mesajelor specifice, adaptabile condițiilor de timp, în scopul rectificării problemelor morale ale societății. Ca rezultat, temele încorporate în iconografie primesc o aprobare triplă în ceea ce privește propagarea doctrinei, a solidificării comunității prin ritual și de impunere a unor standarde morale. De exemplu, imaginea Judecății de Apoi, pictată în timpul asupririi otomane pe veranda mai multor Biserici și mănăstiri românești, bulgare și sârbe, trimite mesaje moralizatoare puternice cum ar fi aceea de a rezerva un loc în iad pentru orice persoană care a comis acte de nedreptate socială.

Având în vedere efectul moralizator al iconografiei și puterea acesteia de a insufla sentimente de obediență și evlavie colectivă, întrebări dificile ar putea fi ridicate cu privire la încercarea statului de a manipula sentimentele și atitudinile subiecților săi prin încorporarea unor mesaje

politice în cadrul iconografiei. Pe măsură ce avansează agendele politice ale statului, astfel de imagini denaturează în primul rând intenția inițială a iconografiei, aceea de diseminare a dogmelor ortodoxe cu precizie teologică. În al doilea rând, odată ce astfel de icoane create cu tendința justificării războiului și-au stabilit locul în iconografie, acestea devin parte din tradiție, iar ca atare nu mai sunt puse sub semnul întrebării, promovând astfel erezii ascunse. De exemplu, prin expunerea unor imagini de război care nu afișează nici o contradicție între pacifism și militarism un creștin ortodox se simte încurajat să se înroleze în armată și să participe în lupte armate unde este posibil să comită omucidere. Întrebări teologice pot fi ridicate în cazul reprezentării Mântuitorului Iisus Hristos cu sabia în mână, așa cum este cazul unei fresce din pronaosul mănăstirii Visoki Dečani din Kosovo (într-un loc strategic unde icoana poate să fie observată și venerată de credincioși) și efectul mesajului acesteia în vreme de război. (Fig. 5) Alte cazuri similare includ icoana sfântului Mercurie (în care acesta ucide pe împăratul Decius), care este larg răspândită în Balcani și Asia Mică (Fig. 7), sau într-o altă versiune aflată în mănăstirea Lalibela din Etiopia (în care același sfânt ucide pe regele Oleanus)¹⁰ (Fig. 6) sau icoana bizantină ce-l ilustrează pe sfântul Dimitrie din Tesalonic ucigându-l cu sulița pe împăratul Maximian (Fig. 8)—toate aceste icoane fiind concepute în scopul avansării unei agende politice a statului. De exemplu, dacă privim în modul în care sfântul Dimitrie este reprezentat în această icoană bizantină, prin analogie cu troparul sfântului ca de altfel și aghiografiile existente, se poate vedea o deviere și o denaturare semnificativă a evenimentului istoric.

Tot subiectiv, iconografia ortodoxă poate avea de asemenea un rol pozitiv în dialogul interreligios. Un astfel de exemplu este reprezentarea sfântului Gheorghe în Orientul

Fig. 5 | Iisus cu Sabia | Mănăstirea Visoki Dečani din Kosovo

Fig. 6 | Sfântul Mercurie și Regele Oleonus

Fig. 7 | Sfântul Mercurie și
Împăratul Decius

Fig. 8 | Sfântul Dumitru și
Împăratul Maximian

Mijlociu. (Fig. 9) În această icoană, sfântul Gheorghe este pictat așezat pe un cal de unde încearcă să ucidă un dragon (diavolul) cu ajutorul unui musulman (cel puțin judecând după codul vestimentar), care stă în spatele lui pe același cal. Această icoană poate trimite mesaje remarcabile în ceea ce privește relația dintre musulmanii și creștinii din regiune în timpul ostilităților. În primul rând, pentru un creștin ortodox precum și pentru un musulman, această icoană proclamă

Fig. 9 | Sfântul Gheorghe

faptul că atât musulmanul cât și creștinul au un inamic comun care poate fi distrus numai dacă își unesc forțele. În al doilea rând, devotamentul musulman existent față de sfântul Gheorghe (în principal printre palestinieni, care îl identifică pe sfântul Gheorghe cu musulmanul Al Khader), este întărit, deoarece musulmanii pot găsi un fragment din propria lor călătorie spirituală descris în sanctuarul creștin.

Rolul *intersubiectiv* al iconografiei ortodoxe devine proeminent în cazurile în care efectele devoționale generate de iconografie sunt adoptate de arta seculară și transferate în reprezentări meta iconografice care promovează agende naționaliste. Astfel, instinctele de evlavie colectivă insuflate de iconografie sunt reactivate și redirecționate către alte obiective.

Două exemple remarcabile pot fi cele oferite de cei doi pictori sârbi, Uroš Predic și Paja Jovanović. Uroš Predic este autorul celebrului tablou *Kosovo Devojka* (Fata din Kosovo), tablou ce ilustrează drama bătăliei de la Kosovo din 1389. (Fig. 10) În acest tablou Uroš Predic ilustrează moartea eroului într-o manieră care transpune tema morții și îngropării Mântuitorului Iisus Hristos așa cum aceasta apare pictată de regulă pe sfântul antimis (Fig. 11)—o pânză liturgică ce conține sfintele moaște ale martirilor și fără de care euharistia nu poate fi celebrată. Acest lucru indică nu numai tema morții martirice, cât are mai ales implicații simbolice multiple cum ar fi tema învierii Mântuitorului transferată ideii de înviere națională. Pe aceeași linie, tabloul *Seoba Srba* (Migrarea Sârbilor) pictat de Paja Jovanović (Fig. 12) reprezintă nuanțe preluate din iconografia ortodoxă cum ar fi de exemplu maica cu pruncul în brațe (Fig. 13).

Alte exemple de utilizare intersubiectivă a iconografiei ortodoxe sunt oferite de diverși artiști sovietici care au adoptat idea iconografiei tradiționale rusești cu scopul transmiterii

Fig. 10 | Kosovo Devojka de Uroš Predić

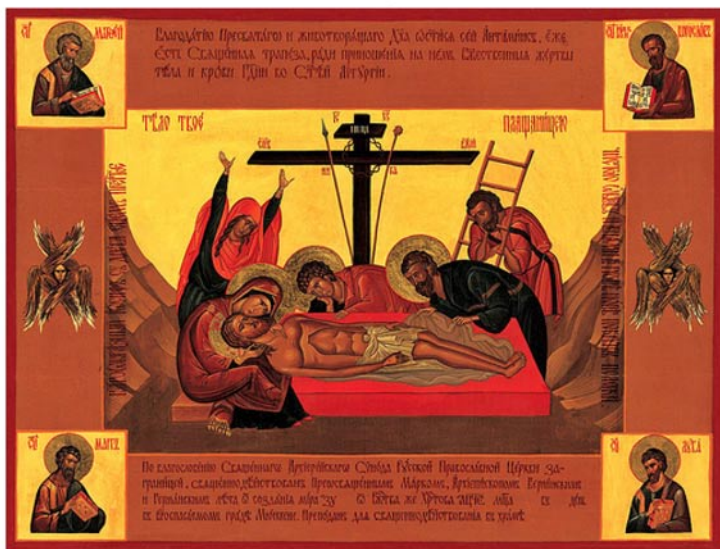

Fig. 11 | Sfântul Antimis

Fig. 12 | Seoba Srba de Paja Jovanović

Fig. 13 | Maica Domnului cu Pruncul

ideologiei comuniste. Imaginile includ lideri comuniști care sunt introduși publicului larg prin metodele iconografiei ortodoxe prin care ierarhia politică este explicată publicului prin apelarea la ierarhia teologică definită prin reprezentarea iconografică a Mântuitorului Hristos, a Fecioarei Maria și a diverșilor sfinți pe iconostas. Dincolo de prezentarea noii ierarhii, imaginile bolșevice au făcut uz de iconografie și în eforturile acestora de a ilustra noua ideologie cum este cazul imaginii „1 Mai 1920” create de Nikolai Kochergin (Fig. 14), prin care artistul încearcă să ilustreze mântuirea prin muncă. Similar icoanei învierii Mântuitorului (Fig. 15), Kochergin prezintă în acest poster trei figuri (treimea) în profil de marș triumfător peste resturile vechiului regim (coroana monarhiei, insigne, etc.) care semnifică sfărâmarea porților iadului.¹¹

Inscripții și gravuri | Inscripțiile cioplite pe pietrele de temelie ale clădirilor bisericești, sau pe pietrele funerare ale unor lideri influenți care s-au angajat în războaie sângeroase, de multe ori reprezintă sigiliul de aprobare (sau dezaprobare) a războiului de către o Biserică locală într-un mod care formalizează, recunoaște și solidifică atitudinile față de beligeranță. Ce ar putea spune, de exemplu, o inscripție la o Biserică construită de Ștefan cel Mare și sfânt atunci când acest voievod a câștigat un război împotriva turcilor musulmani, spre deosebire cazurile în care a pierdut războiul?

Scrierile patristice | Teologii influenți care provin dintr-o anumită cultură sunt resurse cheie care pot semnală tendințele existente în Biserica locală. Pe măsură ce acești teologi devin cunoscuți dincolo de contextul local și câștigă reputație științifică și teologică, aceștia devin capabili să comunice idealurile teologice ale propriei lor culturi și să influențeze direcțiile de gândire teologică.

Fig. 14 | „1 Mai 1920” de Nikolai Kochergin

Fig. 15 | Învierea Mântuitorului

Un caz exemplificator ar putea fi renumitul teolog Dumitru Stăniloae, care, în timpul celui de-al doilea război mondial a scris în mod consistent nu numai pe tema naționalismului românesc¹²—un fenomen pe care îl consideră ca fiind peren identității colective și nu neapărat primordial sau constructivist—însă a abordat și teoria războiului just în maniere oarecum neconvenționale.¹³

Dreptul Canonic | Care este rolul tradiției canonice standard a Bisericii Ortodoxe în Bisericile locale? Se identifică anumite Biserici locale mai mult cu tradiția canonică descrisă de sfântul Atanasie, care a afirmat că „nu este drept să ucizi, dar în război este legitimă și laudabilă distrugerea inamicului,” sau merge pe poziția sfântului Vasile cel Mare, care prin *Canonul 13* și-a exprimat opoziția relativă față de război?¹⁴

Dispensele canonice | Este extrem de semnificativă analiza textelor dispenselor canonice care fie aprobă, fie resping folosirea forței militare de către stat. Un caz poate fi documentul *Fundamentele concepției sociale a Bisericii Ortodoxe Ruse* adoptat de Sinodul de la Moscova (sinod organizat între 13 și 16 august, 2000), care, pe baza separării dintre Biserică și stat, demonstrează modul în care Biserica Ortodoxă Rusă susține în mod indirect deciziile statului de utilizare a violenței, garantând în același timp și poziția de tăcere a Bisericii.¹⁵ La nivel panortodox nu este recunoscută nici o justificare a războiului după cum se vede din documentele emise de către Sfântul și Marele Sinod ce a avut loc în Creta în vara anului 2016. Mostre clare de dispense canonice sunt oferite de diverse sinoade locale care au aprobat publicarea de cărți de învățătură, sau cărți de rugăciuni care au inclus nu numai aprobări de participare cât mai ales au sanctificat cauza războiului (în cazuri legitime de auto-apărare), au glorificat eroismul

participării în război sau au publicat cărți ce conțin rugăciuni pentru binecuvântarea armelor și a simbolurilor militare,¹⁶ sau chiar existența unor ierarhi care au oferit binecuvântarea și au aprobat participarea în război. Aceste dispense pot fi analizate din punct de vedere tripartit pentru a determina dacă este vorba de o influență a mentalității locale ce impune tendințe beligerante (*cultură*), sau de interesele instituționale ale Bisericii (*structură*), sau în cazul în care acest lucru este pur și simplu o decizie egoistă a ierarhului de a-și exercita puterea politică în cadrul unei societăți (*rațiune*). Să reținem că Ortodoxia nu a susținut niciodată teoria infailibilității episcopale.

Martirologii | Martiriul este adesea o dimensiune acută a conflictului, care, deși acceptat în mod pasiv,¹⁷ ar putea fi ușor reinterpretat și redirecționat către alte idealuri care contrazic evanghelia. Oare câte evenimente naționale marcate de masacrarea părții slabe (din punct de vedere militar) sunt rememorate drept martiriu religios? Este religia invocată pe bună dreptate, sau este doar un instrument politic? Sunt de exemplu Horea, Cloșca și Crișan priviți ca martiri ortodocși români, victime ale creștinilor occidentali? Dacă este așa, atunci a iertat Biserica Ortodoxă Română în mod oficial această istorie, sau menține aceste cazuri drept surse de elogiul al victimizării sau al martiriului național atunci când vremurile dictează altfel de relații intercreștine? A fost memoria neo-martirilor (care au murit în mâinile unor regimuri opresive cum ar fi otomanii și bolșevicii) utilizată în mod abuziv de către oportuniști, care acționând în numele Bisericii, și-au asumat beneficii personale cu prețul memoriei martirilor? Sunt acești neo-martiri rememorați sau au fost chiar uitați de Biserică? Dacă Biserica nu i-a uitat, atunci în ce fel își amintește de ei?

Resurse Cvasi-Instituționale

Resursele cvasi-instituționale reprezintă rezultatul net al confluentei dintre doctrina religioasă și interesele politice ale Bisericii. Acestea includ în general doctrine etno-religioase și doctrine de identitate politică adoptate de Biserică și stat din interese reciproce.

Istoria | Istoria poate servi drept variabilă antecedentă care evaluează condițiile în care Biserica și-a dat acordul ca statul să folosească forța letală. Întrucât numeroase ideologii concurează pentru influență, Biserica de multe ori este supusă unui test de stres în privința loialității față de stat. Acest lucru implică nu numai convingerea statului că Biserica îi va oglindi deciziile, ci statul va putea constrânge Biserica pentru a-și impune interesele politice. Aceste atitudini sunt de asemenea reflectate în modul în care teologia politică este scrisă precum și modul în care predicile sunt oferite în Biserici. Un caz poate fi ilustrat de tendințele actuale de justificare a războiului propuse de Biserica Ortodoxă Rusă cu argumente ce derivă din evenimentele înregistrate în istoria rusă.¹⁸ Un alt exemplu ar putea fi retorica anti-colonială și anti-nucleară promovată de Biserica Ortodoxă Română în timpul Războiului Rece, care a reflectat retorica dictatorului Nicolae Ceaușescu,¹⁹ de dezarmare, pacifism și anti-colonialism.

Naționalismul | În experiența multor Biserici locale, naționalismul a fost în primul rând o sursă de conflict,²⁰ deoarece, ca ideologie, a refuzat să recunoască anumite etnii ca fiind parte a creației lui Dumnezeu în conformitate cu fenomenul petrecut la Rusalii,²¹ și a susținut primordialismul și superioritatea anumitor rase.²² Doctrinile naționaliste au fost generate în apus apoi s-au mutat în mod treptat

către răsărit, unde au dus la fragmentarea Patriarhiei Ecumenice în Biserici naționale după modelul statului național, conform principiului inalienării politice. Deși Marele Sinod al Patriarhiei Ecumenice din 1872 a condamnat naționalismul și filetismul ca fiind contrare evangheliei și tradiției Bisericii,²³ aceste încercări ale Bisericii de a se opune naționalismului au eșuat în fața a ceea ce naționalismul urma să devină de-a lungul secolului douăzeci. Este remarcabil de notat faptul că Dumitru Stăniloae, ca naționalist perenialist, a lăudat individualitățile naționale în limitele fenomenului petrecut la Rusalii,²⁴ în timp ce, în general, a considerat naționalismul exclusivist drept păcat datorită caracteristicilor sale beligerante.²⁵ Cercetări adiționale pot fi făcute cu privire la atitudinile exprimate de teologi și scriitori locali în problema naționalismului versus universalism. Chestionarea naționalismului va avea un impact profund asupra încercărilor de a înțelege formarea atitudinilor de război și pace.

Complexul victimizării | Adesea Bisericile locale consideră că acestea au fost victime la mâna altor Biserici creștine, religii, națiuni și regimuri politice opresive. Uneori complexul victimizării se bazează pe realități concrete, în care membrii unei Biserici au fost expuși în mod direct violenței și opresiunii, în timp ce în alte cazuri, complexul victimizării se bazează pe experiențe intangibile invocate dintr-un trecut îndepărtat de către demagogi cu aspirații politice.²⁶ Evident, abuzurile la care creștinii ortodocși au fost sau sunt supuși în continuare de către regimuri politice totalitare au afectat și continuă să afecteze și Biserica. Întrebarea este cum reușește Biserica să depășească aceste sentimente de victimizare? Cum își sfătuiește credincioșii? Recomandă iertarea, negarea și suprimarea sentimentelor,

sau încurajează sentimentele de extrovertire care să conducă la repararea trecutului și la reconciliere?

Protocolul Biserică–Stat | În istoriile lor, Bisericile locale au dezvoltat relații cu statul într-o varietate de maniere în funcție de atitudinea statului față de Biserică. Aceste atitudini au inclus relații de *supunere*, *separare*, de *cooperare* sau *competiție* pentru influență în viața publică.

În ce măsură Biserica a susținut statul în acțiunile sale militare de apărare a creștinismului în special în cazul convertirilor forțate la Islam,²⁷ sau în cazurile de schimb de populații pe criterii de religie? La aceste întrebări se poate răspunde și prin analiza cazurilor de protocol dintre Biserică și stat. Cazurile în care liderii Bisericii, prin prezența lor în cadrul festivităților publice seculare, au presupus aprobarea acțiunilor beligerante ale statului, pot fi analizate din perspectiva puterii fenomenului ritualic.

Interferențele statului în pedeapsa capitală | Interferențele statului pot fi extrem de puternice în special în problemele legate de impunerea pedepsei cu moartea împotriva oponenților politici. În ceea ce privește cazul pedepsei cu moartea, la nivel local, anumite Biserici au manifestat atitudini ambivalente, adesea în contrast cu învățătura evangheliei. Deși Biserica Ortodoxă nu a fost niciodată vocală cu privire la pedeapsa cu moartea, opoziția ei a fost tacită dar clară prin apelul la conștientizarea faptului că nimeni nu este fără păcat, inclusiv magistratul care judecă cazul (Ioan VIII, 1–11), din moștenirea Decalogului (Ieșire XX, 13) și din însăși esența mântuirii care înseamnă iertare și reconciliere între Dumnezeu și omenire. În acest context, Biserica Ortodoxă a înțeles că uciderea intenționată, cum ar fi pedeapsa cu moartea este „păcat greu” deoarece acesta

distruge ființa în care Dumnezeu și-a pus chipul Său; intră cu nelegiuire în drepturile lui Dumnezeu care singur este stăpân asupra vieții omului; răpește un drept firesc al fiecăruia și pe care nimeni nu-l mai poate reda, căci viața distrusă nimeni nu o mai poate reface; calcă porunca dragostei, știrbește drepturile familiei, societății față de care fiecare om are datorii de împlinit. Omorul este păcat împotriva lui Dumnezeu, împotriva firii omului și împotriva societății.²⁸

Cu toate acestea, fie sub cooptarea sau sub presiunea statului, anumiți ierarhi locali au aprobat cazuri de pedeapsă cu moartea în maniera adjudecată de către stat. Un exemplu frapant este prezentat de eruditul Dimitrie Cantemir, în monografia *Descriptio Moldaviae*, unde menționează că atunci

când e vorba de vre-o ucidere și domnul osândește pe oarecine la moarte, slujba mitropolitului nu este alta decât sau să întărească sau să îndrepteze înaintea divanului judecata domnului după lege, iar domnul, ca bun creștin și iubitor al dreptății îngăduie aceasta.²⁹

Această practică moldovenească medievală de a da, aparent, aprobarea tacită suveranului astfel încât acesta să pună în aplicare pedeapsa cu moartea a fost elaborată chiar în literatură pe baza unor cazuri istorice, cum ar fi romanul istoric *Alexandru Lăpușneanu* de Alexandru Negruzzi. Aici, sub egida unui cinism machiavelic, Negruzzi arată cum mitropolitul susține în termeni religioși conspirația unui asasinat politic.

— Ce zici, părinte! zise sărmana femeie, înturnându-se cu ochi lăcrimători spre mitropolitul.

— Crud și cumplit este omul acesta, fiica mea; Domnul Dumnezeu să te povățuiască. Iar eu mă duc să gătesc tot pentru purcederea noastră cu noul nostru domn; și pre cel vechi, Dumnezeu să-l ierte și să te ierte și pre tine. Zicînd aceste, cuviosul Teofan se depărtă.

Ruxanda luă un pahar de argint plin de apă, pre care-l aducea sluga; și apoi, mahinalicește și silită mai mult de boieri, lăsă să cadă otrava în el.³⁰

Deși este vorba de un roman istoric, Negruzzi confirmă de fapt atestările făcute de Cantemir, validând totodată importanța cercetării pentru a verifica veridicitatea acestor fapte. Dată fiind existența acestei categorii de resurse, întrebarea este în ce măsură astfel de cazuri de autorități bisericești—care au susținut pedeapsa cu moartea—au fost normative, sau au fost repudiate de către Biserică?

Binecuvântarea armelor | Ritualul slavo-bizantin include rugăciuni pentru binecuvântarea armelor și a simbolurilor naționale. În cazul în care, de dragul tradiției, anumite Biserici locale publică aceste rugăciuni în cărțile de cult, cum vor fi folosite în timp de război? Va înțelege un soldat afectat de stres post traumatic faptul că intenția din spatele rugăciunii este aceea de încetare a ostilităților sau va crede că de fapt invocă intervenția divină pentru a-și putea distruge adversarii? Evită anumite Biserici locale includerea unor astfel teme în seria de „Rânduieli și Rugăciuni la Felurite Trebuițe,” pe motivul învățaturii pacifiste a Mântuitorului, sau le folosesc până într-acolo încât adversarii sunt pur și simplu etichetați ca fiind posedați de forțe malefice? De exemplu, Biserica Ortodoxă Română încă publică aceste servicii în Molitfelnic.³¹

Mai mult, în timp ce *Mărturisirea de Credință* a lui Petru Movilă (mărturisire adoptată și semnată de toți patriarhii ortodocși în contextul Sinodului din Iași din 1642),³² nu susține și nu aprobă uciderea implicită în orice situație de război (chiar și în cazuri de auto-apărare),³³ versiunea actuală a *Catehismului Ortodox* românesc (care este o elaborare a Mărturisirii de Credință a lui Movilă), injectează o declarație în favoarea războiului de apărare pe care-l vede drept un rău necesar.³⁴ Mai mult, la Marele Sinod din Creta din 2016, documentele nu indică nici o justificare a războiului. Aceste cazuri scot în evidență diferențe semnificative între deciziile locale și cele pan-ortodoxe.

Clerul militar | Numeroase Biserici locale practică existența capelanilor militari ca o componentă standard a armatei naționale. Aici, numeroase întrebări sunt puse cu privire la rolul capelanilor în armată. Vorbim de preoți în armată, sau de preoți militari? Care sunt sarcinile lor? Poartă arme? Ce simboluri au pe uniforme? Au misiunea de a binecuvânta eforturile trupelor ca acestea să-și învingă adversarii prin orice mijloc? Ce rugăciuni folosesc? Ce fel de instruire primesc de la Biserică? Cui raportează episcopului sau superiorilor militari? Sunt ofițeri de rang superior? Sunt doar preoți, sau includ episcopi și diaconi? Care este legislația statului în ceea ce privește clerul militar?

Legea Încorporării și Obiecția de Conștiință | O zonă funcțională de cercetare include și legislația dezvoltată de statele în care ortodocșii trăiesc, în ceea ce privește obligativitatea serviciului militar. Cercetări importante pot fi dezvoltate pe analiza legilor cu privire la serviciul militar obligatoriu, prin analogie cu legislația internațională în domeniul drepturilor omului care protejează dreptul de a refuza aderarea la armată. De exemplu, deși încorporat ca un drept politic în Articolul 18 din *Pactul internațional cu privire*

la drepturile civile și politice din 16 decembrie 1966, abia în data de 22 aprilie 1998, Comisia ONU pentru Drepturile Omului a emis o rezoluție specifică în care a definit dreptul unei persoane de a refuza înrolarea în armată pe motive religioase, morale și etice, ca fiind o problemă de drept al omului.³⁵ Date despre legile și practicile de stat sunt colectate de diverse organizații cum ar fi *War Resisters' International*. În această măsură este important ca speculațiile teologice pe teme cum ar fi non-volența și R2P sau Responsabilitatea de a Proteja (familia și comunitatea) să fie bine clarificate atunci când aceste speculații devin parte din negocierile de nuanță etică și în jurisprudență.

Inducții Fenomenologice

În ceea ce privește inducțiile fenomenologice, studiile de pace pot importa și modele din analiza dezvoltată în contextul studiului religiei în general. Aceste modele pot fi concentrate pe abordări generale ale studiului religiei (antropologie, teoria religiei, filosofie religioasă, sociologie religioasă, psihologie religioasă, fenomenologia religioasă și religie comparată), pot explora probleme specifice în cadrul religiei (gen, inclusivitate vs. exclusivitate, postmodernism, secularizare, misticism, sectarism, fundamentalism, autoritate religioasă, hermeneutică, religie și politică, geografie religioasă, religie și știință, religie și cultură, religie și migrație, diaspora, trans-naționalism etc.),³⁶ sau pot chiar să se focalizeze pe fenomenul ciocnirii dintre religii, ideologii transnaționale, New Age, sau chiar pe credințe și superstiții înregistrate de folclorul religios local.

Antropologia și Religiile Comparate

Explorarea și analiza eticii societăților religioase pacifiste, cum ar fi menoniții și quakerii—care se conformează învățăturilor pacifiste din evanghelie într-un mod literal și auster—precum și explorarea cazurilor istorice și a metodelor de restabilire a păcii tradiționale intertribale,³⁷ de restabilire a păcii dintre clanuri,³⁸ precum și dialogul inter-religios realizat cu scopul restabilirii păcii,³⁹ vor fi surse de informare pentru creștinismul Ortodox chiar și în sensul unei auto-evaluări sau pentru a-și rafina atât poziția față de violență cât și tacticile de restabilire a păcii.

Fenomenologia Religioasă

Definită ca „studiul aparițiilor religioase,”⁴⁰ fenomenologia religioasă se concentrează asupra componentelor experimentale ale vieții religioase, reflectându-se și asupra orientării persoanelor religioase; orientări ce adesea sunt imprevizibile și în contradicție cu doctrina oficială și structura instituțională. Prin urmare, fenomenologia religioasă oferă o perspectivă puternică în înțelegerea complexității violenței religioase, deoarece aceasta analizează manifestările spontane de violență care sunt perfuzate de înțeles religios și mistic. Fascinantă în sine, această zonă deschide și noi modalități de analiză a comportamentului religios bazat pe date contextuale asupra sensului vieții.

Așa cum violența religioasă este extrem de complexă, de multe ori, datorită accentului care este pus pe viața de apoi, uneltele fenomenologiei religioase pot oferi noi înțelesuri prin analiza formelor de violență religioasă care sunt fie

îndreptate împotriva unei anumite religii sau decurg din aceasta. Formele și semnificațiile descriminării religioase, intoleranța, tortura, sacrificiul și martiriul sunt mostre cheie.

Sacrificiul | Uneori, violența religioasă este generată de convingeri religioase și este impusă fie din exterior, în cazul în care subiectul este de obicei clasificat ca un martir, sau din interiorul credinței, în cazul în care subiectul practică suicid misionar. Vioența religioasă impusă din interior are loc de obicei atunci când suicidul este interpretat drept cale spre mântuire. Cu toate că de multe ori este susținută părerea că victima este martir, de fapt, victima nu comite nimic mai mult decât un suicid misionar. Acest lucru se mai datorează și faptului că sacrificiul are la bază principiul *do ut des* (îți dau cu scopul să-mi dai); fiind definit drept ofertă de ceva însuflețit sau neînsuflețit într-o procedură ritualică ce stabilește și mobilizează o relație de reciprocitate între cel care oferă și cel care primește.⁴¹

Eshatologia | În conformitate cu preceptele evangheliei (Matei XXIV), ortodoxia a evitat cu fermitate orice interpretare specifică a cărții Apocalipsei pentru simplul motiv că, odată cu întruparea Logosului Divin (Ioan I,14), vremea a fost *plinită* ca timp chenotic de reconciliere (Galateni IV,4) și nu ca o istorie orientată către o pedeapsă finală. Cu toate acestea, numeroase teologumene preocupate cu definirea sensului lumii și vieții adesea erup în perioadele de ostilitate; afectând astfel perceperea sensului vieții și al morții. Aceste atitudini decurg de regulă din mituri locale legate de moartea eroului sau din sistemul politic. Tradițiile funerare și obiceiurile asociate cu astfel de mituri, care sunt reinvocate și reconstruite pe timp de război, de multe ori afișează noi ritualuri de criză (care pe cât de spontane tot atât de semnificative), în care moartea eroului devine un arhetip,

iar moartea însăși este redefinită.⁴² Aceste ritualuri de criză derivă de obicei din mentalitățile locale asociate cu formele eshatologice și de reînnoire a lumii; proiectând „adevărata” victorie în viața de apoi (de exemplu, „Serbia Cerescă”) și promițând răzbunarea divină prin continuarea retalierei de către generațiile viitoare.

Spectacolul politic | Un alt domeniu de cercetare fenomenologică este violența ca spectacol secular și politic; context în care instrumentele (sau chiar limbajul) religiei sunt invocate și utilizate ca atare.⁴³ În acest sens, revoltele și violența ritualizată, care sunt dezvoltate ca spectacol politic⁴⁴ reprezintă o provocare pentru Biserică în măsura în care Biserica însăși binecuvântează formările de grup, cum ar fi binecuvântare acordată diferitelor societăți.⁴⁵

Dualismul și problema răului ființial | În vremuri de război, culturile ale căror filosofie despre lume și viață este profund dualistă par să favorizeze războiul mai mult decât culturile moniste deoarece tendința culturilor dualiste este de a privi războiul în sine ca fiind o luptă existențială între bine și rău. Analizat din perspectiva culturii locale, a miturilor, a tradițiilor și a mentalităților folclorice, dualismul este o atitudine cheie în instigarea sentimentelor negative față de dușmani, în demonizarea acestora și în generalizarea impresiei că Dumnezeu este distant și insensibil suferinței umane (mysterium tremendum et fascinans—după expresia lui Rudolf Otto.) Dogma ortodoxă cosmologică reprezintă viziunea care contrabalansează dualismul, învățând că răul ființial nu există ca atare, iar răul moral nu este altceva decât un accident în istoria creației, este limitat în timp și nu reprezintă decât absența binelui.⁴⁶

Globalizarea | Globalizarea este adesea percepută ca o nouă formă de agresivitate cvasireligioasă inițiată și sprijinită de ideologii centrate pe consumerism, ideologii

anti-religioase și ideologii îndreptate împotriva valorilor fundamentale ale Bisericii în general și ale Bisericilor locale în particular. Se pot desfășura activități de cercetare care să evalueze măsura în care caracteristicile globalizării au subminat valorile de bază ale ortodoxiei. Este globalizarea o amenințare, un beneficiu, sau și una și alta? Tendințele existente înclină în direcția demonizării acesteia.

Dialogul interreligios | În istoria omenirii dialogul inter-religios a fost o alegere dar și o necesitate. Ca alegere, dialogul a fost generat în primul rând din curiozitate intelectuală față de misteriosul „celălalt”, iar ca necesitate dialogul a fost de multe ori o strategie misionară, de supraviețuire, sau de apărare împotriva supercesiei religioase, a hegemoniei spirituale și a insecurității publice. Modelul de cercetare va trebui să ia în considerație similarități și diferențe înregistrate de interesele din spatele dorințelor de dialog. O abordare reușită a dialogului strategic interreligios trebuie să pornească de la premisa comonității unei antropologii împărtășite prin care umanitatea este creată după chipul lui Dumnezeu, iar ca atare orice religie organizată sau manifestare religioasă este o reminiscență a revelației primordiale pe care ortodoxia o susține. În plus, etica dialogului interreligios trebuie cartografiată din perspectiva moralității religioase a legii de aur, în care aspectele comune ale moralității sunt privite drept antidot cheie împotriva nedreptății și a războiului.

Cercetarea trebuie să analizeze și beneficiile dar și riscurile dialogului inter-religios care evită denaturarea ideologică și care este proiectat către identificarea și înțelegerea conceptelor de paritate între creștinismul ortodox și alte tradiții religioase cu care Bisericile ortodoxe vin în contact, în special în zonele de conflict. Programele specifice de cercetare trebuie să fie croșetate în maniere în care să evite abordările triviale ale religiei. Acest lucru

se datorează faptului că, așa cum ortodoxia își revendică dreptul de proprietate deplină asupra adevărului divin, dialogul interreligios devine adesea extrem de dificil datorită unor revendicări similare din partea altor religii, combinate cu amintiri de conflicte, teamă de convertiri forțate și delegitimizări religioase.

Religia și știința | Oamenii de știință care sunt membrii ai Bisericii Ortodoxe și care efectuează experimente științifice avansate sunt în măsură să definească relația dintre știință și religie potrivit conștiinței morale a acestora. Cercetări pot fi făcute cu scopul măsurării atitudinilor comunității științifice față de credința religioasă. În contextul actual, tendințele manifestate de anumiți oameni de știință indică faptul că aceștia nu numai că au abandonat diatriba față de religie, dar au început chiar să accepte religia ca partener în explorarea necunoscutului. În același timp, reîntoarcerea religiei în spațiul public ca forță politică influențează politicile publice în maniere ce pot avea un impact dramatic asupra relațiilor dintre comunitățile științifice și guvernarea publică; religia având capacitatea de a impune restricții neanticipate împotriva tuturor activităților științifice care sunt percepute ca fiind contrare intereselor sale.

Avansarea geneticii prin finalizarea cartografierii genomului uman⁴⁷ în paralel cu instabilitatea globală, pot da naștere unor noi teorii politice periculoase cum ar fi de exemplu recenta ipoteză care presupune că orientările politice sunt transmise genetic.⁴⁸ Folosindu-se de această ipoteză, cineva și-ar putea pune întrebarea dacă ortodocșii, având o Biserică ierarhică, sunt predispuși genetic unei culturi politice de *supunere* și *parohialism*; fiind astfel incapabili de a susține o cultură politică de *participare* democratică și colaborare interumană. Se poate ușor înțelege pericolul unor astfel de ipoteze care nu numai contrazic viziunea ortodoxă

asupra omenirii (Galateni 3,28), dar au și potențialul creării unor noi forme de conflict, eugenie și alterări genetice bazate pe identitate religioasă, etnică sau rasială.

SUMAR

Designul cercetării este bazat pe structura de proces, adică pe relația dintre *factorii de inducție* (credințele religioase cheie), procesul *formării înțeleșului* (interpretarea evenimentelor în funcție de paradigmele spirituale) și *verdict* (decizii ale liderilor spirituali). După natura lor, inducțiile sunt atât cognitiv-raționale, cât și emoționale, iar după origine sunt atât structurale (având origini instituționale și cvazi-instituționale), cât și fenomenologice (superstiții, evlavie colectivă, erezii, mituri, legende, etc.). Capitolul următor va introduce formarea înțeleșului, după care se va focaliza pe metoda logoterapiei, apoi pe metoda analizei hermeneuticii religioase atât în manifestarea blândă a religiei, cât și în manifestarea dură.

TERMENI INTRODUSI

Asceza reprezintă un mod de viață, un set de practici riguroase de auto-negare și abținere extremă practicat cu scopul de a atinge o stare spirituală și morală desăvârșită.

Autoritatea canonică sau „canonicitatea” reprezintă autoritatea pe care episcopul sau sinodul o are în a determina dacă un act public se află în concordanță cu regulile canonice și dogmatice ale Bisericii.

Cult(ul) reprezintă un component intrinsec al religiei organizate care se manifestă printr-o ceremonie solemnă ce constă într-o serie de acțiuni efectuate în conformitate cu un ordin prescris.

Designul cercetării este un plan care specifică modul în care cercetătorul intenționează să-și îndeplinească obiectivele studiului; este un plan logic de testare a unei ipoteze.

Dispensa canonică reprezintă dreptul și decizia episcopului de a scuti pe un membru de la observarea anumitor prescripții canonice.

Doctrina reprezintă un component intrinsec al religiei organizate ce constă într-o credință sau un set de credințe deținute și predate de către o instituție religioasă.

Doctrina socială reprezintă învățătura socială dezvoltată de către Biserică pe probleme de dreptate socială și care implică chestiuni legate de sărăcie, bogăție, economie, organizare socială și rolul statului.

Dogma este un adevăr teologic neschimbabil adoptat de Biserică în contextul sinoadelor ecumenice.

Dualismul este un sistem de gândire care explică fenomenele lumii prin două principii diametral opuse: spirit versus materie, bine versus rău.

Eshatologia este o parte componentă a teologiei care se focalizează pe semnificația morții omului, pe judecata de apoi și pe destinul final al sufletului și al omenirii.

Etica reprezintă un component intrinsec al religiei organizate ce etalează un set de principii morale de bază care trebuie să guverneze comportamentul unei persoane, sau al unui grup.

Eugenia reprezintă știința îmbunătățirii unei populații umane, printr-o împerechere controlată, efectuată cu scopul creșterii caracteristicilor ereditare dorite.

Factorii de inducție reprezintă resursele care constituie baza de cunoștințe a liderului spiritual și care-i conturează atitudinea sa față de violența organizată.

Filetismul este un principiu tribal aplicat în domeniul Bisericesc prin contopirea dintre Biserică și națiune.

Formarea înțelesului este procesul de gândire individuală și colectivă prin care liderul interpretează resursele spirituale în condiții de criză și recomandă acțiuni strategice în scopul adaptabilității la nevoile timpului.

Genomul reprezintă setul complet al acidului deoxiribonucleic (ADN) al unui organism care include genele ce conțin toate informațiile necesare pentru a construi și menține acel organism.

Inducția reprezintă sursa de informare a individului despre un concept abstract sau o realitate empirică.

Inducțiile cognitive sunt sursele de informare rațională care constituie baza de cunoștințe a individului despre o realitate empirică sau un concept abstract.

Inducțiile emoționale sunt sursele de informare emoțională care constituie baza emoțională ce influențează atitudinile individului față de o realitate empirică sau un concept abstract.

Inducțiile instituționale / structurale sunt sursele oficiale elaborate și promovate de o organizație cu privire la o realitate empirică sau un concept abstract.

Inducțiile fenomenologice sunt sursele de informare emoțională a individului sau a grupului care provin din fenomene pseudoinstituționale, superstiții, tabuuri, ca de-altfel și din orice manifestare spontană a credinței religioase a unui om.

Naționalismul este o teorie politică ce definește comunitatea umană ca fiind o comunitate politică imaginată, limitată ca spațiu geografic și suverană.

Naționalismul constructivist este teoria ce susține ideea că națiunile sunt forme moderne de construire a identității naționale.

Naționalismul peren susține teza că națiunile au existat un timp îndelungat ca națiuni, însă acestea au luat forme diferite în diverse perioade din istoria umană.

Naționalismul primordialist susține teza că îndată ce omul a ieșit din starea primitivă, acesta a început să se organizeze în națiuni.

Obiecția de conștiință este acțiunea prin care un individ își revendică dreptul uman de a refuza să efectueze serviciul militar pe motive de libertate de gândire, de conștiință sau de religie.

Ortopraxia se referă la punerea în practică a învățăturii ortodoxe, dincolo de teorie.

Păcatul originar sau „păcatul ancestral,” este doctrina creștină a stării de păcat care rezultă din neascultarea comisă de Adam și Eva în Eden, prin gustarea din pomul cunoștinței binelui și răului.

Războiul just este războiul care a fost considerat moral și care a fost justificat teologic.

R2P responsabilitatea de a proteja reprezintă un angajament politic global care a fost aprobat de către toate statele membre ale Organizației Națiunilor Unite în 2005, cu scopul prevenirii genocidului, a crimelor de război, a purificării etnice și a crimelor împotriva umanității.

Resursele cvasi-instituționale reprezintă rezultatul intereselor politice reciproce dintre Biserică și stat.

Ritual de criză este un ritual care marchează, recunoaște și modifică o stare de criză individuală sau colectivă precum evenimente legate de viața individuală și socială, calamități naturale și alte evenimente extraordinare.

Structura de proces reprezintă un cerc închis prin care conceptele religioase cheie determină interpretarea pastorală a unor evenimente marcate de criză, (re)definind astfel poziția oficială și contextuală a Bisericii în chestiuni de război și pace.

Teologia politică este o ramură a teologiei morale care investighează modurile în care anumite concepte teologice sau moduri de gândire fac referiri la politică, societate și economie.

Teologumena este o opinie teologică schimbabilă care nu contrazice dogma.

Teoria infailibilității este o doctrină Romano-Catolică ce susține că Papa este fără de păcat, iar ca atare este incapabil să comită vre-o eroare în pronunțarea dogmelor.

Timp(ul) chenotic se referă la perioada de timp în care Iisus Hristos s-a „auto-golit” de atributele sale divine astfel încât să participe în suferința umană și să mântuiască omenirea prin jertfa Sa de pe cruce.

Transformarea conflictului reprezintă procesul prin care conflictele dintre indivizi și grupuri sunt transformate în rezultate pașnice.

Verdictele reprezintă deciziile colective luate de Biserică la nivel universal sau local, care sunt exprimate atât în doctrinele sociale, cât și în decizii canonice contextuale în ceea ce privește războiul just, naționalismul, relațiile dintre Biserică și stat, învățăturile despre război și pace, clerul militar, obiecția de conștiință și altele.

ÎNTREBĂRI ȘI EXERCIȚII RECAPITULATIVE

- 1) Explicați relația dintre structura de proces și dinamismul ascetic al ortopraxiei!
- 2) Care sunt cele trei componente ale structurii de proces și care este relația dintre acestea?
- 3) Definiți inducția!
- 4) Explicați procesul pastoral de formare a înțeleșului!

- 5) Ce sunt verdictele?
- 6) Explicați avantajele pe care le au cercetătorii care provin din cultura locală și cele pe care le au cercetătorii care provin din alte culturi!
- 7) Explicați diferența dintre inducțiile instituționale și cele cvasi-instituționale!
- 8) Cum devin oficiale anumite resurse?
- 9) Explicați de ce iconografia este considerată atât cognitivă cât și emoțională?
- 10) Descrieți rolul subiectiv al iconografiei!
- 11) Explicați diferența dintre caracterul obiectiv și caracterul subiectiv al iconografiei!
- 12) Descrieți în ce măsură iconografia poate fi deturnată de interesele politice ale comunității!
- 13) Explicați diferența dintre rolul subiectiv și rolul intersubiectiv al iconografiei!
- 14) Explicați de ce inscripțiile și gravurile sunt considerate surse importante în formarea atitudinilor pacifiste sau beligerante!
- 15) Explicați tendințele de polarizare a atitudinilor față de război în contextul Dreptului Canonic!
- 16) Comentați rolul și natura dispenselor canonice cu privire la participarea la război în contextul dispenselor canonice la nivel local și panortodox!
- 17) Descrieți sensul martiriului și deturnarea acestuia!
- 18) De ce istoria este considerată o variabilă antecedentă?
- 19) Descrieți atitudinea generală a Bisericii Ortodoxe față de naționalism!
- 20) Ce rol poate juca complexul de victimizare în viața spirituală a Bisericii?
- 21) Explicați cele patru maniere de relații dintre Biserică și stat: supunere, separare, cooperare, competiție!
- 22) Explicați natura ambivalenței față de pedeapsa capitală!
- 23) În ce măsură credeți că ritualul binecuvântării armelor se conformă principiilor din Noul Testament?
- 24) Explicați rolul clerului militar!
- 25) Explicați dreptul la obiecția de conștiință!
- 26) Explicați în ce fel studiul general al religiei poate sprijini cercetarea de studii de pace ortodoxe!

- 27) Explicați rolul analizei antropologice și a religiilor comparate în cercetarea de studii de pace ortodoxe!
- 28) Contextualizați studiul fenomenologiei religioase în cercetarea de studii de pace ortodoxe!
- 29) Explicați diferențele semantice și practice dintre sacrificiu și martiriu!
- 30) Explicați rolul eshatologiei în violența colectivă!
- 31) Ce este dualismul și ce rol poate juca în formarea atitudinilor politice?
- 32) Cum este definită problema răului în ortodoxie?
- 33) Explicați de ce globalizarea este percepută negativ de către Bisericele Ortodoxe!
- 34) Explicați riscurile și beneficiile dialogului interreligios!
- 35) Explicați efectele negative ale lipsei dialogului dintre știință și religie pe plan social, ideologic și politic!

ÎNTREBĂRI ESEU

IDENTIFICĂ: Locuiți în Paris și sunteți membru al unei Biserici Ortodoxe multi-etnice. Cineva vă spune că o expoziție de artă sacră din Paris include o icoană ortodoxă românească ce a creat discuții aprinse între doi membrii de la Biserica dumneavoastră. Din curiozitate, mergeți să vedeți expoziția și găsiți icoana încă expusă. În această icoană, Maica Domnului este zugrăvită pe fondul unei hărți ce reprezintă România Mare. Harta include atât simboluri naționale românești (de exemplu Horea, Cloșca și Crișan), cât și teritorii care astăzi fac parte din teritoriile naționale ale Bulgariei, Moldovei și Ucrainei. Sub icoană se află un text în care citiți faptul că acea icoană a fost sfințită de un preot ortodox român și găzduită timp de șase săptămâni în altarul Bisericii unei mănăstiri din România. Ce credeți despre această icoană? Poate fi venerată? Ce sentimente naționale vă trezește?

PERSONALIZEAZĂ: Mai târziu mergeți la o cafea cu un prieten bulgar, care merge la aceeași biserică în Paris. Îi spuneți că ați vizitat expoziția respectivă și ați văzut icoana. Abia ce terminați ce aveți de spus că prietenul reacționează brusc spunând că icoana respectivă este eretică, iar românii în general sunt foarte șoviniști. Ca

român, încercați să-i explicați prietenului bulgar că nu credeți că dumneavoastră personal sunteți șovinist, iar afirmația dumnealui vă deranjează. Cât privește icoana, îi explicați prietenului că aceasta ilustrează o perioadă din istoria României, iar ca atare are o valoare culturală. Ce este mai important pentru dumneavoastră în acest moment? Orgoliul propriu? Sentimentul de identitate și origine etnică? Acuratețea teologică a artei sacre?

CLARIFICĂ: La câtva timp după discuția cu prietenul bulgar continuați să reflectați asupra incidentului respectiv. Vă leagă amintiri frumoase de prietenul dumneavoastră și nu doriți ca acel incident să rupă relațiile. Locuiti în Paris, România și Bulgaria fac parte din Uniunea Europeană, iar acele granițe nu au nici un impact asupra vieții dumneavoastră zilnice, sau asupra prietenului. În același timp, ca ortodox practicant, vă intrigă partea religioasă a lucrurilor. Credeți că acea icoană a adus pace în sufletul dumneavoastră? V-ați simțit mai aproape de Dumnezeu? Dar prietenul dumneavoastră? S-a întors mai îndreptat la casa sa?

CONCLUZIONEAZĂ: Ce concluzii trageți din această experiență? Credeți că este important să aflați mai multe lucruri despre semnificația teologică și liturgică a iconografiei? Există reguli canonice în iconografie? Ce spun sfinții părinți precum sfântul Ioan Damaschinul? Ce spun canoanele celui de-al șaptelea sinod ecumenic unde s-a stabilit cultul icoanelor?

REFLECTEAZĂ: După ce vedeți cum stau lucrurile din punct de vedere teologic, reflectați asupra felului în care sentimentele religioase pot fi redirecționate către scopuri politice. Ce ați învățat din cazul icoanei din Paris? Care credeți că au fost prioritățile atât ale pictorului care a pictat icoana, cât și cele ale preotului care a sfințit icoana respectivă în cadrul unei ierurgii speciale? Cum credeți că puteți interveni în îndreptarea situației dat fiind faptul că vă confrunțați cu o posibilă blasfemie?

NOTE

¹ Janet Buttolph Johnson and H.T. Reynold, *Political Science Research Methods*, fifth edition (Washington, DC: CQ Press: Washington, D.2005), 49–102.

² Isidor Todoran și Ioan Zăgrean, *Teologia Dogmatică – manual pentru seminariile teologice* (București: Editura Institutului Biblic și de Misiune, 1991), 184–194.

³ Constantine C. Canellopoulos, ed., *The Divine Liturgy of Saint John Chrysostom: the Greek text with the English translation*, Whitefish, MT: Kessinger Publishing, LLC, 2008.

⁴ Anton C. Vrame, *The Educating Icon: Teaching Wisdom and Holiness in the Orthodox Way*, Brookline, MA: Holy Cross Orthodox Press, 1999.

⁵ John of Damascus, *On the Divine Images* (Crestwood, NY: SVS Press, 1980), 107.

⁶ Todoran, Zăgrean: 1991, 290–291.

⁷ Ibid., 25.

⁸ John of Damascus, 107.

⁹ Ene Braniște, *Liturgica Generală* (București: Editura Institutului Biblic și de Misiune, 1993), 447–451.

¹⁰ Philip Briggs, *Ethiopia: Bradt Guide*. fourth edition (Bucks Briggs: Bradt Publications, 2006), 350.

¹¹ Victoria Bonnell, *The Iconography of Power: Soviet Political Posters under Lenin and Stalin* (London: University of California Press, 1997), 81.

¹² Dumitru Stăniloae, *Ortodoxie și Româanism*, Sibiu: Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1939.

¹³ Dumitru Stăniloae, *Națiune și Creștinism*, ed. Constantin Schirneț (București: Editura Elion, 2004), 52–59.

¹⁴ Patrick Viscuso, „Christian Participation in Warfare: A Byzantine View,” în *Peace and War in Byzantium Essays in Honor of George T. Dennis, S.J.* edited by Timothy S. Miller and John Nesbitt (Washington, DC: Catholic University of America Press, 1995), 35–39.

¹⁵ Jubilee Bishops' Council of the Russian Orthodox Church, *The Orthodox Church and Society: The Basis of the Social Concept of the Russian Orthodox Church*, Belleville, MI: Firebird Publishers, 2000.

¹⁶ Biserica Ortodoxă Română, *Molitfelnic: Cuprinzând slujbe, rânduieli și rugăciuni săvârșite de preot la diferite trebuințe din viața creștinilor* (București: Editura Institutului Biblic și de Misiune, 2006), 518–533.

¹⁷ Cólín Owens, „A Literary Preamble,” în *Martyrdom: The Psychology, Theology, and Politics of Self-Sacrifice*, editor Rona M. Fields, contributions from Cólín Owens, Valérie Rosoux, Michael Berenbaum, and Reuven Firestone (London: Praeger, 2004), 3–21.

¹⁸ David K. Goodin, „Just War Theory and Eastern Orthodox Christianity: A Theological Perspective on the Doctrinal Legacy of Chrysostom and Constanine–Cyril,” *Theandros: An Online Journal of Orthodox Christian Theology and Philosophy*, Vol 2, Nr 3, Spring (2005).

¹⁹ Nicolae Mladin, *Studii de Teologie Morală* (Sibiu: Editura și Tipografia Arhiepiscopiei, 1969), 11–162.

²⁰ Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London: Verso, 1981. Vezi și Michael Hechter, *Containing Nationalism*, New York: Oxford University Press, 2000; și Donald Horowitz, *Ethnic Groups in Conflict*, second edition, Berkeley, CA: University of California Press, 2000.

²¹ Stăniloae: 2004, 211–222.

²² Patrick J. Geary, *The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe*, Princeton, NJ Princeton University Press, 2003. Vezi și Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1983.

²³ Hildo Bos and Jim Forest, *For the Peace from Above: An Orthodox Resource Book on War, Peace and Nationalism* (Athens: Syndesmos Press, 1999), 130.

²⁴ Metrop. Irineu Popa și Marian Gh. Simion, „Nationalism and Orthodoxy in Father Dumitru Stăniloae’s Thinking,” în *Just Peace: Orthodox Perspectives*, edited by Semegnish Asfaw, Alexios Chehadeh, Marian Gh. Simion (Geneva: WCC Publications, 2012), 13–23.

²⁵ Stăniloae: 1939, 158.

²⁶ William Bole, Drew Christiansen, Robert T. Hennemeyer, *Forgiveness in International Politics* (Washington DC: United States Catholic Conference, Publishing, 2004), 14.

²⁷ Antoine Fattal, *Le statut légal des non–Musulman en pays d’Islam* (Beyrouth: Imprimerie Catholique, 1958), 72–73.

²⁸ Nicolae Mladin, Orest Bucevschi, Constantin Pavel Ioan Zăgrean, *Teologia Morală Ortodoxă pentru facultățile de teologie volumul 2 Morala Specială* (Alba Iulia: Editura Reîntregirea, 2003), 271.

²⁹ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei* (București: Editura Minerva, 1973), 269.

³⁰ Constantin Negruzzi „Alexandru Lăpușneanu (1564–1569),” în *Dacia Literară* tom I, ianuarie–iunie (1840); vol. *Păcatele tinerețelor*.

³¹ Molitfelnic: 2006, 375–718.

³² Mircea Păcurariu, *Scurtă Istorie a Bisericii Ortodoxe Române*. (Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2002), 188.

³³ Petru Movilă, *Mărturisirea Ortodoxă a credinței universale și apostolice a Bisericii Orientale*, ediție bilingvă. introducere, text latin, traducere și note de Traian Diaconescu (Iași: Institutul European, 2001), 236.

³⁴ Biserica Ortodoxă Română, *Învățătură de Credință Creștină Ortodoxă* (București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2000), 404–405.

³⁵ Conform CHR 54th Session, April 22, 1998 Symbol E/CN.4/RES/1998/77.

³⁶ John R. Hinnells, *The Routledge Companion to the Study of Religion*, London/New York: Routledge, 2005.

³⁷ Seyom Brown, *The Causes and Prevention of War* (New York: St. Martin's Press, 1987), 7–12.

³⁸ Thomas J. Butler, „Blood Feuds and Traditional Forms of Peacebuilding in the Old Yugoslavia,” *Bulletin of the Boston Theological Institute* Number 5.1 Fall (2005): 16–18.

³⁹ Douglas Johnston and Cynthia Sampson, eds., *Religion, the Missing Dimension of Statecraft*, Oxford, New York: Oxford University Press, 1995. Vezi și R. Scott Appleby, *The Ambivalence of the Sacred: Religion, Violence, and Reconciliation*, New York: Rowman & Littlefield, Publishers, Inc., 1999; Raymond Helmick, S.J. and Rodney Petersen, eds., *Forgiveness and Reconciliation. Religion, Public Policy and Conflict Transformation*, Philadelphia, PA: Templeton Press, 2001; Douglas Johnston, *Faith-Based Diplomacy: Trumping Realpolitik*, Oxford: Oxford University Press, 2003.

⁴⁰ John Bowker, ed., *The Oxford Dictionary of World Religions* (Oxford: Oxford University Press, 1997), 748.

⁴¹ Joseph Henninger, „Sacrifice,” *The Encyclopedia of Religion* vol. 12, edited by Mircea Eliade (New York: Macmillan Press, 1987), 544–557.

⁴² Lawrence E. Sullivan, „Introduction: The Centrality of Death in Life,” in *Death, Afterlife, and the Soul*, edited by Lawrence E. Sullivan (New York: Macmillan Press, 1989), ix–xii.

⁴³ Lawrence E. Sullivan, „Histories and Rituals: The Case of a National Rite of Mourning” (paper presented at Arizona State University, as Twelfth Annual University Lecture in Religion, February 14, 1991).

⁴⁴ Stanley J. Tambiah, „Presidential Address: Reflections on Communal Violence on South Asia,” *Journal of Asian Studies* 49:4 November (1990): 741–760.

⁴⁵ Biserica Ortodoxă Română, *Molitfelnic*, 533–542.

⁴⁶ Basil the Great, *Letters and Selected Works*, „Homily II” chapter four. Translated by Bloomfield Jackson. In *Nicene and Post-Nicene Fathers*, Volume 8. Second Series. Eds, Philip Schaff and Henry Wace (Peabody, MA: Hendrickson Publishers, 2004), 195.

⁴⁷ Eberhard Passarge, *Color Atlas of Genetics*, third edition, illustrated and revised (New York: Thieme Medical Publishers, 2007), 254.

⁴⁸ John Alford, Carolyn Funk, and John R. Hibbing, „Are Political Orientations Genetically Transmitted?” *American Political Science Review* Vol. 99, No. 2 (2005): 153–167.

FORMAREA ÎNȚELESULUI

4

Contextul (Trans)Formării Înțeleșului

Cercetările privind formarea înțeleșului se concentrează asupra modului în care inducțiile sunt primite și interpretate de către grupuri și indivizi în poziții de putere, în condiții de criză.

După cum scria Karen Armstrong, „omul este o creatură care caută în permanență să găsească sens vieții” și „dacă viața nu ar avea sens, atunci omul ar cădea pradă disperării.”¹ Dincolo de aspirațiile pe care un om le dezvoltă în condiții de libertate personală, viața plină de sens reprezintă și forța de supraviețuire a celor mai infernale drame ale condiției umane, așa cum a demonstrat (prin propria sa experiență) renumitul psiholog Viktor Frankl, în memoriile sale despre Holocaust.² Dar această dorință a omului de a găsi sens vieții este confirmată și la nivel colectiv de narativele eshatologice ale religiilor organizate. Deși permeate de catastrofe de distrugere totală, aceste drame eshatologice se desfășoară pe traiectoria supraviețuirii umane în condiții de disperare existențială, atunci când poluarea morală atinge proporții cosmice.³

La nivel sociologic s-a demonstrat faptul că în condiții de incertitudine dorința de siguranță a individului și a grupului suprimă dorința de cunoaștere a adevărului. Mai mult, la nivel socio-cultural, omogenitatea grupului crește în condiții de incertitudine, în timp ce comunicarea dintre grupuri

scade.⁴ În astfel de condiții, la nivel politic, individul în poziție de autoritate⁵ se comportă fie ca *lider*, caz în care va încerca să aplaneze teama de incertitudine, fie devine *demagog*,⁶ caz în care va inventa inamici și va redirecționa distructivitatea furiei colective a gloatei către un țap ispășitor.⁷

Procesul de cercetare a transformării înțelesului utilizează observații directe și indirecte ale comportamentului devoțional, precum și anchete menite să măsoare procesul de tranziție interpretativă între manifestarea blândă și manifestarea dură a religiei; cu o focalizare preponderentă pe idealurile vieții religioase, consecințele sociale, tonalitățile psihologice și acțiunea strategică.

Logoterapia

Inspirat de experiențele de suferință și pierdere din lagărele naziste, ca de altfel și de cuvintele lui Fredrich Nietzsche—și anume că „cel care are pentru ce să trăiască, poate suporta orice”—renumitul psiholog Viktor Frankl a lansat teoria logoterapiei. „Îndrăznesc să spun—scrie Frankl—că nu există nimic în lume care să ajute pe cineva într-un mod atât de eficient să supraviețuiască chiar și cele mai rele condiții, așa cum este convingerea că viața are un sens.”⁸

Tehnica psihologică a căutării sensului vieții, sau logoterapia, derivă din convingerea că omul, prin natura sa, este motivat să trăiască și să supraviețuiască prin găsirea sensului vieții. În comparație cu psihanaliza, logoterapia se focalizează mai mult pe viitor și mai puțin pe trecut și pe introspecția în personalitatea individului,⁹ deoarece logoterapistul este preocupat de potențialul identificării sensului vieții încorporat în orice situație cu care individul se confruntă de-a lungul vieții.¹⁰ După cum afirmă Viktor

Frankl, „conform logoterapiei, această sârguință pentru a găsi un sens în viața cuiva este forța motivațională primară a omului. De aceea, eu vorbesc de o dorință de a găsi sens, în contrast cu principiul plăcerii (sau, dorința de plăcere), în care psihanaliza lui Freud este centrată, precum și în contrast cu dorința de putere pe care psihologia Alderiană este concentrată, prin expresia „lupta pentru superioritate.””¹¹ În acest sens, omul este și rămâne optimist în ciuda oricărei vicisitudini create de ceea ce logoterapia etichetează drept „triada tragică”; „triadă” ce constă în coliziunea omului cu *durerea*, cu *vinovăția* și cu *moartea*.¹²

Logoterapia este relevantă în cercetarea de pace deoarece aceasta oferă cercetătorului posibilitatea creării unui eșalon de diagnosticare atât a tranziției dintre cele două interpretări ale religiei (blândă și dură), cât și a potențialului individului de a comite acte de violență sau acte de generozitate. Aici cercetătorul va urmări dorința individului de a găsi sens în momentele critice ale vieții. De exemplu, durerea cauzată de pierderea unei persoane dragi ca urmare a unui act de terorism religios îl poate motiva pe individ fie către sinucidere (atunci când acesta ajunge la concluzia că nu mai are pentru ce să trăiască), fie către retaliere, fie către o nouă preocupare socială benefică lui și societății în care trăiește. Mai mult, în contextul ortodox, logoterapia poate îmbunătăți arta pastorală a duhovnicului în sensul că îi pune la dispoziție anumite mecanisme de evaluare și intervenție psihoterapeutică ce pot complementa epitimiile și celelalte intervenții sacramentale și duhovnicești.

Conform logoterapiei, sensul vieții poate fi descoperit în trei maniere și anume,

(1) prin crearea unei opere sau prin fapte mărețe,

- (2) printr-o experiență unică de bunătate, adevăr, frumusețe, sau prin intrarea unei noi persoane în viață, ceea ce crează sentimentul de iubire și
- (3) prin atitudinea pozitivă adoptată față de suferința inevitabilă.¹³

Cu toate acestea, dorința omului de a găsi sensul vieții poate fi perturbată de așa-numita „frustrare existențială” în contextul căreia termenul „existențial” este înțeles ca referindu-se la

- (1) existența însăși și legătura acesteia cu natura umană,
- (2) sensul existenței umane și
- (3) strădania de a găsi un sens concret existenței personale.¹⁴

Frustrarea existențială este motivată de perceperea unui „vid existențial” manifestat ca o stare de plictiseală față de viață.¹⁵ După explicația lui Viktor Frankl,

vidul existențial se ascunde după diferite măști și înfățișări. Uneori, persoana a cărei dorință de sens este frustrată, se auto-compensează indirect printr-o dorință de putere (chiar și în forma cea mai primitivă a acesteia) și prin dorință de bani. În alte cazuri, locul de dorinței frustrate după sens este luat de dorința de plăcere. De aceea, de multe ori frustrarea existențială este manifestată prin despăgubiri sexuale.¹⁶

Anumite persoane religioase predispuse violenței caută să găsească sensul vieții prin comiterea unei fapte „mărețe” de „eroism apocaliptic” astfel încât să impresioneze lumea (care refuză să le înțeleagă), prin comiterea unui act de

distrugere în masă. Ideea de faptă măreață este motivația acțiunii, iar aceasta oferă propensitatea și energia necesară ducerii la bun sfârșit a planului de atac. Aceeași dinamică de căutare a sensului vieții se află și în spatele actului martiric deoarece „omul este capabil să trăiască sau chiar să moară de dragul valorilor și a idealurilor personale.”¹⁷ De aceea, este important pentru cercetător ca în primul rând să înțeleagă magnitudinea acestei forțe motivaționale în găsirea sensului vieții, iar în al doilea rând să înțeleagă potențialul unei intervenții bine structurate pentru a putea redirecționa narativa de care individul este atașat. De aceea, în contextul convingerilor religioase ale individului, rolul instrumental al logoterapiei devine și mai important deoarece recomandă operarea cu propriile convingeri religioase și resurse spirituale ale individului.¹⁸

Logoterapia conține și aplicații practice în privința modului de intervenție cu scopul modificării narativei personale și a menținerii perspectivei non-violente.

Întrucât „fiecare vârstă a umanității își are propria sa nevroză colectivă și fiecare vârstă are nevoie de propria psihoterapie,” lumea contemporană se confruntă cu un vid existențial creat de diverși factori ai modernității. Acest vid existențial este descris de Frankl ca o formă de nihilism privat și personal,¹⁹ iar acesta a fost generat de faptul că omul suferă de pierderea tradițiilor care i-au creat arhitectura comportamentului. După cum scrie Viktor Frankl, omului contemporan

nici instinctul nu îi spune ce are de făcut și nici tradiția nu îi spune ceea ce trebuie să facă; uneori, nici măcar el însuși nu mai știe ce vrea să facă. În schimb, el fie dorește să facă ceea ce fac alte persoane (conformism), sau face ceea ce alți oameni doresc ca el să facă (totalitarism).²⁰

În concluzie, conștientizarea faptului că ființa umană este motivată să trăiască numai prin convingerea că viața are un scop, îl ajută pe cercetător nu numai să înțeleagă anumite aspecte ale violenței umane, cât mai ales îi oferă uneltele necesare efectuării unei cercetări orientate către găsirea unor soluții.

Conflictul Politic, Religia, Gloata și Liderul

Transformarea politică și socială are loc pe cale pașnică sau prin violență. În cazul transformării prin violență, (re)definirea sensului vieții se situează la răspântia dintre pace și război; dintre viață și moarte violentă.

Întrucât formele de violență se desfășoară în contextul unei competiții dintre elită și mase, religia este prezentă fie ca fenomen indirect (manifestarea gloatei fiind similară manifestării devoționale religioase),²¹ fie direct, jucând rolul de *mediator* sau de *provocator*. Ca mediator, religia este un factor de stabilitate socială, iar ca atare navighează între haosul gloatei și ordinea publică; între lider și demagog. Ca provocator, religia poate stârni și direcționa gloata fie împotriva ordinii politice seculare cum s-a întâmplat în cazul Revoluției Iraniene, a fundamentalismului religios, sau în cazul fenomenului „primăvara arabă”, fie împotriva altor religii sau minorități religioase.

Hermeneutica Religioasă în Condiții de Stres

În condiții de primejdie generală religia organizată oferă o logică spirituală menită să protejeze grupul, iar ca atare se comportă ambivalent. Religia poate să susțină atât pacea

cât și violența prin faptul că oferă narațiuni spirituale ce dau sens vieții și morții, prin alterarea standardelor etice și prin schimbarea atitudinilor pe care le impune în conștiința publică și le solidifică prin ritual.

De-a lungul acestei tranziții, religia organizată își modifică forma de manifestare prin reinterpretarea contextuală a narativelor spirituale, tranzitând de la o manifestare *blândă* la una *dură*.

Acest proces de tranziție are două etape de intensitate a interpretării și anume etapa *zeitgeist* (spiritul timpului) și etapa *kairos* (momentul suprem). Aceste etape vor fi analizate în capitolele următoare.

Manifestarea Religiei: *Religia Blândă versus Religia Dură*

Europeanul Richard Friedli consideră că etichetări precum „religie violentă” (islam) sau „religie pacifistă” (budism) nu trec testul istoriei,²² deoarece membrii ambelor religii au interpretat și justificat atât violența cât și pacea, în funcție de necesitățile timpului. Considerând polii de tensiune dintre mistica păcii și realitatea războiului, tot Friedli oferă și o cartografiere a atitudinilor față de violența colectivă în funcție de paradigmele *religie blândă* și *religie dură*, pe care le clasifică după patru criterii și anume *idealul vieții teologice, consecințele sociale, tonalitățile psihologice* și *actiunea strategică*. Paradigma oferită de Friedli se bazează pe o abordare structurală determinată de distribuția puterii în interiorul religiei organizate, prin care distribuția de putere este dispersă în religia blândă și piramidală în religia dură.²³

Religia Dură

Manifestarea dură a religiei scoate în evidență trei postulate și anume: omul este ales prin plan divin să fie superior naturii pe care o exploatează după bunul plac, bărbatul este superior femeii, iar propriul grup religios sau popor reprezintă „poporul ales” și ca atare este superior tuturor popoarelor.

În manifestarea dură, idealul vieții teologice este ancorat în principiul monoteist care definește divinul ca fiind transcendent, etern și absolut. Dumnezeu este singurul judecător al faptelor umane, bune sau rele, iar prin transfer ierarhic, această definire a divinului favorizează autoritarismul și totalitarismul religios.

Consecințele sociale ale interpretării dure sunt vizibile în fenomenul prozelitismului care izvorăște din convingerea absolută că propria religie este singura religie adevărată, are o misiune unică în lume, iar ca atare trebuie universalizată. Această manifestare folosește diatriba în schimbul dialogului și articulează obiectivele misionare într-un mod agresiv și intolerant.

Tonalitățile psihologice ale unei interpretării dure a religiei se bazează pe principii dualiste ce duc la demonizarea celuilalt (individ, sex, profesie, națiune), precum și la justificarea violenței și a pedepsei capitale.

În manifestarea dură, acțiunea strategică a religiei gravitează în jurul opțiunii militare, a segregării teritoriale ca grup, a segregării spirituale între cei aleși și cei blestemați, precum și în autoizolarea individului fie în așteptarea unui război immanent, fie cu scopul planificării și implementării unei strategii de atac terorist de genul „lup singuratic.”²⁴

Religia Blândă

Manifestarea blândă a religiei scoate în evidență trei postulate și anume: omul și natura sunt parteneri în creație, femeia este egală cu bărbatul, iar societatea globală reprezintă o invitație la cooperare și convergență.

În manifestarea blândă, idealul vieții teologice este ancorat în principiul omniprezenței divine; unde divinitatea este fie distinctă de creație, fie parte din aceasta.

Principală consecință socială în manifestarea blândă a religiei este crearea unei predispoziții empatice față de omenire cum ar fi în porunca iubirii în creștinism, sau karma în hinduism, care reintegrează „dușmanii” ca într-o familie.

Tonalitățile psihologice în manifestarea blândă se concentrează pe dreptul fiecărui om de a i se recunoaște demnitatea.²⁵ Aici, diferențele interumane (indiferent de natura acestora), sunt recunoscute ca fiind legitime, nu provoacă distrugeri, ci reprezintă o invitație la ospitalitate.

În manifestarea blândă, acțiunea strategică a religiei se bazează pe căutarea sinergiei, este bazată mai mult pe compromis și evită paradigma jocului cu sumă nulă.

SUMAR

Formarea înțeleșului necesită o abordare contextuală informată de tehnica logoterapiei, de efectele conflictului social și de efectele interpretării religioase. Prin logoterapie cercetătorul poate diagnostica conflictul intern al individului și atitudinea acestuia față de viață și moarte—conflict în care liderul spiritual sau psihologul pot interveni și pe care îl vor putea modifica. Nu în ultimul rând, este important să reținem

faptul că hermeneutica religioasă este determinată de condițiile de stres, iar aceasta navighează între manifestarea blândă și manifestarea dură a religiei. Capitolul următor va continua prezentarea formării înțeleșului prin analiza comunicării în condiții de criză—analiză dezvoltată în zona liminală dintre zeitgeist și kairos—după care vom prezenta și un plan de comunicare în administrarea crizei.

TERMENI INTRODUSI

Demagog(ul) este o persoană politică influentă care caută sprijin popular prin apelarea la emoțiile și prejudecățile grupului și care nu utilizează argumente raționale și pe termen lung.

Distribuția puterii reprezintă maniera în care autoritatea este distribuită în interiorul religiei organizate; aceasta fiind dispersă (egalitară), sau piramidală (autoritară).

Kairos reprezintă momentul suprem și de panică colectivă în care este necesară luarea unei decizii urgente.

Lider(ul) este o persoană care conduce sau comandă un grup, o organizație sau o țară prin folosirea rațiunii și prin folosirea unui plan de conducere pe termen îndelungat.

Logoterapia este o teorie psihologică formulată de Viktor Frankl care se bazează pe convingerea că natura umană este motivată de căutarea unui scop de viață.

Omniprezența divină reprezintă conceptul că Dumnezeu se află peste tot în același timp.

Religia blândă reprezintă manifestarea blândă a religiei prin care omul și natura sunt considerați parteneri în creație, femeia este egală cu bărbatul, iar societatea globală reprezintă o invitație la cooperare și convergență.

Religia dură reprezintă manifestarea dură a religiei prin care omul se crede superior naturii, bărbatul se crede superior femeii, iar propriul popor sau grup religios se consideră drept „poporul ales.”

Țap(ul) ispășitor este un grup sau o persoană care este acuzat(ă) pe nedrept pentru fărâșele sau greșelile altora și care este pedepsit(ă) ca atare.

Zeitgeist(ul) reprezintă starea de spirit ce domină idealurile și credințele care motivează acțiunile membrilor unei societăți într-o anumită perioadă de timp.

ÎNTREBĂRI RECAPITULATIVE

- 1) Din ce motive dramele eshatologice nu susțin distrugerea totală a existenței?
- 2) Cum definim logoterapia?
- 3) Cum definim „triada tragică” a logoterapiei?
- 4) Care sunt cele trei feluri propuse de logoterapie prin care sensul vieții poate fi descoperit?
- 5) Ce rol joacă „frustrarea existențială” în violență?
- 6) Cum explicăm diferențele dintre rolul direct și rolul indirect al religiei?
- 7) Care este diferența dintre lider și demagog în contextul conflictului?
- 8) Ce este religia dură?
- 9) Ce este religia blândă?
- 10) Care sunt cele patru criterii de cartografiere a atitudinilor religioase față de violența colectivă?

ÎNTREBĂRI ESEU

IDENTIFICĂ: Gândiți-vă la o conversație pe care ați avut-o cu cineva despre un atentat terorist islamic. Încercați să identificați percepția generală a acelei persoane cu privire la rolul religiei în violența umană. A fost o percepție pozitivă sau negativă? A făcut vre-o diferențiere între religia dură sau religia blândă? Percepe acea persoană islamul ca fiind o religie violentă?

PERSONALIZEAZĂ: Faceți același lucru cu o persoană care are cunoștințe despre religie, cum ar fi de exemplu un preot, un student teolog, un profesor de religie, sau o persoană care participă frecvent la slujbele religioase și studiază literatura spirituală. În lumina evenimentelor teroriste, cum interpretează acea persoană sensul vieții? Întrebați ce vă poate recomanda dumneavoastră ca individ.

Întrebați ce ar putea recomanda liderilor spirituali și politici pe linia acestei percepții.

CLARIFICĂ: Reamintiți-vă conversațiile cu cele două persoane și căutați să reflectați asupra reacțiilor emoționale ale persoanei respective. Ce ați simțit dumneavoastră? Cu ce ați fost de acord la nivel emoțional? Cu ce nu ați rămas de acord? În ce măsură ideile dumneavoastră sunt diferite de cele ale persoanelor cu care ați conversat?

CONCLUZIONEAZĂ: Ce concluzii ați tras cu privire la rolul religiei în formarea percepției pe care oamenii o au despre sensul vieții? Este religia o sursă de violență? Oferă religia suport moral pentru a supraviețui durerea, vinovăția și moartea? În ce măsură sentimentul religios poate să inspire pe cineva să creeze opere de artă sau să facă fapte mărețe? Poate religia să genereze experiențe unice de iubire, bunătate, adevăr și frumusețe? Poate religia să schimbe atitudinea față de suferința inevitabilă?

REFLECTEAZĂ: Reflectați cu sinceritate la ceea ce ați învățat până acum.

NOTE

¹ Karen Armstrong, *Fields of Blood: Religion and the History of Violence* (New York: Anchor Books, 2015), 6.

² Viktor Frankl, *Man's Search for Meaning*, revised and updated (New York: Washington Square Press, 1984), 119–157.

³ David Adams Leeming, *The World of Myth: An Anthology* (Oxford: Oxford University Press, 1990), 76–89.

⁴ Marc Howard Ross, „Culture and Identity in Comparative Political Analysis,” in *Comparative Politics: Rationality, Culture and Structure*, edited by Mark Irving Lichbach and Alan S. Zuckerman (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 59–69.

⁵ Gustave Le Bon, *The Crowd: A Study of the Popular Mind*, introduction by Robert K. Merton (New York: The Viking Press, 1960), 117–140.

⁶ Michael Signer, *Demagogue: The Fight to Save Democracy from Its Worst Enemies* (New York: Palgrave MacMillan, 2009), 32–38.

⁷ René Girard, *The Scapegoat* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1986), 12–23.

⁸ Frankl, *Ibid.*, 126.

⁹ *Ibid.*, 120.

¹⁰ *Ibid.*, 168.

¹¹ *Ibid.*, 121.

¹² *Ibid.*, 161.

¹³ *Ibid.*, 133–134.

¹⁴ *Ibid.*, 123.

¹⁵ *Ibid.*, 129.

¹⁶ *Ibid.*, 130.

¹⁷ *Ibid.*, 121.

¹⁸ *Ibid.*, 141–142.

¹⁹ *Ibid.*, 152.

²⁰ *Ibid.*, 128.

²¹ După cum scria Gustave Le Bon, „când aceste convingeri ale gloatei sunt cercetate mai îndeaproape, fie în vremuri marcate de credință ferventă, fie marcate de tumult politic cum au fost în secolul trecut (n.n. secolul XVIII), constatăm în aparență faptul că gloata își asumă întotdeauna o formă peculiară pe care nu aș putea să o definesc mai exact decât numindu-o sentiment religios. Acest sentiment are caracteristici foarte simple, ca de exemplu adorarea unei ființe considerate superioare, teamă de puterea atribuită acesteia, supunerea oarbă față de exigențele ei, acceptarea necondiționată a dogmelor impuse de ea, dorința de a răspândi mai departe aceste dogme și tendința de a-i socoti dușmani pe cei care refuză să le admită. Indiferent că acest sentiment poate fi direcționat către un Dumnezeu invizibil, către un idol sculptat în lemn sau în piatră, sau către un erou sau o idee politică, el e întotdeauna de esență religioasă.” Vezi, Gustave Le Bon, *The Crowd: A Study of the Popular Mind*, introduction by Robert K. Merton (New York: The Viking Press, 1960), 72–73.

²² Richard Friedli, „La religion et la paix La «religion douce» et l'éthique du monde Un pas vers la paix ?” in *Religions et violences: Sources et interactions. Symposium*, edited by Anand Nayak (Fribourg: Editions Universitaires, 2000), 49.

²³ *Ibid.*, 51.

²⁴ Marian Gh. Simion, „Contraterorismul religios: actualități și perspective,” *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Les Arcs, France: Editions IARSIC 4/2016 (2016): 331–347.

²⁵ Rodney L. Petersen, „‘Dignity Matters’ Interview with Donna Hicks,” in *Overcoming Violence: Religion, Conflict, and Peacebuilding*, edited by Rodney L. Petersen and Marian Gh. Simion (Newton Centre: Boston Theological Institute, 2010), 245–246. Vezi și Marian Gh. Simion, „Human Dignity: A Religious Appraisal,” *Scientia Moralitas: International Journal of Interdisciplinary Research* Vol 1, No 1 (2016): 68–81.

5

Liminalitate și Comunicare

În contextul unui conflict iminent, religia „rezolvă” problemele sociale existente prin oferirea unei soluții spirituale și holistice; dând astfel un nou înțeles lumii și vieții. În procesul formării înțelesului, liderul religios apelează la resursele credinței pe care le adaptează contextului atât la nivelul declarativ, al idealului teologic, cât și prin recomandarea unei acțiuni strategice adaptate situației, ale cărei tonalități psihologice le galvanizează prin ritual. În acest context, liminalitatea, adică pragul senzorial dintre confruntare și absența acesteia, oferă un context ultim în care confruntarea fie devine incendiară, fie este deraiată printr-o comunicare specifică și care este adaptată situației.

De la Zeitgeist la Kairos

În funcție de nivelul de escaladare a crizei, procesul formării înțelesului are două etape de intensitate și anume etapa *zeitgeist* (spiritul timpului) și etapa *kairos* (momentul suprem).¹ În timp ce etapa *zeitgeist* recunoaște că un conflict este inevitabil (fără a spune însă când și cum), etapa *kairos* se bazează exclusiv pe precipitarea comportamentului de panică colectivă ce impune luarea unei decizii urgente, aici și acum (*Hanibal Ante Portas*).

Tranziția de la zeitgeist la kairos este direct proporțională cu escaladarea conflictului, iar aceste etape necesită interpretări specifice. Interpretarea zeitgeist este o interpretare dominantă a idealurilor și credințelor pesimiste asupra a lumii și vieții ce recunoaște inevitabilitatea unui conflict de proporții; aceasta reprezentând și setul ideologic ce motivează acțiunile membrilor unei societăți într-o anumită perioadă de timp. Interpretarea kairos este bazată pe momentul de panică colectivă, moment în care este necesară luarea unei decizii urgente. În acest context formarea înțeleșului, fie abandonează principiile morale etalate de religia blândă (din teamă ca acestea să nu submineze supraviețuirea grupului), fie merge la polul opus adoptând martiriul.

În contextul escaladării crizei, tranziția de la zeitgeist la kairos are loc în condițiile în care amenințările reciproce devin acute, timpul și distanțele sunt scurte, iar comunicarea și interacțiunea dintre grupurile ostile este perturbată.² Odată ce prin zeitgeist grupul a fost pregătit atât prin diagnosticul spiritual oferit problemelor sociale, cât și prin recomandarea măsurilor de supraviețuire, prin kairos grupul trece direct la fapte. În acest caz, datorită fenomenului irațional al gloatei, grupul abandonează principiile morale și caută supraviețuirea prin neutralizarea sau distrugerea completă a oponentului.

Ca actori raționali, liderii religioși calculează șansele de supraviețuire și ca atare iau decizii fie de retaliere, fie de resemnare prin martiriu. Decizia de retaliere sau resemnare este în general condiționată de forța disponibilă de auto-apărare. După cum istoria dovedește, atunci când comunitatea creștină a dispus de mijloace de auto-apărare, aceasta a făcut uz de violența armată, iar atunci când nu a dispus de o astfel de protecție a apelat la martiriu. De

exemplu, după cum primul caz creștin de justificare a războiului demonstrează, în contextul bătăliei de la Avarair din 451 d.H., deși Armenii au declarat inițial că nu vor retalia împotriva perșilor invadatori și vor accepta mai degrabă martiriul, această poziție a fost rapid abandonată datorită forței militare disponibile.³ În același timp, luând cazul contemporan al creștinilor din Egipt, nedispunând de mijloace de auto-apărare, liderii apelează la martiriu.⁴

Așadar, duritatea religiei este direcționată fie în defavoarea agresorului extern prin retaliere, fie în defavoarea propriilor membri prin apelarea la martiriu. Chiar dacă acest fenomen are loc pe termen scurt, atât liderul spiritual cât și instituția religioasă cu orientare pacifistă abandonează standardele normative. Pot exista de asemenea și lideri religioși care se opun abandonării standardelor normative pacifiste, însă datorită condițiilor de panică colectivă, aceștia sunt fie ignorați, fie puși sub acuzare de trădare, fie pur și simplu sunt absorbiți de gloată, devenind astfel nefructuoși.

Întrucât atitudinea generală este dominată de gândire apocaliptică și eroism sacru, procesul de denaturare are loc la fiecare nivel structural al religiei, adică la nivelul dogmatic, moral și ritualic.

Dintr-o perspectivă ortodoxă, în contextul idealului vieții teologice, doctrinele pacifiste sunt fie ignorate, fie sunt alterate prin referințe la surse alternative ce invocă mânia divină. Dogmele sunt tratate ca teologumene, iar teologumenele ca dogme. Tonalitățile psihologice care determină comportamentul și acțiunea strategică a credincioșilor nu doar contrazic învățăturile pacifiste ale credinței, dar au și consecințe sociale dăunătoare prin justificarea religioasă a violenței. Tot aici se poate apela și la tradiția canonică alexandrină (în defavoarea celei vasiliene),⁵

în sensul că violența este justificată pe plan moral. Mai mult, componentele ritualului din ordinea liturgică a *Triodului* devin surse de inspirație pentru noi ritualuri ocazionale și specifice contextului; știut fiind faptul că perioada liturgică a Triodului este marcată de narative de violență sacră ce culminează cu violența împotriva Mântuitorului. Mai mult, în contextul slujirii, ordinea liturgică a Triodului face referiri atât la violența divină împotriva devierilor umane generate de starea de păcătoșenie, cât mai ales celebrează retalierea militară și plină de succes a „poporului ales” împotriva agresorilor păgâni. Aceste componente liturgice, care în condiții de pace nu au decât o valoare simbolică, în condiții de război acestea devin epicentrul activității ritualice și motive de inspirație pentru acțiune strategică. La nivelul participării colective, ritualul este redirecționat către manifestări simbolice de sfințenie a grupului și de răzbunare divină cum ar fi de exemplu ritualul binecuvântării armelor din tradiția slavo-bizantină.⁶

Pentru a înțelege mai bine spațiul și mecanismul interpretativ, mai trebuie menționat și faptul că dacă în perioade de pace doctrina este generală și relativ teoretică, în timpul ostilităților aceasta este adaptată situației existente prin apelarea la diverse teologumene și narative extrase din cultura locală, precum și evenimente istorice ancorate în memoria comunității. Datorită euforiei publice, interpretarea teologumenelor este exagerată până la nivel de erezie doarece, în mod evident, aceste forme de interpretare și justificare a violenței contrazic dogmele de bază ale Bisericii, care sunt pacifiste.

În mod similar, dacă pe timp de pace ritualul este general și complex, tonalitățile psihologice generate de criză impun simplificarea ritualului și adaptarea acestuia la nevoile timpului și contextului. Tradiția ortodoxă prezintă

un arsenal întreg de astfel de ritualuri ocazionale („la felurite trebuințe”), așa cum acestea apar în *Molitvelnic*; ceea ce oferă un spațiu relativ pentru creativitate și inventivitate liturgică. Aceste ritualuri ocazionale adesea sunt exagerate prin adăugiri și invenții tipiconale generate fie de criză, fie de o educație teologică șubredă a oficiantului.

Normele etice care susțin acțiunea strategică sunt preocupate cu punerea în aplicare a „voinței divine.” Dacă în timp de pace acțiunea strategică este blândă (ceea ce înseamnă că membrii grupului îmbrățișează diversitatea), în timpul conflictului normele etice sunt focalizate pe excluderea celui suspectat de deviere eretică⁷ și pe justificarea pedepsirii acestuia.⁸

Zona Liminală

Zona liminală dintre zeitgeist și kairos reprezintă zona de transfer dintre atitudinile de pace și cele de violență. Tot aici este și zona de intervenție unde se poate da un răspuns comun întrebărilor „de ce” și „cum să”, atunci când se caută soluționarea conflictului. Așadar avem de-a face cu o oportunitate dublă în sensul că pe de-o parte se poate observa, monitoriza, testa și înțelege procesul de tranziție de la atitudinile pacifiste la cele violente, iar pe de-altă parte se pot optimiza strategiile și tacticile de intervenție.

Acest proces de „conversație” care are loc între periferia spiritului timpului și cea a momentului suprem oferă un context optim în care se poate interveni atât în escaladarea imediată a conflictului, cât și în soluționarea acestuia.

Procesul intervențional de schimbare a atitudinilor este unul complex, iar acesta gravitează în jurul „comunicării” atât la nivel orizontal, între individ și societate, cât și la nivel

vertical, pe linia structurii ierarhice și a autorității spirituale. Procesul mai impune și examinarea și autoexaminarea individului și a relațiilor acestuia cu societatea, proces ce implică folosirea (intenționată și neintenționată) a atitudinilor de umilință, obediență, gândire și comportament de grup, etc.

Comunicarea în Condiții de Criză

Cercetarea oferă informații strategice nu numai în scopul înțelegerii fenomenului violenței religioase colective, cât mai ales în scopul construirii instrumentelor necesare intervenției pentru soluționarea conflictului pe termen scurt și pentru transformarea acestuia pe termen lung.

Lumea contemporană este dominată de atitudini politice democratice, civilizate, însă este și vulnerabilă unor mecanisme de dezinformare colectivă, de manipulare și de comportament de gloată. Având informațiile disponibile în timp real, populația se impacientează rapid și solicită recompensă imediată. În această conjunctură liderii religioși sunt forțați să se adapteze condițiilor și să intervină tot în timp real și în maniera convențională a timpului și a culturii politice globale; cultură ce solicită persoanelor publice să-și exprime simpatia imediată față de victimele unei catastrofe.

Evenimente precum incendiul de la Clubul Colectiv din București, din noaptea de vineri 30 octombrie 2015, care a generat manifestări de stradă ce au dus la căderea guvernului condus de Premierul Victor Ponta, au fost direcționate și împotriva Bisericii Ortodoxe Române, deoarece gloata a considerat că Biserica a ignorat victimele prin faptul că preoții nu au venit imediat la fața locului să aducă un omagiu

tinerilor care au murit, spre deosebire de reprezentanții Episcopiei Romano-Catolice care au mers la locul tragediei, au aprins lumânări și s-au rugat pentru victime.⁹

Astfel de tragedii reprezintă eșantioane extrem de importante pentru studii de caz, unde cercetarea trebuie direcționată în scopul dezvoltării unor strategii și tactici de comunicare în situații de criză colectivă.

În cazul escaladării unei crize în contextul cultural ortodox, Biserica se confruntă cu doi factori de inhibare și anume: cultura ierarhică și gândirea de grup; factori care vor fi prezentați mai jos.

Cultura Ierarhică—Factor de Inhibare

Profesorul Edgar H. Schein de la Massachusetts Institute of Technology, făcând referiri la cultura ierarhică corporatistă (unde membrii unui grup economic împart puterea între superior și subordonat), notează că „atunci când superiorul vorbește, subordonatul trebuie să fie cu luare aminte și să nu întrerupă, iar superiorul trebuie să facă sens și să se comporte într-o manieră demnă.”¹⁰

Din declarația de mai sus, care prezintă liniile generale ale relației dintre indivizii ce interacționează în contextul culturii ierarhice corporatiste, reiese faptul că cultura ierarhică nu este specifică numai structurilor social-politice autoritare și totalitare, ci există din plin în societățile civile democratice, în cadrul stratificării sociale pe linii economice. Din nefericire, după cum profesorul Schein continuă să declare, în cultura ierarhică corporatistă din cadrul societăților civile democratice „în loc să admirăm relațiile interpersonale, valorificăm și admirăm competitivitatea individuală—a câștiga mai mult decât celălalt, a ne întrece

unii pe ceilalți în conversații reciproce, a-l șantaja pe celălalt printr-un joc inteligent—și vindem lucruri de care clientul nu are nevoie.” Mai mult, „statutul și prestigiul sunt câștigate prin realizarea sarcinii, iar odată ce ești deasupra celui alt, ești licențiat să-i comanzi ce să facă.”¹¹ Așadar, tensiunea generată de separarea puterii poate fi tot atât de constructivă (întrucât ordinea este un imperativ uman), cât și distructivă (deoarece atunci când puterea este abuzată aceasta generează violență).

Indiferent de complexul împrejurărilor politice și sociale în care cultura ierarhică operează, aceasta își are propriile calități dar și deficiențe, deoarece în contextul unei crize politice, cultura ierarhică poate conduce la escaladarea violenței. În timp ce cultura ierarhică oferă beneficiile unei stabilități structurale și sociale, în contextul de panică colectivă aceasta poate deveni un obstacol, deoarece în primul rând inhibă comunicarea pe plan vertical (subordonatului fiindu-i teamă să ofere superiorului informații vitale), iar în al doilea rând poate crea dezordine structurală datorită retalierei interne din partea celui care consideră că a fost nedreptățit.

În conjunctura religioasă ortodoxă, inhibarea produsă de cultura ierarhică în contextul crizei are deficiențele ei. Inhibarea produsă de regulile impuse atât prin rangul clerical cât și prin funcția administrativă, pot contribui la escaladarea crizei din motive psihologice, structurale și culturale.

La nivel psihologic, polarizarea puterii este exprimată în primul rând prin reguli de interacțiune ritualică ce dau tonul unei relații „superior–inferior”. În timp ce, din punctul de vedere al „superiorului”, aceste reguli sunt normale, iar „superiorului” i se cuvine prin statut să manifeste o atitudine superioară, este de așteptat ca cel „inferior” să manifeste o atitudine de supunere și ascultare. În cazul unui conflict de

personalitate, aceste reguli de interacțiune ritualică pot genera o atmosferă autocrată în contextul căreia personalitatea „inferiorului” (care trebuie să accepte și să mențină o stare de umilință) poate intra în coliziune simbolică sau reală cu personalitatea „superiorului”, prin nerespectarea ritualului de condescendență. În urma nerespectării acestui ritual de condescendență, „superiorul” devine (sau trebuie să devină) ofensat prin însăși natura rolului spiritual pe care îl are atât în cadrul instituției religioase, cât și în societate.

Solidificarea prin ritual a culturii ierarhice, care impune folosirea unui protocol specific și a unui ritual de condescendență, afectează natura și stilul comunicării într-o manieră ambivalentă. Folosirea unui limbaj standard, prin care „inferiorul” continuă să își reafirme starea de inferioritate, nu doar limitează abilitatea de comunicare, ci poate chiar să pună sub semnul întrebării confidența și nivelul de cunoștințe ale celui care trebuie să se comporte ca „inferior”.

Înțeleasă și practică ca un exercițiu de putere, cultura ierarhică inhibă comunicarea liberă—ca de la om la om—riscând atât compromiterea înțelegerii gravității situației, cât și luarea unei decizii suboptime, în cazul în care „superiorul” fie este informat parțial, fie refuză să accepte soluțiile mai bune oferite de către „inferior”. La nivel pragmatic, dacă „inferiorul” are o soluție eficientă pe care „superiorul” fie nu o înțelege, fie o refuză, decizia finală poate avea consecințe negative.

Așadar, în practicarea artei pastorale, „superiorul” trebuie să înțeleagă faptul că folosirea exagerată a puterii este în primul rând o epavă a trecutului—trecut în care preotul era singura persoană ce deținea un minimum de educație prin care oferea stabilitate socială, restul comunității fiind iliterat—iar ca paradigmă operațională este limitată

în contextul lumii actuale. Este limitată ca paradigmă operațională deoarece nivelul de educație al populației este ridicat, spiritul democratic și de libertate este puternic ancorat în psihologia socială, în timp ce influențele acide ale secularismului militant pot fi letale.

În același timp, „inferiorul” trebuie să înțeleagă rolul sacramental atribuit „superiorului”; rol pe care acesta se simte vizat să-l mențină prin statut religios și social. Adoptarea simbolică a comunicării cu „superiorul” prin intermediul ritualic reprezintă un element de stabilitate socială deoarece focalizează responsabilitatea decizională asupra unei persoane, evitând astfel anarhia.

Mai mult, dintr-o perspectivă teologică, „superiorul” trebuie să înțeleagă că ortodoxia nu crede în infailibilitate, iar autoritatea spirituală folosită cu înțelepciune—mai ales în condiții de criză—este un exercițiu de putere de care poate beneficia întreaga comunitate, întrucât, după cum spune Scriptura, „mândria nu dă prilej decât la ceartă; înțelepciunea se află numai la cei ce primesc sfaturi.” (Pildele lui Solomon 13, 10)

Atât „superiorul” cu autoritate spirituală, cât și „inferiorul” cu cunoștințe profesionale, trebuie să-și înțeleagă atât propriile limitări personale ca indivizi, cât și dependența de cei din jur. Există aspecte ale personalității individului care nu sunt cunoscute de individ, ci numai de către cei din jur. După cum doi psihologi Americani (Joe Luft și Harry Ingham), notează în cadrul unui model analitic pe care ei l-au numit „Fereastra Johari” (*The Johari Window*),¹² în fiecare individ există patru manifestări ale sinelui și anume:

- sinele *necunoscut*,
- sinele *ascuns*,
- sinele *deschis* și

■ sinele *orb*.

În conformitate cu acest model analitic, un individ nu își poate observa nici sinele *necunoscut* și nici pe cel *orb*. Observă numai sinele *deschis* (pe care îl etalează), precum și sinele *ascuns*, adică cele mai intime gânduri pe care, din diverse motive, refuză să le facă cunoscute celor din jur.

În același timp, cei din jur (sau societatea în general) nu observă nici sinele necunoscut și nici pe cel ascuns. Observă însă sinele deschis și sinele orb. Întrucât individul nu poate observa sinele orb, acesta devine cheia felului în care ceilalți îl privesc pe individ. Așadar, în cazul în care cultura ierarhică îl previne pe cel „inferior” să facă cunoscute „superiorului” anumite limitări observabile în sinele orb al acestuia, atunci „superiorul” va avea o înțelegere limitată, va fi ținut în umbră cu privire la ceea ce oamenii gândesc despre el; aspect ce va conduce la luarea unei decizii eronate sau ineficace.

Groupthink ca Factor de Inhibare

Un alt factor care adesea derivă din cultura ierarhică este fenomenul *groupthink*, sau gândirea în grup, sau gândirea de turmă. Definit în termeni generali, un *groupthink* reprezintă o practică de a gândi sau de a lua decizii ca grup într-o manieră în care creativitatea și responsabilitatea individuală sunt fie descurajate fie sunt eliminate complet.

Ca sindrom, acesta apare atunci când un grup de oameni se reunesc și încep să gândească colectiv, cu o singură minte, context în care membrii grupului sunt preocupați mai mult de menținerea unității decât de evaluarea obiectivă a situației. În această conjunctură, spiritul de turmă domină atmosfera deoarece grupul tinde să ia decizii iraționale

întrucât supraestimează poziția intelectuală și corectitudinea morală a membrilor săi; mergând pe principiul că dacă toți sunt de acord înseamnă că toți au dreptate.

Fenomenul a fost definit și analizat de psihologul Irving L. Janis în lucrarea, *Groupthink: Psychological Studies of Policy Decisions and Fiascoes*. Janis subliniază că simptomele sindromului de groupthink pot fi identificate după următoarele indicii și anume:

- existența unui lider puternic și persuasiv în interiorul grupului;
- existența unui nivel ridicat de coeziune a grupului; și
- presiunea puternică din exterior pentru a lua o decizie bună.

Dincolo de acești parametrii, simptomele sindromului de groupthink mai includ și *raționalizarea* faptului că în ciuda dovezilor contrare, decizia luată este considerată ca fiind cea mai bună. Tot în cadrul simptomelor se înscriu și „*peer pressure*” adică presiunea din partea colegilor de grup ca toți să se alinieze deciziei; *automulțumirea* grupului, în sensul că după câteva decizii bune anterioare, membrii grupului intră în ritmul unei stări de mulțumire în virtutea căreia grupul nu mai verifică și nu mai analizează viitoarele decizii; *superioritatea morală* a grupului prin care fiecare membru se vede pe sine ca luând decizii morale; *manifestări stereotipe* de discreditare a celor din afara grupului, care au opinii divergente; *auto-cenzurarea* propriilor opinii ale individului în scopul de a se conforma deciziilor grupului; și *iluzia unanimității* prin care fiecare membru crede că într-adevăr toți au aceeași părere, întrucât nimeni nu îndrăznește să contrazică grupul.

Pentru a evita acest fenomen, este importantă implementarea unui proces prin care să se verifice ipotezele fundamentale ale deciziilor, să se valideze procesul prin care deciziile sunt luate și să se evalueze riscurile. Aceast proces include explorarea obiectivelor și a alternativelor, încurajarea contestării ideilor fără represalii, examinarea riscurilor pentru opțiunea aleasă, testarea ipotezelor, re-examinarea alternativelor care au fost inițial respinse, precum și colectarea de date din surse externe.

În concluzie, este important de reținut faptul că gândirea în grup poate submina grav valoarea și activitatea unui grup, iar în contextul unei crize, această manieră de gândire poate costa viețile oamenilor. Mai mult, gândirea în grup subminează munca în echipă, distruge entuziasmul și creativitatea individuală și dezamăgește pe toți membrii grupului, cu excepția celor mai vocali, sau cu autoritate.

Strategia Comunicării în Condiții de Criză

Crizele colective au fost și vor rămâne în continuare parte din viața socială deoarece acestea întotdeauna au contribuit la transformarea societății atât pe cale pașnică, cât și pe cale revoluționară. O criză se poate dezvolta cu ușurință în special datorită fenomenului mimetic ce stă la baza formării gloatei. În condițiile actuale, o criză poate escalada mult mai rapid datorită noilor mijloace de comunicare socială care adaugă propensitate spiritului de gloată, redirecționează gloata către obiective specifice prin intervenția demagogului, iar crizele se pot dezvolta simultan prin manifestări de stradă și în locuri diverse.

Așadar, considerând importanța efortului de a menține criza sub control și de a o coordona pe cale pașnică până

la soluționarea acesteia, este important ca liderul religios să aibă o strategie de comunicare eficientă atât înaintea erupției crizei, cât mai ales în timpul desfășurării acesteia. (Aici cercetătorul poate să verifice dacă anumite instituții au adoptat o strategie de comunicare în condiții de criză, care este această strategie, iar dacă aceasta nu există cercetătorul poate intervieva liderii religioși despre felul în care aceștia sunt pregătiți să comunice în astfel de condiții.)

Întrucât o criză reprezintă o situație de amenințare care întrerupe desfășurarea vieții în condiții de normalitate, Biserica este vulnerabilă ca orice altă instituție publică. Vulnerabilitatea există fie pe plan intern, în relațiile dintre membrii administrației, fie pe plan extern, în relațiile Bisericii cu alte instituții religioase, laice, sau cu publicul general. De aceea, în lumea actuală—lume marcată de instabilitate economică, socială și politică, dar mai ales lume marcată de terorism religios—este important ca Biserica să aibă atât o strategie de comunicare în condiții de criză, cât și un protocol de diplomatie publică.

Întrucât dezvoltarea telefoniei și a internetului mobil a redefinit comunicarea socială—aceasta devenind extrem de complexă și diferită de cea experimentată până la căderea Cortinei de Fier—este vital ca și Biserica să se adapteze noilor condiții și să adopte mijloacele de comunicare folosite de membrii săi. Din lovitura de imagine atentată de evenimentul incendiului de la Clubul Colectiv din București, din octombrie 2015, se pot observa câteva carențe în comunicare precum: deficiența comunicării prin mijloacele sociale existente precum SMS, Twitter, Facebook, Instagram, etc., lipsa unui răspuns rapid și coerent din partea Bisericii Ortodoxe Române, confuzie la nivelul credincioșilor cu privire la atacurile mass-mediei și ale gloatei asupra Bisericii, portretizarea liderilor BOR ca fiind insensibili

suferinței umane și afectarea temporară a reputației publice a acestora.

Această „lecție” de comunicare în condiții de criză generată de evenimentul sus amintit scoate în evidență necesitatea de adoptării de către Biserică a unei strategii de comunicare în condiții de criză, cât și adoptarea unei strategii de diplomație publică în condiții de criză.

Comunicarea în condiții de criză impune o pregătire prealabilă atât înainte, cât și după izbucnirea acesteia. Înainte de izbucnirea crizei este important ca Biserica să dezvolte o strategie de comunicare intra-instituțională și inter-instituțională care să anticipateze diverse scenarii de conflict pe baza cărora să formeze echipele și strategia de comunicare. După izbucnirea crizei, Biserica trebuie să aibă un plan de evaluare a situației în baza căruia să își adapteze mesajul și planul de contribuție la analiza și soluționarea crizei.

Comunicarea Înainte de Izbucnirea Crizei

Înainte de izbucnirea crizei este necesară dezvoltarea unei strategii de comunicare ce va include următorii factori:

1) *Anticipare* | În anticiparea izbucnirii crizei este important ca instituția să își formeze propria echipă de comunicare. Rolul acestei echipe este să gândească diverse scenarii de criză, în special în zonele de vulnerabilitate ale societății sau instituției, în baza cărora să construiască strategii și tactici de intervenție bazate pe formulele „în-cel-mai-fericit-caz” și „în-cel-mai-rău-caz.”

2) *Formarea echipei* | Echipa de comunicare trebuie să fie formată atât din persoane cu senioritate instituțională, cât și din specialiști în chestiuni de comunicare mass-media

și social media, legislație, administrarea conflictului, relații internaționale, relații interbisericești și interreligioase, și relații cu guvernul. Această echipă va crea planul de răspuns. Este mandatoriu ca în formarea și funcționarea acestei echipe să se evite efectul de *groupthink*.

3) *Purtătorul de cuvânt* | În interesul eficienței și clarității, este important ca răspunsul instituțional să vină de la o singură persoană, care va avea autoritatea, pregătirea și calitățile de comunicare necesare transmiterii mesajului oficial. De asemenea, este important ca echipa să aibă încă unul sau doi purtători de cuvânt, cu aceleași calități, care să fie disponibili ca rezervă. Calitățile purtătorului de cuvânt trebuie să includă abilitatea de a se adresa confortabil maselor (fie direct, fie prin intermediul conferințelor audio-vizuale), să aibă o personalitate plăcută, să înțeleagă și să utilizeze cu succes rețelele de comunicare. Poziția purtătorului de cuvânt în cadrul instituției trebuie să fie una de senioritate. În cazul situațiilor sensibile și care implică pierderi de vieți, este important ca purtătorul de cuvânt să fie însuși liderul suprem al instituției.

4) *Pregătirea vorbitorului* | Pregătirea profesională în comunicare este vitală deoarece instituția trebuie să se asigure că mesajul pe care intenționează să-l disemineze publicului este perceput corect și complet. Experiența comunicării cu presa este adesea eluzivă, iar ca atare este necesară atât focalizarea pe subiect, cât și minimalizarea șanselor de a fi înțeles greșit; știut fiind faptul că există o diferență între *comunicarea proactivă*, care este focalizată pe promovarea unei idei sau a unei instituții și *comunicarea în contextul crizei*, care este focalizată pe protejarea integrității instituției.

5) *Sistemul de notificare și monitorizare* | Întrucât lumea contemporană comunică prin mijloace multiple (cum ar fi

diferite numere de telefon mobil folosite de aceeași persoană, rețele de socializare, etc), este important ca instituția să își dezvolte un sistem de notificare bazat pe modelele de comunicare în uz. Acestea includ de exemplu notificări prin email, SMS, Twitter, telefon clasic, telefon mobil, fax, Facebook, LinkedIn, Google+, etc. Sistemul de notificare este extrem de important pentru comunicarea rapidă și eficientă în primul rând pe plan intra-instituțional. Cât privește aspectul monitorizării, culegerea de informații în privința punctelor vulnerabile ale instituției este necesară atât în prevenirea unei crize, cât și în eficiența oferirii răspunsului de către instituție. A cunoaște ce se comunică despre instituție pe rețelele de socializare (și nu numai), este o ocazie bună pentru a urmări trendul respectiv în baza căruia instituția poate interveni, negocia, sau redirecționa conversația înainte ca aceasta să devină virală și să scape de sub control.

6) *Identificarea persoanelor influente* | Este în interesul instituției ca aceasta să identifice persoanele influente din viața publică—atât pe cele din interiorul instituției cât mai ales pe cele din exteriorul acesteia—față de care să construiască relații amicale; instituția asigurându-se astfel că aceste persoane nu vor crea disesiuni pe plan intern și nu vor da naștere unei campanii de denigrare pe plan extern.

7) *Holding Statement* | Înainte ca instituția să dezvolte *comunicatul de presă*, este important ca aceasta să aibă pregătit un „holding statement”, adică o afirmație inițială, generală și scurtă, care să integreze informații despre eveniment și prin care să afirme că instituția este alături sufletește de cei afectați și oferă asistență pastorală. Acest *holding statement* trebuie să fie foarte scurt pentru a putea fi diseminat complet, ținând cont de faptul că Twitter, spre exemplu, permite un număr maxim de 140 caractere și spații dintre cuvinte.

Comunicarea După Izbucnirea Crizei

După izbucnirea crizei este necesară dezvoltarea unei strategii de comunicare ce va consta în evaluarea situației, adaptarea mesajului, săvârșirea ritualului public și analizarea impactului crizei asupra instituției.

1) *Evaluarea* | Este crucial pentru instituție să culeagă informații corecte și credibile pe baza cărora să-și adapteze răspunsul și luarea de poziție față de criză.

2) *Comunicatul de presă* | Odată ce situația a fost evaluată, *holding statement*-ul urmează să fie dezvoltat într-un comunicat de presă ce va conține detalii despre situație și felul în care instituția a intervenit. Comunicatul de presă trebuie să fie clar în exprimare, simplu în conținut și să disemineze maxim trei mesaje.

3) *Ritualul public* | Imediat ce etapa de șoc a trecut, iar societatea începe să se reculeagă, instituția trebuie să continue comunicarea prin intermediul ritualului public; știut fiind faptul că orice ritual de criză are efectul de vindecare sufletească a comunității, ducând totodată și la resolidificarea acesteia.

4) *Analiza post-conflict* | Odată ce criza a încetat este importantă analizarea impactului acesteia asupra instituției; analizează ce va fi folosită ca oportunitate de evaluare a manierei în care instituția a comunicat. Cu alte cuvinte, se va analiza tot ce a fost făcut bine și ce nu a fost făcut bine.

În concluzie, este important de știut faptul că orice instituție umană este vulnerabilă crizei, iar situațiile de criză pot să întărească instituția, sau pot să o distrugă pe termen lung. Așadar echipa de comunicare va trebui să reușească fie să stopeze escaladarea conflictului, fie cel puțin să deraieze violența iminentă către un obiectiv virtual terț (scapegoat). În

procesul de deraiere către un obiectiv virtual terț—obiectiv ce va avea rolul de a absorbi furia colectivă—este extrem de importantă selectarea atentă a obiectivului. Acest obiectiv terț trebuie să fie abstract și de natură spirituală, și să nu fie asociat cu obiective umane, politice, sau culturale; astfel încât să nu conducă la distrugerii sociale sau materiale. Narrative de ordin spiritual pot servi drept mecanisme de absorbție a furiei colective, iar în acest sens pagubele comunității devin vide.

SUMAR

În contextul formării atitudinilor beligerante, tranziția de la etapa zeitgeist (spiritul de pesimism care domină atmosfera socială și consideră conflictul ca fiind inevitabil) la etapa kairos (momentul suprem de panică colectivă), are loc într-un context de liminalitate; aceasta fiind înțeleasă ca o condiție intermediară și dificil de perceput dintre cele două realități ale păcii și violenței. În acest context religia intervine cu scopul de a crea un nou sens al vieții, iar ca atare redirecționează propria duritate fie către un obiectiv intern (prin îndemn la martiriu), fie către un obiectiv extern (prin retaliere), atunci când comunitatea religioasă dispune de mijloace militare suficiente de auto-apărare. Așadar, violența poate fi evitată, sau poate fi justificată prin intermediul unui plan interpretativ adaptabil situației, care însă poate să perturbeze acuratețea dogmatică, etică și ritualică. Cu toate acestea, contextul liminal, de transfer dintre zeitgeist și kairos, reprezintă și o oportunitate de intervenție și soluționare a conflictului pe termen scurt, deoarece printr-o comunicare bine organizată și pliată pe modelul contemporan de comunicare socială, liderul religios poate

contribui la controlarea momentului critic al izbucnirii unui conflict. Acest aspect necesită însă organizarea unui grup de administrare a crizei capabil să dezvolte strategii și tactici de comunicare prin care să stopeze escaladarea conflictului, sau prin care să deraieze violența iminentă către un obiectiv virtual terț (scapegoat); deraiere care să nu aibă nici un efect de distrugere socială sau materială, dar care să aibă capacitatea de a absorbi furia colectivă iminentă. Formarea înțeleșului se va încheia în capitolul următor cu prezentarea strategiilor și a tacticilor de intervenție preventivă, scoțând în relief și distincția dintre „transformarea” și „soluționarea” conflictului.

TERMENI INTRODUȘI

Acțiunea strategică reprezintă consecințele practice ale interpretării lumii și vieții de către religia organizată prin care aceasta fie decide să se separe, sau să impună prin forță militară propriile convingeri asupra celorlalți, fie decide să adopte ideea de compromis și sinergie.

Comunicatul de presă reprezintă o declarație oficială emisă mass-mediei (ziare, canale radio, canale de televiziune) care oferă informații oficiale ale unei instituții sau grup cu privire la o anumită problemă de interes comun.

Consecințele sociale reprezintă efectele interpretării lumii și vieții de către religia organizată asupra societății prin care religia organizată fie promovează atitudini de dispoziție empatică față de umanitate, fie își impune convingerile prin misiune, prozelitism și convertire forțată în baza convingerilor absolutiste că aceasta are o misiune unică în lume.

Cultura ierarhică corporatistă reprezintă un model organizațional care administrează distribuția puterii și care este bazat pe niveluri și structuri corporative bine definite în care rolurile membrilor instituției sunt clasificate în ordinea autorității și a importanței.

Escaladarea crizei reprezintă procesul prin care un conflict crește în severitate într-o perioadă de timp, fie în relațiile interpersonale

(între indivizi sau grupuri), fie într-un context politic sau militar.

Groupthink reprezintă practica de a gândi sau de a lua decizii ca grup într-o manieră în care creativitatea și responsabilitatea individuală sunt descurajate sau eliminate complet.

„**Holding Statement**” este o declarație scurtă emisă imediat după incident cu scopul de a controla mesajul către public și prin care se afirmă faptele de bază ale incidentului; permițând publicului să știe că instituția se ocupă în mod activ de situația de criză.

Idealul vieții teologice reprezintă interpretarea lumii și vieții în funcție de definirea divinității și maniera în care divinitatea se implică în viața socială, în baza căreia religia organizată susține un regim politic dur sau blând.

„**Johari Window**” (sau „Fereastra Johari”) este o tehnică folosită cu scopul de a ajuta oamenii să înțeleagă mai bine relația lor cu ei înșiși și cu ceilalți; tehnică creată de psihologii Joseph Luft (1916-2014) și Harrington Ingham (1916-1995) în 1955.

Liminalitatea reprezintă un interval, o stare, o fază, sau o condiție intermediară care se situează la o limită sau la un prag senzorial dintre două situații sau dimensiuni concrete și care este dificil de perceput.

Molitvelnicul este o carte bisericească de slujbă folosită de preot și episcop ce cuprinde rânduiala sfintelor taine și a ierurgiilor bisericești, precum și rugăciuni și slujbe pentru diferite momente în viața omului sau a societății, ce permite sfințirea unor obiecte sau activități din viața creștinului ortodox, a Bisericii și a societății.

„**Poporul Ales**” este un concept tribal prin care un popor se consideră pe sine, sau este considerat de alte popoare ca fiind ales în virtutea credinței că Dumnezeu a ales, a consacrat și a însărcinat acel popor cu o misiune sacră.

Purtătorul de cuvânt este o persoană care face declarații în numele altei persoane, sau a unui grup, sau a unei instituții.

Ritualul public reprezintă o manifestare religioasă simbolică al cărei scop este acela de a crea coeziune socială, în care participă nu numai membrii unei instituții religioase specifice, ci societatea în sine.

Strategia reprezintă planul general de campanie ce implică modele operaționale complexe, administrarea generală a resurselor

și conducerea unei serii de manevre de activitate și decizii ce guvernează executarea tactică.

Tactica este arta organizării resurselor și se bazează pe întrebările „cum” și „cine” reprezintă mijloacele reale folosite pentru a atinge obiectivele strategiei.

Tonalitățile psihologice reprezintă consecințele interpretării lumii și vieții de către religia organizată prin care aceasta recunoaște sau suprimă libertatea de gândire și manifestare în viața publică a tuturor celor care au alte convingeri, sau identități rasiale sau religioase.

Tradiția canonică alexandrină se referă la doctrina intervenției militare adoptată de către Biserica Ortodoxă în baza canonicității *Epistolei Sfântului Atanasie către monahul Ammun*, care favorizează impunerea pedepsei cu moartea a inamicilor combatanți de către soldații creștini.

Tradiția canonică vasiliană se referă la doctrina intervenției militare adoptată de către Biserica Ortodoxă în baza *Canonului 13* al Sfântului Vasile cel Mare, care interzice cuminecarea pentru trei ani a soldaților care au ucis inamicii combatanți „pe motiv că nu au mâinile curate.”

Triodul este o perioadă liturgică de zece săptămâni (cuprinsă între duminica Vameșului și a Fariseului și sâmbăta dinainte de Paști), care reprezintă slujirea de arhieru a Mântuitorului Iisus Hristos prin care Iisus s-a oferit pe Sine drept jertfă supremă; în care temele violenței, suferinței, păcatului și sacrificiului sunt dominante.

ÎNTREBĂRI ȘI EXERCIIȚII RECAPITULATIVE

- 1) Cum „rezolvă” religia problemele sociale în contextul crizei colective și care este rolul liderului spiritual în procesul interpretativ?
- 2) Definiți liminalitatea!
- 3) Descrieți cele două etape ale formării înțeleșului!
- 4) Descrieți interpretarea Zeitgeist!
- 5) Descrieți interpretarea Kairos!
- 6) Descrieți tranziția de la Zeitgeist la Kairos!
- 7) Descrieți condițiile în care liderii religioși apelează la martiriu sau la retaliere!

- 8) Explicați redirectionarea violenței pe plan intern și extern în religia dură!
- 9) Explicați măsura în care standardele normative ale religiei sunt menținute sau nu în contextul crizei!
- 10) Explicați efectele dogmatice produse de criză!
- 11) Explicați tonalitățile psihologice impuse de criză!
- 12) Descrieți flexibilitatea ritualului Ortodox și adaptarea acestuia în contextul ordinii liturgice a Triodului!
- 13) Descrieți impactul simbolic al ritualului în sfințirea grupului!
- 14) Descrieți influența condițiilor de criză și de pace asupra interpretării doctrinei, eticii și a ritualului!
- 15) Descrieți semnificația zonei liminale ca zonă de transfer!
- 16) Descrieți procesul intervențional și de comunicare pe plan orizontal și vertical!
- 17) Descrieți importanța comunicării în lumea contemporană și comportamentul gloatei!
- 18) Care sunt cei doi factori de inhibare cu care se confruntă Biserica în condițiile escalării crizei?
- 19) Descrieți carențele culturii ierarhice corporatiste în societatea civilă!
- 20) Descrieți beneficiile și carențele culturii ierarhice în contextul Ortodox în condițiile de panică!
- 21) Descrieți aspectul psihologic al interacțiunii rituale „superior–inferior”!
- 22) Descrieți efectele negative ale ritualului de condescendență!
- 23) Descrieți efectele adverse ale culturii ierarhice când aceasta este folosită drept exercițiu de putere!
- 24) În arta pastorală ce se recomandă „superiorului” și ce se recomandă „inferiorului”?
- 25) Descrieți „Johari Window”!
- 26) Definiți ce este un „grupthink”!
- 27) Care este structura minimă necesară a grupului pentru a evita comportamentul de grupthink?
- 28) Descrieți strategia comunicării în condiții de criză!
- 29) Explicați diferența dintre strategie și tactică!
- 30) Ce trebuie să conțină strategia de comunicare a unei instituții înainte și după criză?
- 31) Explicați importanța anticipării crizei!
- 32) Descrieți structura echipei de comunicare!

- 33) Ce rol și ce calități trebuie să aibă purtătorul de cuvânt?
- 34) În ce trebuie să constea pregătirea profesională a vorbitorului?
- 35) În ce constă pregătirea unui sistem de notificare și monitorizare?
- 36) Cum identificăm persoanele influente și care este rolul acestora în cadrul strategiei de comunicare?
- 37) Ce este un „Holding Statement”?
- 38) Cum se face evaluarea după criză?
- 39) Ce este și ce trebuie să conțină un comunicat de presă?
- 40) În ce constă analiza post-conflict și care este rolul și efectul ritualului public?

ÎNTREBĂRI ESEU

IDENTIFICĂ: Gândiți-vă la știrile mass-media din contextul tragicului eveniment generat de incendiul de la Clubul Colectiv din București din 2015, care au început să atace Biserica de lipsă de interes și compasiune față de victime. Mai mult, îndată ce manifestările de strada au izbucnit, acestea au fost direcționate împotriva Guvernului—lucru ce a condus la demiterea Premierului Victor Ponta—după care anumiți protestatari au început să ceară și demisionarea Prea Fericirii Sale, Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române; gloata îndreptându-se chiar către Palatul Patriarhiei. Au fost legitime aceste atacuri din partea mass-mediei și din partea gloatei la adresa Bisericii? A fost Biserica vinovată de neglijență ce a dus la izbucnirea incendiului? Era obligația Bisericii să inspecteze siguranța clădirii și să fie prezentă acolo imediat, ca și cum tragedia ar fi avut loc pe premisele Bisericii, sau în contextul unei activități efectuate în interesul Bisericii?

PERSONALIZEAZĂ: La un moment dat, un vecin deschide o discuție acidă cu dumneavoastră despre incendiul de la Clubul Colectiv în contextul căreia se exprimă într-un mod jignitor la adresa Bisericii. Cum vă simțiți, mai ales că vecinul dumneavoastră, cunoscând preocupările spirituale, profesionale sau academice pe care le aveți legate de Biserică, vă privește cu un grad de suspiciune ca și cum dumneavoastră ați fi direct responsabil de pierderile acelor vieți? La ce tactică apelați într-un astfel de context pentru a vă

face vecinul conștient de faptul că nu există nici o corelare între incendiu și Biserică? Continuați discuția, sau o abandonați?

CLARIFICĂ: După încheierea acestei efervescențe a momentului, mass-media nemaiațacând Biserica, vă gândiți la relația dumneavoastră cu vecinul. Ce sentimente aveți? Ce fel de discuție anticipați să aveți, mai ales acum când Biserica a făcut și continuă să facă eforturi dincolo de zona de confort instituțional în scopul protejării imaginii publice? Cum comparați situația de atunci cu cea de acum? Ce aveți de spus atunci când vecinul redeschide discuția și își menține poziția ostilă față de Biserică; continuând să vă întrebe de ce numai Biserica Romano-Catolică a trimis imediat reprezentanți să exprime condoleanțele oficiale la fața locului, în timp ce ortodocșii nu doar au ignorat suferința umană, ci chiar au demonizat acea manieră de divertisment în contextul căreia victimele și-au pierdut viața?

CONCLUZIONEAZĂ: Ce concluzii ați tras cu privire la rolul mass-mediei și a mediei sociale? Dar cu privire la impacientarea gloatei? Ce concluzii ați tras cu privire la reacția vecinului? Ce concluzii ați tras cu privire la felul în care Biserica Ortodoxă a comunicat cu publicul în acele momente de criză colectivă? Ce credeți că se poate învăța din acest eveniment?

REFLECTEAZĂ: Reflectați la această situație din perspectiva a tot ceea ce ați învățat până acum despre religie și violența colectivă, în mod expres cu privire la rolul comunicării în condiții de criză.

NOTE

¹ Marian Gh. Simion, *Religion and Political Conflict: From Dialectics to Cross-Domain Charting*, with contributions from David Little and Mihnea Motoc, preface by His All-Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew (Montréal: Presses internationales polytechnique, 2011), 143–145.

² Michael Brecher, "Crisis Escalation: Model and Findings," în *International Political Science Review* (1996/vol. 17, no. 2, 215–320): 216.

³ Harutyun Harutyunyan, "The Armenian Orthodox Church's Justification of the Use of Violence during War," în *Just Peace*:

Orthodox Perspectives, volum editat de Semegnish Asfaw, Alexios Chehadeh și Marian Gh. Simion (Geneva: WCC Publications, 2012), 50–59.

⁴ Jared Malsin, “Christians Mourn Their Relatives Beheaded by ISIS,” în *TIME World* edition (February 23, 2015) Cf. <http://time.com/3718470/isis-copts-egypt/> ultima accesare 26 iunie 2016.

⁵ Georgios I Mantzaridis, “Orthodox Observations on Peace and War,” *Just Peace: Orthodox Perspectives*, volum editat de Semegnish Asfaw, Alexios Chehadeh și Marian Gh. Simion (Geneva: WCC Publications, 2012), 119.

⁶ Marian Gh. Simion, “War and the Right to Life: Orthodox Christian Reflections,” în *Religion and Public Policy: Human Rights, Conflict, and Ethics*, volum editat de Sumner Twiss, Marian Gh. Simion și Rodney L. Petersen (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), 188–206.

⁷ Lester R. Kurtz, *The Politics of Heresy: The Modernist Crisis in Roman Catholicism* (Berkeley, CA: University of California Press, 1986), 3ff.

⁸ Lester R. Kurtz, *Gods in the Global Village: The World's Religions in Sociological Perspective*. (Thousand Oaks, London, New Delhi: Pine Forge Press, 1995), 213.

⁹ Gabriela Popescu, „Patriarhul Daniel, prima apariție publică după tragedia din clubul Colectiv: ,Lumea să vină la biserică, nu la club’,” în *Evenimentul Zilei*, ediția de miercuri, 4 noiembrie 2015. <http://www.evz.ro/patriarhul-daniel-prima-aparitie-publica-dupa-tragedia-din-clubul-colectiv-lumea-sa-vina-la-biserica-nu-la-club.html> ultima accesare 31 decembrie 2016.

¹⁰ Edgar H. Schein, *Humble Inquiry: The Gentle Art of Asking Instead of Telling* (San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, Inc., 2031), 70.

¹¹ Ibid., 55–57.

¹² Joe Luft, „The Johari Window,” în *Human Relations Training News* 5.1 (1961): 6–7.

6

Transformare și Interpretare

Conflictul este parte din natura umană și constituie un ingredient necesar în progresul social. Acesta poate să fie violent sau pașnic, real sau simbolic, distructiv sau constructiv. Atunci când un conflict distructiv erupe, acesta destabilizează ritmul normal al vieții, iar pentru a-i elimina potența letală, acesta este adus sub control, fie în sensul soluționării, fie în sensul redirectionării către un deziderat constructiv. În același timp, prin natura sa, conștiința religioasă are autoritatea de a oferi înțeles acțiunilor umane conflictuale și de a le (re)directiona către cele mai nobile idealuri.

Transformarea Conflictului

Privind starea conflictuală a omului ca pe un „motor al schimbării,” profesorul John Paul Lederach a lansat teoria „transformării conflictului,” care, spre deosebire de teoria „soluționării conflictului,” se focalizează pe restabilirea relațiilor interumane, prin încorporarea păcii în spiritul dreptății sociale.¹

Pornind de la vechea zicală Americană care afirmă că „dacă tot ce ai este un ciocan, toate în jurul tău vor arăta ca niște cuie,” Lederach crede că transformarea conflictului

înseamnă nu doar „a privi” către situațiile care întrerup cursul normal al vieții, ci „a le și vedea”.² Definită pe scurt,

transformarea conflictului înseamnă a vizualiza și a răspunde fluxului și refluxului conflictului social ca unei oportunități dătătoare de viață prin care se pot crea procese constructive de schimbare, care reduc violența, sporesc spiritul de dreptate în interacțiunea directă și în structurile sociale, și care răspunde problemelor vieții reale din relațiile interumane.³

În efortul vizualizării acestui proces de transformare, Lederach folosește metafora unui om aflat într-o călătorie, în contextul căreia se folosește de *cap* (percepții mentale, atitudini, orientări), de *inimă* (emoții, intuiție, spiritualitate), de *mâini* (constructivitate, forță pozitivă) și de *picioare* (acțiune, temelie, direcție și momentum).⁴

În contextul acestei „călătorii” transformatoare, procesul implică persoana umană în complexitatea ei cognitivă, emoțională și spirituală, iar schimbarea provocată de transformare are loc la nivel personal, relațional, structural și cultural.

La nivel personal, transformarea micșorează efectele distrugătoare ale conflictului și mărește bunăstarea persoanei din punct de vedere fizic, emoțional, intelectual și spiritual.

La nivel relațional, transformarea micșorează teama și comunicarea necorespunzătoare, în timp ce mărește încrederea în sine, afectivitatea și spiritul interdependenței relaționale.

La nivel structural, transformarea abordează cauzele și condițiile sociale generatoare de conflict prin promovarea mecanismelor nonviolente, prin dezvoltarea structurilor economice și politice menite să satisfacă nevoile umane de

bază și prin maximizarea participării oamenilor în deciziile care le afectează viața în mod direct.

La nivel cultural transformarea identifică modelele culturale care contribuie la creșterea manifestării violente ale conflictului și identifică totodată resursele și mecanismele din cadrul culturii respective pentru a răspunde conflictului într-o manieră constructivă.⁵

„Soluționare” versus „Transformare”

În termeni generali „soluționarea” sau „rezolvarea” conflictului reprezintă o modalitate de negociere prin care două (sau mai multe) părți identifică o soluție pașnică pentru rezolvarea unei dispute personale sau colective de natură materială sau emoțională.

Metoda soluționării conflictului este preferată în cazuri specifice cum ar fi de pildă o dispută generată de o tranzacție unică în care două persoane aflate în conflict nici nu se cunosc și nici nu vor mai interacționa în viitor.

Pe de-altă parte, în cazul unui conflict dintre două persoane care se cunosc de multă vreme și care vor continua să interacționeze în viitor, metoda soluționării conflictului este insuficientă deoarece în timp ce rezolvă conflictul respectiv, nu restaurează relațiile pe termen lung.⁶

Așadar, în timp ce soluționarea conflictului se focalizează pe conținut (prin găsirea soluției la o problemă prin intermediul negocierii), transformarea conflictului se focalizează pe contextul și calitatea relațiilor interpersonale.

Făcând o analiză de cadru cu scopul eșalonării diferențelor dintre soluționare și transformare, Lederach oferă următoarele motive de comparație:

■ În privința problemei ce necesită rezolvare, soluționarea adresează *întrebarea cheie* sub forma: „cum finalizăm ceva nedorit?” în timp ce transformarea adresează *întrebarea* sub forma: „cum finalizăm ceva distructiv și cum construim ceva dorit?”

■ *Focusul* soluționării este orientat pe conținut, iar cel al transformării pe relații.

■ *Scopul* soluționării este realizarea unei înțelegeri și rezolvarea problemei care a creat criza, în timp ce scopul transformării este acela de a promova procese de schimbare constructivă ce pot include (sau nu) soluții imediate.

■ *Procesul* dezvoltării soluționării gravitează în jurul relațiilor imediate în care perturbările au apărut, iar procesul transformării prevede problema în sine ca pe o oportunitate de a răspunde simptomelor prin angrenarea sistemelor în cadrul cărora relațiile sunt încorporate.

■ În privința *intervalului de timp*, soluționarea caută ușurarea stării de neliniște pe termen scurt, în timp ce transformarea își configurează orizonturile pe termen mediu și pe termen lung; aceasta focalizându-se în mod intenționat pe cauzele crizei mai mult decât pe răspunsul la o criză.

■ În privința *perspectivei asupra conflictului*, soluționarea se orientează către dezangajarea proceselor conflictuale, iar transformarea vede conflictul ca pe un mediu dinamic din punct de vedere relațional, ce se manifestă ca un flux (conflictul escaladează în scopul schimbărilor pozitive) și reflux (conflictul scade în favoarea schimbărilor constructive.)⁷

Orientarea „Ciclică” și „Liniară”

În viziunea lui Lederach procesul de transformare implică un mecanism ce combină o orientare ciclică cu una liniară.

Prin orientarea ciclică schimbarea nu poate avea loc decât după ce procesul de transformare a completat un ciclu marcat de progres, obstrucționare, regres, colaps și reluare. Prin progres, procesul schimbării se îndreaptă în direcția dorită, însă, datorită reacției împotriva schimbării, acesta este obstrucționat și ajunge la un impas, după care procesul începe să regreseze până la momentul în care toate eforturile anterioare par a fi zdrobite, necesitând reluarea procesului. După cum Lederach explică,

Cercul ne avertizează la fiecare pas: mersul înainte prea rapid poate să nu fie un lucru înțelept. Întâmpinarea unui obstacol oferă probabil o verificare utilă a realității. Deplasarea înapoi poate crea o cale mai inovatoare pentru progres. Iar coborârea poate crea oportunități pentru a construi ceva nou și complet diferit. La fiecare pas, gândirea circulară apelează la pragmatism: Uită-te! Vezi! Adaptează! Aceasta ne mai amintește că schimbarea, ca și viața, nu este niciodată statică.⁸

Prin orientarea liniară transformarea conflictului este de regulă asociată cu logica gândirii cauzale, ceea ce impune selectarea scopului și a direcției generale a transformării. Tot în termenii lui Lederach,

O perspectivă liniară ne cere să ne oprim și să aruncăm o privire la direcția generală a conflictului social și la schimbarea pe care o căutăm, care include istoria și viitorul.⁹

Cele două forme de orientare (ciclică și liniară), formează împreună o platformă a transformării ce oferă atât răspunsuri ce pot fi adaptate repetării imediate și viitoare a episoadelor conflictului, cât mai ales abordează modelele relaționale și sistemice profunde care pe termen lung produc expresii violente și distructive.¹⁰

Așadar, transformarea conflictului ne învață că trebuie să privim conflictul nu ca pe o amenințare ci ca pe o posibilitate de a-i înțelege pe ceilalți, de a ne înțelege pe noi înșine și structurile sociale din care facem parte, deoarece după cum Lederach afirmă, „prin conflict răspundem, inovăm și schimbăm.”¹¹

În acest context de transformare a conflictului, liderul religios are un rol aparte datorită autorității interpretative pe care o are în privința valorilor sacre și a voinței divine.

Autoritatea Interpretativă

În timp ce etologia a demonstrat că în condiții de criză instinctul de autoconservare determină reacția individului de „fight or flight”¹² (luptă sau fugă), conștiința religioasă a demonstrat contrariul. Prin (re)interpretarea înțeleșului vieții, religia a prezentat actul martiric nu ca pe o deviere de la standardul biologic de supraviețuire, ci ca pe o intervenție benefică grupului pe termen lung; înțelegând că a răspunde violenței cu violență nu poate duce decât la implozia umanității. De aceea expresii precum cea atribuită lui Mahatma Gandhi: „ochi pentru ochi și lumea va deveni oarbă,” rezonază spiritului uman colectiv; dincolo de limitările culturale.

Cu toate acestea, dincolo de această intuiție a supraviețuirii prin non-violență, redirectionarea violenței

către deziderate constructive derivă și din întrebările fundamentale ale omului și anume *cine sunt, de unde vin și care este destinul final?*¹³—context în care logoterapia oferă platforme explicative specifice.

Omul actual se confruntă cu drama existențială mai mult ca oricând, iar revelațiile științei și interpretarea acestora prin perspectivele anti-religioase ce au dominat discursul secolelor nouăsprezece și douăzeci au rămas nu doar insuficiente, cât mai ales au rămas unelte ideologice ale unei lumi care continuă să apună. Darwinismul este discreditat chiar de către oamenii de știință, în principal datorită aroganței acestui mod de a privi lumea și viața care a făcut din excepție o regulă și a universalizat particularul.

În același timp „noua știință” (a nu se confunda cu lucrarea filozofului italian Giambattista Vico) repune în discuție rolul conștiinței religioase fie în epigenetică, fie în contextul fizicii cuantice, fie a teoriei stringurilor, fie în contextul cercetării lui Masaru Emoto cu privire la măsurarea conștiinței umane prin efectul acesteia asupra cristalelor de apă.¹⁴

În această conjunctură, autoritatea interpretării lumii și vieții a trecut din ce în ce mai mult pe seama liderului spiritual, iar acest lider este acum luat cu asalt nu numai de precipitarea evenimentelor globale, cât mai ales de vulnerabilitatea lumii actuale către o nouă spiritualitate care pare să deconstruiască din ce în ce mai mult structurile religioase existente. Adesea nepregătit pentru această realitate, liderul spiritual cade victimă inabilității de a administra noua autoritate pe care publicul i-o oferă. Această inabilitate îl face pe lider să penduleze între complexe de inferioritate și complexe de superioritate, iar în aceste condiții, identitatea tradițională a instituției se erodează, individul zelos este scăpat de sub control (așa cum se observă

în cazul terorismului religios),¹⁵ iar structura societății religioase este subminată din ce în ce mai mult de către noi mișcări spirituale care fie devin fundamentaliste, fie dezvoltă caractere sectariene sau spiritualiste gen „New Age.”

În contextul acestor ape tulburi, liderul spiritual este forțat să-și (re)negocieze noile responsabilități cu sine însuși, cu grupul dispus să-l urmeze, ca de-altfel și cu entitățile adverse. Negocierea este una complexă datorită faptului că aceasta este legată nu numai de schimbarea direcției narativei, cât mai ales prin faptul că „dependența de cale”—prin care evenimente din trecutul îndepărtat pot iniția lanțuri de cauzalitate cu efecte în prezent, este un proces dificil de controlat.¹⁶ Întrucât numai prin crearea unui nou mit se abandonează vechiul mit, liderul spiritual este cel mai în măsură să renegocieze conținutul noului mit, iar metodele la care va trebui să apeleze vor trebui ancorate în două virtuți de bază precum onestitate față de sine și atitudine de smerenie față de cel considerat inferior la nivel social sau spiritual.

Cu toate acestea, în ciuda complexității realității cu care liderul religios se confruntă, autoritatea interpretativă necesară în transformarea conflictului prin redefinirea narativei necesită adoptarea unui set de strategii și tactici ce pot fi extrase din interiorul religiei.

Strategia și Tactica

Intervenția în scopul transformării conflictului implică prezența autorității interpretative care, în contextul intervenției, folosește un proces bazat pe strategii și tactică. În timp ce strategia reprezintă planul general de acțiune care poate să includă modele complexe operaționale, plan

de activitate și luare de decizii majore, tactica se referă la mijloacele concrete folosite în implementarea strategiei.

În contextul ortodox, strategiile trasează planul de captivare a atenției și de persuasiune a celor percepuți ca fiind agenții potențiali sau reali ai schimbării, prin redirecționarea energiei acestora către deziderate constructive. Aici, smerenia sinceră a clericului poate fi una din strategiile principale ce pot fi folosite în procesul transformării înțeleșului.

În același timp, tacticile sunt ancorate în comunicare și consiliere astfel încât strategia să poată avea efectul dorit. În contextul ortodox, spovedania poate fi cea mai efektivă tactică de a impresiona individul și a-i redirecționa energia pe căi constructive și benefice celor din jur și umanității în general.

Este important să subliniem faptul că atât strategiile cât și tacticile nu sunt decât instrumente relative cu eficiență limitată. De aceea trebuie luate drept ghid, rămânând ca cel angajat în transformarea conflictului să își dezvolte propria tehnică în funcție de context, deoarece fiecare conflict este unic așa cum fiecare om este unic.

Strategia Repolarizării Smereniei Bazice

După învățătura ortodoxă, omul este creat în chip divin iar umilirea deliberată a acestuia de către alt om este condamnabilă. Totodată, smerenia este considerată esența reconcilierii dintre uman și divin—așa după cum aceasta este evidențiată de evenimentul chenotic—în timp ce, în baza principiului *Imitatio Christi* (Imitând pe Hristos), smerenia devine o precondiție a iertării și reconcilierii.

În timp ce umilirea omului de către om agravează relațiile interumane datorită atentării la demnitatea

individului, atitudinea de smerenie solidifică aceste relații și previne dezintegrarea socială. La nivel psihologic, smerenia, ca și aroganța, este supusă reacției mimetice umane. Întrucât smerenia are efecte interumane pozitive și reciproce, majoritatea religiilor lumii au acordat mandat divin și transcendental acestei atitudini. Așadar, transformarea nu doar a conflictului, ci și a înțelesului lumii și vieții cere liderului să adopte o atitudine de smerenie în scopul creării relațiilor pozitive interumane.

Ce înseamnă smerenia? În sens general, a fi smerit înseamnă a oferi unui alt om un statut superior celui pe care îl revendici pentru tine însuși.¹⁷ După cum Edgar H. Schein observă, în viața socială există trei feluri de smerenie și anume smerenie *bazică*, smerenie *opțională* și smerenie *contextuală*.

Smerenia *bazică* este cea întâlnită în societățile tradiționale unde statutul unei persoane este atribuit prin naștere sau poziție socială; caz în care smerenia nu este o alegere ci o condiție. Acest tip de smerenie se poate accepta sau respinge de către individ, însă nu se poate schimba în mod arbitrar.

Smerenia *opțională* este specifică societăților în care statutul social se obține în urma realizărilor intelectuale sau materiale ale unei persoane. Aici tendința unui individ este aceea de a se simți umil în prezența altui individ care a realizat mai mult, iar această situație poate genera fie admirație fie invidie. În acest context individul are posibilitatea de a sta în prezența unui individ realizat sau de a evita.

Smerenia *contextuală* se referă la ceea ce simte un individ atunci când depinde de altul într-un context specific. În acest caz, individul poate să evite să se angajeze în sarcini care îl fac dependent de alții (evitând umilirea de sine atunci când solicită ajutorul unei alte persoane mai capabile), fie alege să fie smerit cu scopul obținerii unui beneficiu.¹⁸

Aceste trei tipuri de smerenie pot fi folosite și în arta interpretării sensului vieții, atât în comunicarea dintre „superior” și „inferior”, cât și în comunicarea liderului cu societatea ce se îndreaptă către conflict.

În contextul creștin ortodox, smerenia definește tipul relațiilor interumane prin care fiecare om recunoaște chipul divin din celălalt, iar ca relații sociale impune motive profetice de nuanță egalitară: „oricine se înalță pe sine se va smeri, iar cel ce se smerește pe sine se va înălța.” (Luca 14, 11) Cu toate acestea, mandatul divin al smereniei este adesea deturnat în interesul menținerii unei culturi autoritare, care privește smerenia nu ca pe o conduită sacră, ci ca pe un statut de smerenie bazică, impus de ierarhia socială. Așadar, prin deturnarea conduitei sacre, smerenia intră în slujba societății tradiționale oferind individului un statut superior sau inferior în funcție de originea socială, culturală sau etnică, a prestigiului, a familiei, sau a situației materiale. Mai mult, această deturnare constituie și elementul de suport al menținerii distanței de putere și a distribuirii inegalității sociale sub pretenția invocării smereniei ca virtute creștină.

Cu toate acestea, atunci când smerenia este folosită drept strategie în transformarea conflictului, cultura ierarhică a societăților ortodoxe poate avea și avantaje prin repolarizarea acesteia. În primul rând efectul mimetic al smereniei este contagios. În al doilea rând, atunci când cel „superior” îl tratează pe cel „inferior” cu o atitudine egalitară, „inferiorul” se simte împuternicit, abandonând astfel atitudinea tenace de a-și recupera onoarea personală prin forță. Totodată, smerenia elimină și efectele de inhibare generate de cultura ierarhică, generează flexibilitate de dialog și captează atenția celor percepuți ca fiind agregatii principali ai schimbării.

Dincolo de aspectul social, strategia smereniei poate avea efecte sporite și în contextul consilierii duhovnicești. În acest sens, duhovnicul poate evita rolul inhibitor al rangului impus de statutul preoției prin adoptarea succesivă a rolurilor de „inferior”, „egal” și „superior” în cadrul unei conversații menite să interpreteze sensul vieții. Printr-un act de smerenie opțională față de credincios, duhovnicul repolarizează structura puterii.

Formulând întrebările cu o smerenie naturală și adoptând o atitudine de „inferior” duhovnicul renunță în primul rând la statutul social de „superior” deoarece transferă o parte din autoritatea sa interpretativă către credinciosul care, sub egida sacralului, este predispus să comită acte de violență. În această conjunctură, credinciosul se va simți împuternicit în a interpreta lumea și viața din perspectiva realităților sacre, însă totodată devine și vulnerabil alterării propriei opinii întrucât, în subconștient, credinciosul este predispus să creadă că duhovnicul are autoritatea finală. Mai mult, această vulnerabilitate poate deschide și ușa unei relații de încredere reciprocă deoarece, în urma acestei deschideri, credinciosul va realiza că duhovnicul nici nu a ignorat și nici nu a profitat de confidențialitate.

Duhovnicul poate adopta rolul de „egal” în contextul unei discuții de hermeneutică sau de interpretare a voinței divine, context în care acesta nu numai va înțelege felul în care narativa religioasă este interpretată de credincios, cât mai ales va înțelege punctul de deviere al acesteia, putând așadar să intervină în timp util.

Din punct de vedere spiritual, intervenția duhovnicului în contextul consilierii duhovnicești este și „superioară” în momentul în care discuția este transferată sub efectul sfințitor al actului sacramental al spovedaniei.

Așadar, prin strategia repolarizării smereniei bazice duhovnicul va scoate în evidență atât felul în care credinciosul definește realitatea, cât mai ales intențiile de acțiune strategică ale individului față de un alt individ, față de un grup profesional sau etnic, sau față de o comunitate religioasă. Duhovnicul are oportunitatea de a afla gândurile cele mai intense ale credinciosului, de a-l opri de la comiterea unei atrocități și de a-l sprijini moral, spiritual și sacramental prin actul spovedaniei.

Tactica Interviuului „Elită” Prin Spovedanie

Definită pe scurt, spovedania este sacramentul sau taina mărturisirii păcatelor în mod complet, sincer, secret, cu umilință și regret în fața preotului care a primit rangul de duhovnic, în urma căruia credinciosul primește o epitimie, sau canon de îndreptare ca mijloc de pocăință.¹⁹

Este un proces de examinare a conștiinței ceea ce impune și o pregătire profesională specială a duhovnicului, deoarece în acest context, duhovnicul trebuie mai întâi să diagnosticheze starea emoțională și spirituală a credinciosului. Vorbind mai puțin, întrebând și ascultând mai mult, duhovnicul trebuie să știe ce anume să întrebe, cum să întrebe, în ce moment să întrebe și în ce manieră. Întrebările adresate de duhovnic adesea sunt directe, indirecte, retorice, jenante, sau sunt adresate sub forma afirmațiilor. În contextul dialogului, duhovnicul trebuie să știe când să urmărească narativa expusă de credincios în cursul ei normal și când să o redirecționeze către aspectele constructive ale acesteia; aspecte ce pot încorpora cheile rezoluției unei situații complicate. În timp ce unele întrebări pot fi adresate cu *smerenie* (pentru a-l împuternici pe credincios), altele pot fi

adresate cu scopul *diagnosticării* (pentru a obține expresii emoționale și reacții), sau cu scopul *confruntării* (pentru a scoate în relief cauzele și motivele unei situații), sau pur și simplu pot fi adresate cu scopul generării unui *proces* de transformare constructivă; acestea fiind îndreptate către luarea unei decizii. Așadar, în mod prescriptiv, „duhovnicul trebuie să aibă cunoștințe de psihologie, de biologie, de sociologie; fiii săi sufletești făcând parte dintr-o lume atât de complicată.”²⁰

În contextul transformării unui conflict în care credinciosul este implicat, spovedania crează și o stare de prietenie și încredere reciprocă și interdependentă. Din acest motiv, secretul spovedaniei nu este doar un cod al bunelor maniere impuse de prietenie, ci are o valoare spirituală și juridică. Spiritual, secretul trebuie menținut datorită faptului că duhovnicul reprezintă pe „Hristos Cel nevăzut” și nu o autoritate umană, în timp ce juridic, acesta subscie regulilor canonice de stabilitate socială, regulilor solemnității jurământului ca act ritualic și regulilor confidențialității profesionale față de așa-numitul „client”.

Privită ca „interviu elită” ce are loc cu scopul transformării conflictului, tactica spovedaniei este mai mult decât o metodă de diagnosticare a gândurilor sado-masochiste ale credinciosului violent (a cărui înțelegere a religiei este deviată), întrucât duhovnicul poate interveni prin schimbarea traiectoriei de gândire a acestuia. Întrebările adresate de către duhovnic nu avizează informațiile obiective, cât avizează subiectivismul personal și felul în care interpretarea spirituală unei situații cu care credinciosul se confruntă pendulează între religia bândă și religia dură. Duhovnicul pune numai acele întrebări care îl ajută să cunoască felul în care religia proprie este absorbită de individ și utilizată

către un deziderat constructiv și benefic atât credinciosului cât și celor din jurul său.

În concluzionarea acestui capitol, orice conflict personalifică deziderate ambivalente și are capacitatea de a îndrepta societatea fie către ordine și armonie, fie către autodistrugere. Așadar, orice conflict reprezintă o oportunitate de progres social și oferă propria hartă de transformare. În contextul religios, transformarea conflictului este strâns legată de interpretarea dură sau blândă a religiei în momentele cheie ale vieții individuale sau sociale.

SUMAR

Ca parte a naturii umane, conflictul poate avea atât efecte constructive asupra progresului și civilizației, cât și efecte negative, prin destabilizarea ritmului normal al vieții sociale și prin distrugere materială, spirituală, morală și umană. Așadar, pentru a putea controla efectele distrugătoare ale conflictului, acesta poate fi controlat sau redirecționat către un deziderat pozitiv. Tehnica controlării și a redirecționării conflictului către un deziderat pozitiv, recomandată de John Paul Lederach, este cea a „transformării conflictului,” care, spre deosebire de tehnica „soluționării conflictului” (ancorată în negociere), se focalizează pe adresarea contextului în care conflictul se desfășoară și pe adresarea calității relațiilor interpersonale. Transformarea conflictului include finalizarea unei situații distructive și crearea uneia pozitive, promovarea relațiilor interpersonale, promovarea proceselor de schimbare constructivă prin adresarea contextului pe termen lung și printr-un mediu dinamic, al fluxului și refluxului relațiilor umane. Totodată, transformarea mai implică și un proces ciclic (marcat de

progres, obstrucționare, regres, colaps și reluare), calibrat cu o orientare liniară și cauzală către un deziderat pozitiv. Procesul transformării este direcționat prin interpretarea oferită de o persoană cu autoritate spirituală (preot, episcop, monah), care folosește „strategia” repolarizării smereniei de bază în contextul culturii ierarhice, pe care o implementează prin „tactica” spovedaniei în scopul maximizării efectului intervenției de a preveni și deraia actul de violență. Întrucât acest capitol încheie ciclul prezentării formării înțelesului, capitolul următor va introduce cel de-al treilea component al designului structurii de proces, adică esența și natura verdictelor.

TERMENI INTRODUSI

„Dependența de cale” este o teorie economică, politică și legislativă ce provine din gândirea alegerii raționale și prin care se afirmă faptul că unde suntem astăzi este rezultatul a ceea ce s-a întâmplat în trecut. Cu alte cuvinte, istoria este crucială pentru deciziile actuale; totodată influențând și planificarea strategică pentru viitor.

Epitimia sau „canonul” reprezintă o recomandare spirituală prescrisă de duhovnic, care servește drept exercițiu spiritual și mijloc de pocăință al unui credincios. Epitimia este prescrisă în contextul spovedaniei, iar în urma acesteia credinciosul caută ispășirea păcatelor prin rugăciuni, metanii, fapte de milostenie, posturi, înfrânări de la anumite mâncăruri sau fapte, etc.

Gândirea cauzală reprezintă gândirea ancorată în principiul cauză–efect, care presupune că tot ceea ce se întâmplă este rezultatul unei cauze.

Negocierea reprezintă o discuție strategică în contextul căreia două (sau mai multe) părți discută cu scopul rezolvării unei probleme, într-o manieră acceptată de părțile angajate; fiecare parte încercând să convingă cealaltă parte (sau celelalte părți) să accepte punctul său de vedere.

Orientarea ciclică reprezintă un concept lansat de John Paul Lederach în contextul teoriei „transformarea conflictului,”

prin care procesul de transformare este marcat de *progres*, *obstrucționare*, *regres*, *colaps* și *reluare*. Prin progres, procesul schimbării se îndreaptă în direcția dorită, însă acesta este obstrucționat, după care regresează până la momentul în care toate eforturile anterioare par a fi zdrobite, necesitând reluarea procesului.

Orientarea liniară reprezintă un concept lansat de John Paul Lederach în contextul teoriei „transformarea conflictului,” prin care procesul de transformare este asociat cu logica gândirii cauzale; ceea ce impune selectarea scopului și a direcției generale a transformării conflictului către un deziderat pozitiv.

„Soluționarea conflictului” reprezintă un concept și o metodă de negociere prin care două (sau mai multe) părți identifică o soluție pașnică pentru rezolvarea unei dispute personale sau colective de natură materială sau emoțională.

Smerenia bazică reprezintă maniera de smerenie întâlnită în societățile tradiționale unde statutul unei persoane este atribuit prin naștere sau poziția socială; caz în care smerenia nu este o alegere ci o condiție.

Smerenia contextuală se referă la ceea ce simte un individ atunci când depinde de altul într-un context specific; caz în care smerenia poate fi evitată (individul evitând umilirea de sine), sau poate fi folosită în scopul obținerii unui beneficiu.

Smerenia opțională este specifică societăților în care statutul social se obține în urma realizărilor intelectuale sau materiale ale unei persoane; context în care un individ se poate simți umil în prezența altui individ care a realizat mai mult, iar această situație poate genera fie admirație fie invidie.

Spovedania reprezintă un sacrament și o practică spirituală prin care un credincios dezvăluie unui duhovnic cele mai intime gânduri și fapte rele; aceasta fiind făcută de bună voie, cu sinceritate, cu umilință, fără rușine și cu hotărârea de schimbare în bine a comportamentului.

„Transformarea conflictului” reprezintă un concept și o metodă lansată de John Paul Lederach prin care un conflict este redirecționat către rezultate pașnice prin vizualizarea fluxului și refluxului conflictului ca pe o oportunitate prin care se pot crea procese constructive de schimbare pașnică și în spiritul dreptății și demnității umane.

ÎNTREBĂRI ȘI EXERCIIÎI RECAPITULATIVE

- 1) Explicați partea pozitivă și partea negativă a conflictului uman!
- 2) Explicați rolul conștiinței religioase în redirectionarea conflictului!
- 3) Definiți teoria „soluționării” conflictului!
- 4) Definiți teoria „transformării” conflictului!
- 5) Explicați metafora „omului aflat într-o călătorie,” folosită de John Paul Lederach în vizualizarea procesului de transformare a conflictului!
- 6) Explicați impactul „călătoriei transformatoare” la nivel personal!
- 7) Explicați impactul „călătoriei transformatoare” la nivel relațional!
- 8) Explicați impactul „călătoriei transformatoare” la nivel structural!
- 9) Explicați impactul „călătoriei transformatoare” la nivel cultural!
- 10) Explicați diferențele de bază dintre „soluționarea” și „transformarea” conflictului!
- 11) Exemplificați în ce condiții este preferată soluționarea și în ce condiții este preferată transformarea.
- 12) Comparând soluționarea cu transformarea, cum este adresată întrebarea cheie?
- 13) Comparând soluționarea cu transformarea, pe ce se focalizează fiecare model?
- 14) Comparând soluționarea cu transformarea, care este scopul fiecărei variante?
- 15) Comparând soluționarea cu transformarea, ce fel de proces utilizează fiecare dintre acestea?
- 16) Comparând soluționarea cu transformarea, care este intervalul de timp folosit de fiecare metodă?
- 17) Comparând soluționarea cu transformarea, ce perspective folosesc?
- 18) Definiți și explicați orientarea ciclică!
- 19) Definiți și explicați orientarea liniară!
- 20) Cum privim conflictul din perspectiva transformării?
- 21) Care este rolul de bază al liderului spiritual în transformarea conflictului?

- 22) Explicați diferențele dintre perspectivele etologiei cu privire la supraviețuire și perspectivele oferite de conștiința religioasă!
- 23) Explicați similaritățile și diferențele dintre Darwinism și „noua știință”.
- 24) Explicați necesitatea pregătirii profesionale a liderului religios în interpretarea lumii și vieții în condițiile actuale!
- 25) În ce sens este necesar ca liderul religios să-și renegocieze noile responsabilități?
- 26) Definiți ce înseamnă „strategie” și ce înseamnă „tactică”!
- 27) Cum pot fi folosite strategiile și tacticile în contextul ortodox?
- 28) Explicați limitările strategiilor și ale tacticilor!
- 29) Definiți și explicați importanța smereniei ca strategie de soluționare a conflictului!
- 30) Definiți smerenia bazică!
- 31) Definiți smerenia opțională!
- 32) Definiți smerenia contextuală!
- 33) Explicați efectul strategic al smereniei asupra culturii ierarhice!
- 34) Explicați efectul strategic al smereniei opționale în contextul spovedaniei!
- 35) Explicați spovedania ca tactică de transformare a conflictului!
- 36) Explicați vulnerabilitatea duhovnicului în adoptarea succesivă a rolurilor de „inferior”, „egal” și „superior” în contextul spovedaniei!
- 37) Explicați importanța sacră și juridică a secretului spovedaniei!
- 38) Cum poate interveni duhovnicul prin spovedanie în cazul unei persoane determinate să inițieze un act de violență?
- 39) Explicați rolul interpretării în procesul de transformare a conflictului!
- 40) Explicați procesul interpretării ca factor premergător verdictelor!

ÎNTREBĂRI ESEU

IDENTIFICĂ: Sunteți un preot tânăr și ați fost repartizat într-un sat unde recent a izbucnit un conflict în urma alegerilor pentru primar.

Cel care a fost reales primar (cu un procentaj de peste 80%), este un manager public capabil, ale cărui realizări din primele două mandate includ asfaltarea tuturor drumurilor din comună, reconstruirea podurilor, crearea infrastructurii comunale cu apă potabilă și canalizare, modernizarea clădirilor centrelor culturale și ale școlilor din comună; la care se mai adaugă și acte generoase de caritate făcute din resursele personale. Înainte de a intra în serviciul public, primarul a reușit să creeze câteva companii extrem de profitabile; devenind astfel cel mai bogat om din comuna respectivă. Contracandidatul, pe de-altă parte, este un membru din administrația primăriei, ale cărui realizări în spațiul public sunt nesemnificative. În timp ce campania electorală a primarului s-a focalizat pe exemplificarea rațională a tuturor realizărilor și a planurilor de viitor, campania contracandidatului s-a focalizat pe sloganul „votați schimbarea,” prin stimularea sentimentelor de inferioritate ale cetățenilor care deja nutreau o invidie puternică față de primar. Pe cei care aveau autoritate politică înainte de 1989, realizările personale ale primarului i-au făcut să se simtă umiliți și privați de puterea pe care au avut-o în timpul comunismului. Mai mult, odată cu deconspirarea dosarelor Securității, s-a mai constatat și faptul că contracandidatul a făcut poliție politică, contrar declarațiilor scrise. Așadar, contracandidatul a mințit electoratul, făcut declarații false—cunoscând prevederile articolului 292 din *Codul Penal*—însă cu sprijin politic a rămas în continuare nepedepsit. Efectele activității de poliție politică ale contracandidatului sunt resimțite și astăzi, deoarece, după cum se vorbește în sat, informațiile oferite de acesta au condus la terorizarea unor familii de către Securitate. Întrucât deconspirarea a fost făcută cu câteva zile înaintea alegerilor, tensiunea a atins apogeul după alegeri, în momentul în care doi cetățeni din satul dumneavoastră a avut altercații violente. Violența nu s-a încheiat nici cu alegerile și nici cu acel incident, deoarece fostele victime ale Securității vor acum să se răzbune atât pe fostul contracandidat (și familia acestuia), cât și pe prietenii săi, care acum sunt bănuți de activitate politică similară. Întrucât sunteți preot decideți să nu interveniți pe motivul că acel conflict a fost cauzat de politică, iar Biserica nu face politică.

PERSONALIZEAZĂ: În urma episodului violent, unul dintre credincioși (cunoscut în sat ca fiind bețiv și violent), vine să se spovedească.

În timpul spovedaniei vă mărturisește că vrea să se răzbune pe toți „securiștii” din sat, deoarece tatăl său a fost bătut de Securitate în mod repetat; situație ce a condus la decesul prematur al tatălui său. Credinciosul este determinat „să omoare cel puțin unul dintre securiști; oricare îi va ieși în cale,” după care își va pune capăt zilelor. Vă mai mărturisește că poartă cuțitul cu el tot timpul. Totodată crede că Dumnezeu îl va ierta, deoarece „securiștii au fost niște ,anticriști’ care au bătut oameni nevinovați și au vrut să distrugă și Biserica.” Încercați să-i spuneți că atât omuciderea cât și sinuciderea sunt păcate mari și neiertătoare, și că va ajunge în iad dacă va face acest lucru. Cu toate acestea, nimic nu pare să-l impresioneze: nici legea și nici frica de Dumnezeu. Mai mult, vă răspunde că nu-i pasă dacă va ajunge în iad atâta timp cât își răzbună moartea tatălui său. Orice încercați să-i spuneți nu are nici un efect deoarece este determinat să acționeze. A repetat de câteva ori: „o să omor un securist; care mi-o ieși în cale! Vreau să arăt la toți că cineva face dreptate.”

CLARIFICĂ: După încheierea spovedaniei, îi dați o epitimie prin care îi spuneți să se abțină de la alcool, de la gândurile rele, să se roage, să ierte pe vrăjmași, să facă 500 de metanii, să facă fapte de milostenie, să postească și să se spovedească din nou, după care încheiați și spuneți rugăciunea de dezlegare. Credinciosul se ridică, vă sărută mâna și pleacă tăcut și aparent determinat de acțiune. Ceea ce v-a spus acest credincios, v-a mărturisit în context sacramental, iar divulgarea secretului spovedaniei are consecințe negative atât în sens canonic, cât și pastoral. Așadar, dacă nu interveniți prin alertarea autorităților, în mod ipotetic sunteți pus în situația de a vă face vinovat de moartea unui om. Totuși faptul că acest credincios a venit să se spovedească vă crează sentimentul că este vulnerabil schimbării, iar ca atare se poate interveni. Deoarece intuiția vă îndeamnă să credeți că aceste amenințări se pot materializa, sunteți convins că ceea ce i-ați recomandat ca duhovnic îi va fi folositor? L-ați ajutat să-și destăinuie suferința legată de pierderea tatălui său? Ați reușit să înțelegeți gândurile sinistre pe care vi le-a împărtășit? Întrucât sunteți un preot foarte tânăr, din perspectiva ritualului de condescendență, cum ați interacționat cu acest credincios, care poate fi de-o vârstă cu părinții dumneavoastră? I-ați cerut să stea în genunchi în timpul mărturisirii? L-ați respectat ca pe un om în vârstă? I-ați întins

mâna să v-o sărute în încercarea de a-l convinge că dumneavoastră sunteți cel cu autoritatea morală și ca atare trebuie să vă dea ascultare? Ce veți face de acum înainte? Veți discuta cu acest om în mod regulat și în afara contextului sacramental cu intenția de a-i schimba gândurile? Îl veți consilia în privința memoriei pe care o poartă față de tatăl său? Îl veți convinge că tatăl său a murit ca martir și poate că Dumnezeu l-a mântuit?

CONCLUZIONEAZĂ: Ce concluzii ați tras cu privire la felul în care ați intervenit? Care sunt pașii următori pentru comunitate? Veți iniția un proces tacit de reconciliere între victimele fostului regim politic și cei care au avut autoritate atunci? Veți predica în Biserică iertarea celor care au făcut fapte rele în trecut? Veți deschide discuții cu cei suspectați sau acuzați de poliție politică? Cum îi veți convinge pe membrii comunității de faptul că răzbunarea atrage după sine și mai multă suferință și dezbinare? Cum veți corela episodul electoral cu epicentrul vechiului conflict politic? În privința felului în care ați interacționat atât cu credinciosul respectiv, cât și cu restul comunității, unde credeți că ați progresat? În funcție de evoluția situației, credeți că v-ați precipitat sau ați mers prea încet atât în privința strategiei de transformare a conflictului cât și în selectarea tacticilor? Ce factori v-au obstrucționat procesul? Dacă ați regresat, ce ați învățat din această experiență? Unde credeți că eforturile dumneavoastră au eșuat? Cum ați reluat procesul de reconciliere?

REFLECTEAZĂ: Reflectați asupra acestei situații din perspectiva a tot ceea ce ați învățat până acum despre religie și violența colectivă. În mod expres cum credeți că veți folosi contextul spovedaniei în conflictele viitoare cu care vă veți întâlni în activitatea pastorală?

NOTE

¹ John Paul Lederach, *The Little Book of Conflict Transformation* (Intercourse, PA: Good Books, 2003), 4.

² Ibid., 9–10.

³ Ibid., 14.

⁴ Ibid., 14–22.

⁵ Ibid., 23–24.

⁶ Ibid., 68–69.

⁷ Ibid., 33.

⁸ Ibid., 43.

⁹ Ibid., 44.

¹⁰ Ibid., 45–47.

¹¹ Ibid., 18.

¹² Konrad Lorenz, *On Aggression* translated by Marjorie Kerr Wilson (New York: Bantam Books, 1966), 20–45.

¹³ Michael Berenbaum and Reuven Firestone, “The Theology of Martyrdom” in Rona M. Fields, *Martyrdom: The Psychology, Theology and Politics of Self-Sacrifice* (Westport, CT: Praeger, 2004), 117–145.

¹⁴ Masaru Emoto, *The Hidden Messages in Water*, traducere în engleză de David A. Thayne, New York: Atria Books, 2001.

¹⁵ De exemplu, conspiratorii atacurilor teroriste din data de 11 septembrie 2001 au luat această decizie fără puterea juridică a unei autorități musulmane. Cf. , Mark Juergensmeyer and Margo Kitts, *Princeton Readings in Religion and Violence* (Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2011), 82.

¹⁶ Margaret Levi “A Model, a Method, and a Map: Rational Choice in Comparative and Historical Analysis” in Mark Irving Lichbach and Alan Zuckerman eds., *Comparative Politics: Rationality, Culture, and Structure*, (Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1997), 28–29.

¹⁷ Edgar H. Schein, *Humble Inquiry: The Gentle Art of Asking Instead of Telling* (Oakland, CA: Berrett-Koehler Publishers, Inc., 2013), 10.

¹⁸ Ibid., 11–12.

¹⁹ Biserica Ortodoxă Română, *Învățătură de credință creștină ortodoxă* (București: Editura Institutului Biblic și de Misiune, 2000), 273–275.

²⁰ Andrei Andreicuț, *Spovedania și Liturgia salvează omenirea* (Cluj-Napoca: Editura Renașterea, 2014), 17.

VERDICTELE

Esența și Structura Verdictelor

Esența și structura verdictelor reprezintă cel de-al treilea component al structurii de proces. Înainte de a intra în detaliile de conținut, este important să înțelegem faptul că printr-un proces de reciclare a memoriei—adică (re)implicarea inducțiilor în procesul de formare a înțelesului—verdictele în sine devin resurse pentru viitoarele inducții, reintrând așadar în procesul ciclic al conflictului.

În privința conținutului brut al acestora, verdictele apar deghezate sub forma literaturii teologice, a deciziilor canonice, a normelor pastorale și a actelor simbolice.

Cu toate acestea, în contextul manifestării epigenetice a religiei în conflict, „verdictul original” (în măsura în care o astfel de revendicare poate fi justificabilă), este identificabil în spirala memoriei; spirală ce scoate în relief intervenții spirituale anterioare. Originea acestor intervenții spirituale anterioare poate fi căutată fie în rezoluțiile de natură practică ale religiei primitive (precum este cazul actului sacrificial), fie ca performanțe profetice târzii, unde prin intervenție ritualică, performanțele profetice respective au devenit baza narativelor din doctrinele religioase moderne. Așadar, dincolo de natura ciclică a torenților conflictului, memoria verdictului original servește și ca o sursă a „dependenței de cale”; lucru ce a generat permanența actului sacrificial ca o metodă ultimă a soluționării.

Consecință a conflictului dintre caracterul ideal al religiei și realismul contextual al violenței, verdictul scoate în evidență și o puternică antinomie între standardul dogmatic și „dependența de cale.” Această „dependență de cale,” adesea devine cauza unor coliziuni dure între particularismul reacționar al situației beligerante și universalismul pacifist ancorat în tabuurile primordiale ale actului sacrificial. Coliziunea crează (cel puțin într-un context târziu), o tensiune permanentă între interesul colectiv și cel individual, așa după cum vom vedea în continuare.

Așadar, verdictul nu poate fi înțeles pe deplin decât la nivel de context, iar analizarea acestuia implică examinarea surselor documentare de nuanță legislativă (religioasă și seculară), intuiția simbolică exprimată de ambianța audiovizuală a ritualului public (secular și religios), ca de altfel și depozitul cultural revizuit prin ambianța formării înțelesului.

Geneza Verdictului

Verdictul oferit de interpretarea religioasă nu apare niciodată în vid. Acesta este de regulă produsul net al tensiunii dintre „idealul religios,” „realitatea vieții” (așa cum aceasta este înțeleasă contextual) și „memoria trecutului.” Acest produs tri-cauzal centralizează concluzia ultimă (dar impermanentă) a religiei în cadrul unui eveniment tragic; oferind imboldul necesar mobilizării structurii către un ideal nou. Acest ideal nou oferit de verdict este unul pozitiv deoarece viziunea asupra suferinței capătă un scop terapeutic așa cum este vizibil spre exemplu în paradoxul martiriului. Privit ca numitor comun al întregului agregat al conflictului, verdictul pune amprenta ultimă asupra unei situații complexe al cărei

înțeles îl solidifică temporar prin ritual. Fiecare verdict generat de un episod violent este comprimat de către religie în bagajul istoric al acesteia la care apelează cu fiecare conflict nou și pe care îl modifică și îl adaptează situațiilor curente cu care se confruntă.

În contextul ortodox, verdictele derivă din (sau sunt ancorate în) motivul soteriologic al cărui scop ultim este reconcilierea cu divinul și imortalitatea. Cât privește rolul violenței în procesul mântuirii, acesta devine exclusiv arbitrar și instrumental, deoarece violența este în primul rând controlată, apoi transfigurată în gest simbolic. Funcția simbolică a violenței preia rolul retalierii însă numai pe un plan metaforic deoarece suferința umană și moartea martirică devin un exercițiu (dacă nu un test) necesar imortalității. De fapt, rolul instrumental atât al violenței în sine, cât și al suferinței generate de aceasta derivă din mecanismul controlat al mântuirii obiective prin care Dumnezeu manifestă atâta iubire față de om, încât Fiul Său Cel iubit (Matei 3,17) este sacrificat, pentru ca toți să aibă viață veșnică (Ioan 3, 15–16). Este, așadar, un act de violență controlată prin însuși faptul că lipsește retalierea, deoarece Fiul apare „ca un miel fără de glas” în fața celor care îl persecută (Isaia 53, 7).

Spirala Memoriei și Natura Ciclică a Violenței

Ca produs al complotului dintre pacifismul sacru și memoria tragică a trecutului, verdictul gravitează în jurul fiecărui eveniment unde prezența epigenetică a religiei devine vizibilă prin faptul că rescrie natura și spiritul relațiilor dintre competitori.

Instinctul primar al pacifismului sacru—care a fost, este și va rămâne intrinsec religiei ca sursă de stabilitate socială—gravitează în jurul conflictului cu scopul identificării punctelor vulnerabile ale acestuia. Odată identificate, punctele vulnerabile devin parte din arsenalul paradoxului de stagnare a violenței, unde religia intervine împotriva violenței *tocmai* prin intermediul unui episod de violență controlată; violență ce poate fi reală sau simbolică. Similar utilizării controlate a focului în stingerea unui incendiu de amploare, violența (reală sau simbolică) este utilizată numai acolo unde aceasta izolează conflictul—prevenind astfel extinderea violenței prin retaliere—și unde nu atentează la integritatea sacră a vieții.

Așadar, memoria episoadelor violente din trecut—atât cele distructive cât și cele constructive—reintră în ciclul noului episod violent, unde religia le redefineste semnificația. Aici, religia nu este doar gazda care aprobă și controlează bagajul cu care memoriile violente își revendică dreptul de a reentra în ciclul noului conflict, cât mai ales devine artizanul manierei în care memoriile violente trebuiesc absorbite de către conflictul ce se află în plină desfășurare. Redefinirea memoriei nu poate avea loc cu succes decât în ciclul dramatic al ritualului, unde actorii conflictului intră sub mirajul halucinant al unei structuri sociale paralele; structuri menite să vindece sau chiar să reconstruiască societatea vătămată.

După cum se poate observa în diagrama ce ilustrează spirala memoriei în conflictul religios (Fig. 16), religia gravitează în jurul fiecărui episod al conflictului unde își impune prezența prin fuziunea dintre idealul relațiilor umane și bagajul verdictelor anterioare.

În contextul primului conflict, formarea înțeleșului (așa cum aceasta este reprezentată în diagramă), amestecă religia

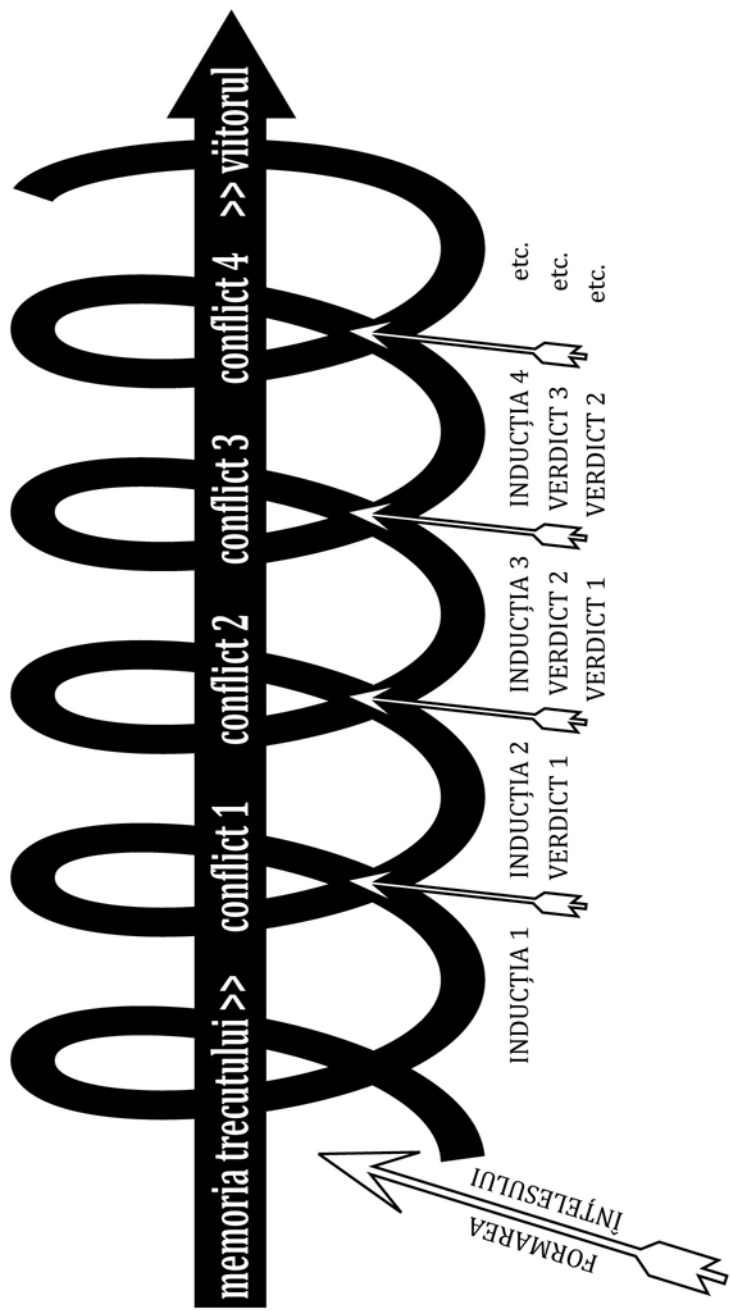

Fig. 16 | Spirala Memoriei în Conflictul Religios (Inducția, Formarea Înțeleșului, Verdictul)

și violența atât prin intermediul crezului propriu, cât și prin memoria trecutului religios. Împreună, inducția și memoria trecutului interpretează lumea și viața numai în maniera în care conflictul aflat în plină desfășurare o poate percepe. Odată ce primul conflict a încetat, verdictele desprinse din consecințele acestuia devin parte din pachetul memorial la care se va apela într-un conflict viitor.

În contextul celui de-al doilea conflict, religia nu prezintă numai inducția curentă (inducția 2) acompaniată de memoria trecutului îndepărtat, ci implică și rezultatele verdictelor din conflictul anterior. Așadar, cea de-a doua inducție devine cosmetizată și adaptată contextului în care cel de-al doilea conflict se desfășoară. Mai mult, verdictele conflictului anterior nu sunt doar proaspete în memoria colectivă, ci pot lua chiar o întorsătură revizionistă; devenind astfel cauzele noului conflict, în condițiile în care conflictul anterior nu a fost transformat ci numai soluționat.

Inducția impune bagajul ideal al religiei cu tot ceea ce poate fi aplicat contextului în privința doctrinelor despre idealurile teologice, sau a arsenalului normelor etice care determină consecințele sociale. Acest bagaj devine sigilat prin tonalitățile psihologice derivate din ritual, astfel încât împreună furnizează pachetul optim al acțiunii strategice.

Totodată, bagajul verdictelor anterioare—verdicte ce includ și prezența dură (sau chiar letală) a religiei—este condensat, reevaluat și redefinit în ritualul comemorativ. Prin ritualul comemorativ, religia joacă un rol anamnetic întrucât prin ritualul violenței simbolice, aceasta reamintește competitorilor efectele letale și ireparabile ale conflictului. În același timp, ritualul aclimatizează violența pe care o reutilizează în scop terapeutic și în beneficiul stabilității sociale.

Velocitatea Intervenției

În privința vitezei cu care religia intervine în conflictul violent, aceasta determină atât eficacitatea religiei în transformarea conflictului, cât și vulnerabilitatea acesteia în generarea unui conflict nou.

Dacă religia nu intervine la timp și cu viteza necesară transformării conflictului, atunci religia nu va avea nici un impact asupra conflictului. În cel mai rău caz, religia se va face vinovată de absentism, precum în cazul genocidului din Rwanda, din 1994, unde Biserica Romano-Catolică nu a prezentat viteza necesară transformării diferențelor etno-politice dintre triburile Bahutu și Watusi.

Pe de altă parte, dacă religia intervine în conflict într-o manieră abruptă și agresivă, atunci intervenția acesteia poate avea consecințe negative. În acest caz, religia poate forța istoria către un nou ciclu de violență deoarece competitorii sunt privați de timpul necesar reculegerii și vindecării traumelor generate de episodul violent anterior.

După cum se poate observa din exprimarea grafică de mai jos (Fig. 17), natura intervenției religiei în conflict poate fi comparată la nivel figurativ cu rolul elicei unui avion.

Dacă elicea nu se rotește la o viteză suficient de mare, aceasta nu se va putea „înșuruba în aer” astfel încât să tragă avionul după ea. În acest caz religia nu va avea vigoarea necesară redirecționării conflictului către un deziderat pozitiv.

Totodată, dacă viteza elicei este prea mare, atunci presiunea creată de aceasta poate să catapulteze avionul dincolo de limitele structurii de rezistență ale acestuia; caz în care avionul este supus pericolului de a se prăbuși. Aici, intervenția va submina atât capacitatea religiei de

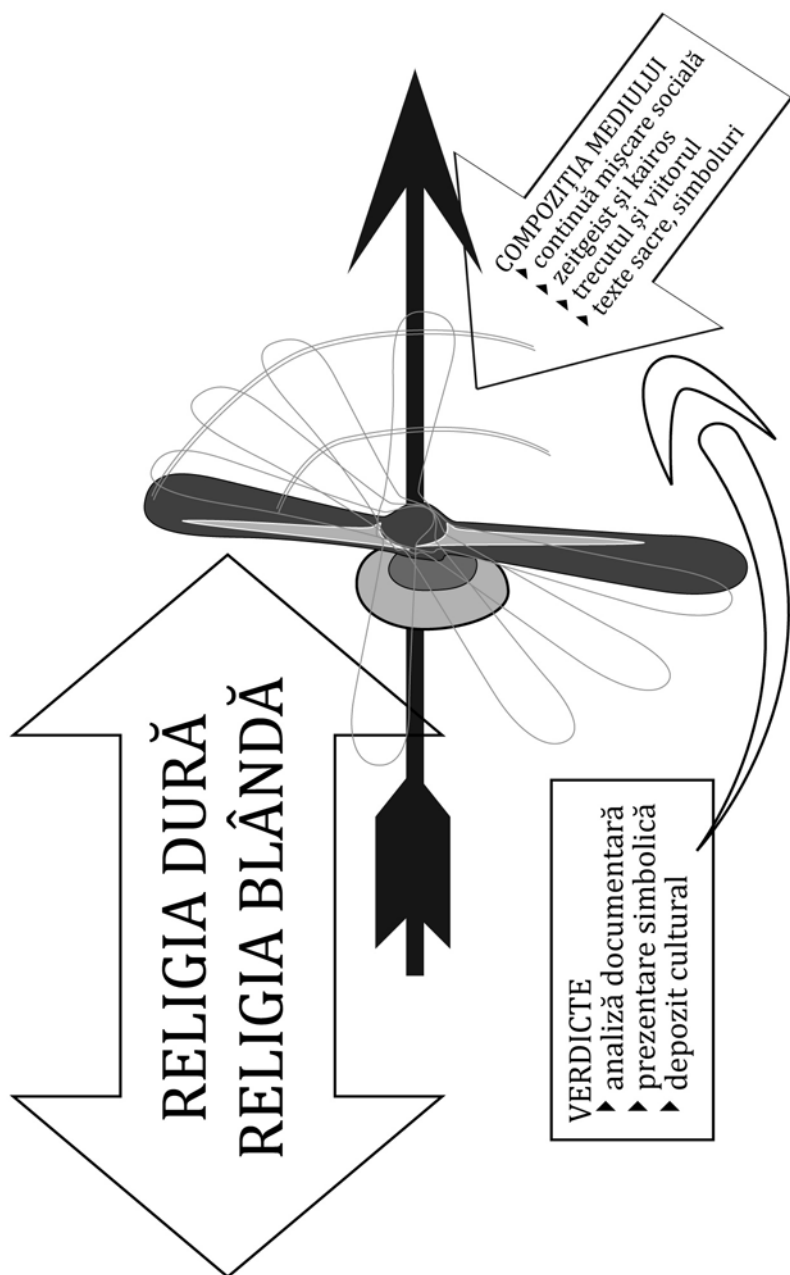

Fig. 17 | Velocitatea Intervenției Religiei în Conflict și Reciclarea Verdictelor

a transforma conflictul, cât și esența pacifistă a acesteia. Așadar, pentru ca avionul să-și îndeplinească scopul pentru care a fost creat, viteza elicei trebuie să fie calibrată astfel încât avionul să poată zbura în condiții de siguranță. La fel și intervenția religiei trebuie calibrată ritmului psihologic al violenței.

Dincolo de aspectul vitezei, aerul comprimat prin presiunea elicei furnizează energia necesară progresului avionului. După cum elicea avionului captează fluidul frontal, la fel și religia absoarbe climatul conflictului cu toate implicațiile acestuia. Astfel, emoțiile mediului oferă atât propensiunea necesară navigării logoterapiei individuale și a mișcărilor de grup, cât și definește zona liminală dintre zeitgeist și kairos. Indiferent dacă mediul este poluat de evenimentele din trecutul recent sau îndepărtat, narativele religioase, simbolurile și textele sacre contopesc propriul lor conținut din esența căruia noul verdict este distilat.

Verdictele anterioare, care acum flotează în memoria și conștiința colectivă, sunt reinvocate printr-o analiză documentară a resurselor care împreună cu depozitul cultural și simbolic, constituie paleta noilor inducții. Fuziunea tuturor elementelor care fac parte din compoziția mediului respectiv sunt compresate și coagulate prin puterea ritualului.

Memoria, Sursă de Înțeles

Ca sursă de înțeles, memoria verdictelor anterioare devine baza educațională ce evidențiază atât pericolele letale ale violenței, cât și optimismul necesar protejării vieții. Din acest motiv, narativele eshatologice religioase nu au susținut niciodată o distrugere totală a vieții, ci doar a părții corupte.

În contextul creștin ortodox, memoria trecutului reappare și este rescrisă atât ca element anamnetic euharistic, cât și în contextul ocazional comemorativ.

În contextul euharistic anamnetic, statutul sacrificiului tranzitează de la jertfa sângeroasă la cea fără de sânge, deoarece euharistia rememorează într-adevăr jertfa Mântuitorului Iisus Hristos de pe cruce, dar într-o manieră nesângeroasă și simbolică.

În contextul ocazional comemorativ, ierurgia paras-tasului are rolul de a reinterpreta istoria prin crearea unei versiuni paralele a evenimentului sau a identității persoanei rememorate. Conceptul de „parastas” joacă chiar rolul de rememorare a istoriei paralele a evenimentului, alături de rolul general de mângâiere sufletească în scopul vindecării durerii create de dispariția celor dragi. În timp ce la nivel etimologic, sensul original al termenului grecesc de „parastas” (παράστας) este cel de „a sta alături,”¹ în acest caz pentru a oferi mângâiere sufletească, sensul istoric comemorativ pe care termenul l-a căpătat în timp,² a acordat un grad ridicat de flexibilitate în reconstruirea memoriei unei persoane și chiar a unei societăți (parastas de obște). Cu toate acestea, dată fiind ambianța în care trecutul este reimaginat și reconstruit, istoria este supusă interesului narativ religios, astfel încât trecutul să se alinieze motivului sacru, în conformitate cu standardele prescrise de idealul religios. Din această combinație dintre starea de mângâiere și rescrierea istoriei personale a derivat interpretarea de mai târziu a parastasului—de această dată în baza termenului grecesc παράστημα—aceea de „a se înfățișa înaintea cuiva, a mijloci,” sau a interveni prin rugăciunea celor vii³ în apărarea credibilității unei persoane aflate în drum spre judecata particulară.

Antinomie, Paradox, Monotelism

Tensiunea dintre caracterul ideal al religiei și realismul contextual al violenței a dat naștere stărilor de antinomie și paradox în privința orientării responsabilității umane între polii profetismului divin și istoria umană. Starea de antinomie a devenit vizibilă atât în ciocnirea dintre profetism și dependența de cale, cât mai ales între dogmă și precedent, între universalismul pacifist și localismul beligerant, și între interesul colectiv și cel personal.

În privința profetismului divin, liderul religios a trebuit să se vadă pe sine ca fiind răspunzător poruncii divine mai degrabă decât intereselor societății în sine, iar această dinamică a jucat un rol decisiv în afectarea blândeței sau a durității religiei.

În contextul creștin ortodox, memoria societății—fiind strâns legată de latura cauzală a istoriei care adesea a implicat necesitatea retalierii—s-a aflat într-o tensiune permanentă cu idealul divin pacifist. Această tensiune a generat nu doar o dilemă de nuanță monotelistă, între „voința divină” și „voința umană,” cât mai ales a căutat să implementeze realitatea în maniera unei „uniri ipostatice” între idealurile divine și cele umane; evident în maniera în care partea divină a trebuit să primeze.

Prin urmare, în ortodoxie, violența nu a primit aprobare dogmatică, ci doar validări ocazionale și contextuale de nuanță teologumenică. Așa se explică și lipsa unei teorii a războiului just în ortodoxie, ceea ce nu este cazul în creștinismul apusean. Mai mult, la nivel teologic, dezbaterile pe baza antinomiei dintre standardul dogmatic și precedentul istoric de nuanță teologumenică au fost redirectionate

în sfera teoriei păcatului strămoșesc unde violența a fost recunoscută ca o trăsătură a acestuia.

Universalismul Blând versus Localismul Dur

Din perspectivă strict instituțională, tensiunea dintre *ideal* și *concret* din sfera verdictelor este evidențiată și în gradul de diferențiere dintre universalismul blând (vizibil în canonicitatea panortodoxă cu privire la război) și localismul dur (vizibil în canonicitatea locală.) În această diferențiere de canonicitate, imboldul dominant a fost mai degrabă determinat de raționamente politice și mai puțin de raționamente de natură fenomenologică.

Întrucât Biserica Ortodoxă a funcționat întotdeauna sub autoritatea politică și administrativă a statului, Biserica nu a solidificat o teologie politică de nuanță militară, chiar dacă istoria i-a oferit anumite ocazii. Și-a impus însă duritatea prin mijloace simbolice precum glorificarea martiriului, binecuvântarea campaniilor militare, binecuvântarea armelor (chiar și a celor de distrugere în masă), iar în cazuri extrem de rare, a rămas tacită în privința abuzurilor și a comploturilor violente împotriva membrilor săi.

În propria istorie Biserica Ortodoxă nu s-a bucurat de autoritatea guvernării publice decât în cazuri extrem de rare, iar ca atare nu a fost forțată de împrejurări să-și solidifice un comportament contrar principiului soteriologic și al prescripțiilor evangheliei. Puterea politică pe care a avut-o la nivel istoric nu a fost decât episodică, iar atunci când a existat, s-a aflat în plină contradicție cu restricțiile impuse de complexitatea procesului colectiv de elaborare dogmatică și canonică.

Așadar, nefiind pusă în situația de a-și menține puterea politică prin impunerea directă a violenței, verdictele de autoritate ale Bisericii au reflectat în general interesele statului. Biserica a rezonat la nivel local după directivele autorității locale cu înțelegerea clară că aceste decizii sunt limitate ca timp și spațiu.

Ca timp, impermanențele deciziilor au fost supuse condițiilor contextuale de zeitgeist și kairos, iar ca spațiu au fost limitate principiului suveranității teritoriale umane; acestea nedevenind paradigmatic și acceptabile la nivel panortodox. Așa se explică de altfel și tonusul beligerant al deciziilor canonice locale, prin analogie cu tonusul pacifist al deciziilor universale panortodoxe.

În situațiile în care, la nivel local, Bisericii i-a lipsit suportul politic—aceasta fiind persecutată fie de către autoritatea statală seculară, fie de către membrii altor religii sub forma ostilităților sociale și a terorismului—Biserica și-a redirecționat duritatea pe plan intern, către proprii membrii, prin glorificarea martiriului și prin îndemnul de acceptare a rezistenței nonviolente.

Diferențierea dintre universalismul blând și localismul dur este evidentă și în documentația canonică. De exemplu, documentul intitulat „Misiunea Bisericii în Lumea Contemporană,” care a fost adoptat de către Bisericile participante la Sfântul și Marele Sinod din Creta în anul 2016, promovează pacifismul universal și „condamnă, de asemenea, războaiele provocate de naționalism, precum și pe cele care provoacă epurări etnice, schimbări ale granițelor statale și ocuparea de teritorii.”⁴ În același timp, *Învățătura de credință creștină ortodoxă*, tipărită cu aprobarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, scoate în evidență localismul dur în interesul autoapărării, afirmând că, „sfânta noastră Biserică Ortodoxă, care consideră războiul ca ceva

rău și îngrozitor, are îngăduință pentru războiul de apărare, ca act de legitimă apărare. În această situație, ea se roagă pentru biruința ostașilor asupra vrăjmașilor patriei și pentru odihna sufletelor celor căzuți întru apărarea patriei.”⁵

Așadar, în timp ce la nivel panortodox universalismul blând este promovat drept un interes comun al tuturor Bisericii, duritatea locală este strâns asociată cu interesul politic național; unde folosirea violenței ca autoapărare este nu doar justificabilă, ci chiar recomandabilă la nivel moral; primind totodată și suportul ritualic prin slujbele de binecuvântare a armatei, a soldaților, a armelor și prin ritualuri memoriale.

Dilema Canonicității

La nivel local, duritatea religiei este evidentă și în diferențele dintre deciziile personale și cele colective, așa cum acestea sunt reflectate în contextul canonicității. Dincolo de înțelegerea acesteia ca un proces de jurisprudență morală, canonicitatea reprezintă și însușirea de a fi canonic, sau în conformitate cu canoanele sau cu ordinea legislativă a Bisericii.

Canonicitatea este atât un proces colectiv, cât și rezultatul jurisprudenței individuale. Întrucât Biserica Ortodoxă contestă doctrina infailibilității la nivel individual, deciziile majore sunt luate la nivel colectiv, prin consens sinodal. La acest nivel, verdictele apar fie la nivel de decizii canonice sinodale, fie la nivel legislativ în protocoale dintre Biserică și instituții precum armata, fie la nivel liturgic prin slujbe speciale pentru „felurite trebuințe.”

Cu toate acestea, din motive de practică pastorală, canonicitatea locală rămâne subiect al autorității individuale

a clericului care are rangul cel mai înalt în comunitatea sau jurisdicția respectivă, cum ar fi preotul paroh (la nivel de parohie), sau arhiepiscopul (la nivel de arhiepiscopie.) Ar fi atât contraintuitiv din punct de vedere psihologic, cât și nerealist din punct de vedere administrativ, ca epitimia unui credincios să fie rezultatul consimțământului unui consiliu preoțesc.

În ciuda limitărilor sacramentale ale preotului, la nivel episcopal canonicitatea individuală este derivată din principiul întreitei slujirii a Mântuitorului (arhiereu, prooroc și împărat), iar ca atare vizează aspectele învățătoresci, liturgice și administrative ale Bisericii. În acest sens, orice decizie individuală la nivel episcopal—cu excepția celei de hirotonire la rang episcopal—are autoritate canonică deplină și este impusă ca atare în cadrul jurisdicției respective.

În concluzie, dat fiind felul în care verdictele sunt generate de procesul ciclic al violenței (unde memoria este reciclată prin noile inducții), am observat cum acest proces al formării verdictelor a dat naștere unor antinomii. Tensiunea dintre dependența de cale (ce favorizează retalierea) și standardul dogmatic-evangelic (ce favorizează pacifismul), conduce către verdicte ce scot în evidență atitudini de universalism blând și localism dur. Aceste verdicte sunt dovezi ce trebuie analizate cu atenție deoarece acestea devin parte din inducțiile viitorului conflict. Măsurarea gradului de diferență dintre noile verdicte și standardele dogmatice vor servi drept indicatori ai direcției în care Biserica se îndreaptă: o direcție dură sau blândă. Verdictele sunt diverse atât în privința originii, cât și a scopului instrumental al acestora. Acestea includ deciziile unui grup sau ale unei persoane cu autoritate canonică, decizii de natură legislativă (seculară sau religioasă), acte simbolice, prezențe iconografice contextualizate, creații liturgice, prezențe de

imagine publică, discursuri politice și folosirea deliberată a depozitului cultural în protejarea și promovarea identității și a particularismului.

SUMAR

Verdictele constituie cel de-al treilea component al structurii de proces, iar acestea apar în forma literaturii teologice, a deciziilor canonice, a normelor pastorale și a actelor simbolice. Folosind „dependența de cale” drept sursă de raționalizare și inspirație, verdictul reîntră în ciclul conflictului prin fenomenul de „spirală a memoriei.” În acest context, verdictul apare ca un produs net al tensiunii dintre idealul religios, realitatea vieții și memoria trecutului. În contextul spiralei memoriei, verdictul anterior devine parte din noua inducție a religiei, creând astfel o tensiune între universalismul blând și localismul dur, între interesul colectiv și cel personal, între ideal și real. Verdictul reîntră în sistemul ciclic al violenței printr-un proces de repliere a inducțiilor anterioare pe noul context. Acestea includ inducții precum surse canonice, manifestări simbolice, depozitul cultural anterior; toate acestea intrând în compoziția mediului conflictului aflat în plină desfășurare. În acest proces, natura interpretării, mai ales în zona liminală dintre zeitgeist și kairos, oferă propensitatea tranziției de la religia blândă la religia dură și viceversa. Dincolo de analizarea verdictelor în sine, prin scrutinul „documentelor finale” precum literatura teologică, canoane, iconografie, acte simbolice, ritualuri publice, etc., vom mai oferi și un capitol final cu intenția de a explica procesul măsurării atitudinilor dintre religia dură și religia blândă; context în care vom oferi și instrucțiuni practice cu privire la construirea unui sondaj de opinie.

TERMENI INTRODUSI

Absentismul religios în conflict se referă la lipsa de interes și implicare a Bisericii în transformarea sau soluționarea unui conflict.

Ambivalența religioasă reprezintă o experiență a unor reacții simultane care sunt contradictorii și care se referă la convingeri religioase sau sentimente spirituale față de o situație.

Anamneza (grec: ἀνάμνησις, „reminiscență,” „jertfă memorială,” „rememorare”) este o declarație liturgică în care este evocat caracterul memorial al Euharistiei, prin referiri la patimile, învierea și înălțarea Mântuitorului Iisus Hristos, conform îndemnului de la Cina cea de Taină: „Aceasta să o faceți întru pomenirea Mea.” (Luca 22,19).

Antinomia reprezintă o contradicție sau incompatibilitate reciprocă reală sau aparentă între două legi valide.

Canonicitatea reprezintă însușirea de a fi canonic, sau în conformitate cu canoanele sau legislația Bisericii.

Epigenetic—(folosit cu referire la prezența religiei în conflict)—rolul epigenetic al religiei în conflict înseamnă că intervenția religiei este mai recentă decât originea disputei violente; demonstrând că în esența ei, religia nu cauzează violență ci intervine în conflict cu o intenție terapeutică, prin folosirea actului sacrificial.

Euharistia este una dintre cele șapte Sfinte Taine ale Bisericii Ortodoxe și constă în împărtășirea credincioșilor cu pâine și vin care sunt transformate în mod tainic în trupul și sângele Mântuitorului Iisus Hristos.

Ierurgia este o slujbă bisericească de binecuvântare specială și de sfințire a credincioșilor și a lucrurilor (sfințirea apei, binecuvântarea caselor, înmormântare, parastas etc.), care se săvârșește în diferite împrejurări.

Ipostatic (ὁπόστασις „substanță”, „natură”) unirea ipostatică se referă la unirea dintre natura divină și natura umană în persoana lui Iisus Hristos și a fost adoptată ca doctrină ortodoxă la Sinodul de la Calcedon în anul 451 d.Hr.

Monotelism—ul este învățătura creștină care afirmă ca deși Iisus Hristos a avut două naturi (divină și umană) voința a fost una singură, cea divină.

Paradox–ul este o afirmație sau o propunere aparent absurdă sau contradictorie care, atunci când este investigată sau explicată, se poate dovedi a fi bine fondată sau adevărată.

Parastas–ul este o ierurgie celebrată în amintirea celor morți al cărui rol este rememorarea unui eveniment prin reconstruirea unei versiuni paralele a istoriei evenimentului sau a biografiei persoanei rememorate.

ÎNTREBĂRI ȘI EXERCIIȚII RECAPITULATIVE

- 1) Definiți verdictele prin felul în care acestea sunt deghizate!
- 2) Explicați rolul verdictelor în reciclarea memoriei!
- 3) Definiți manifestarea epigenetică a religiei în conflict!
- 4) Definiți intervenția spirituală a religiei primitive!
- 5) Explicați natura actului sacrificial ca soluționare!
- 6) Explicați antinomia dintre „dependența de cale” și standardele dogmatice!
- 7) Cum poate verdictul să fie înțeles pe deplin?
- 8) Explicați geneza tri-cauzală a verdictului!
- 9) Explicați felul în care un verdict devine parte din bagajul cultural al conflictului!
- 10) Explicați motivul soteriologic ortodox ca sursă a verdictului!
- 11) Explicați funcția simbolică a violenței și rolul morții martirice!
- 12) Explicați arsenalul paradoxului prin paradigma utilizării controlate a focului.
- 13) Explicați felul în care religia contribuie la formarea memoriei conflictului și felul în care religia rescrie memoria episoadelor violente din trecut!
- 14) Cum crează ritualul o structură socială paralelă?
- 15) Interpretând figura 16, explicați ce face religia în primul conflict!
- 16) Interpretând figura 16, explicați ce face religia în cel de-al doilea conflict!
- 17) Explicați viteza intervenției religiei în conflict, prin analogia figurativă cu rolul elicei avionului!
- 18) Explicați importanța calibrării intervenției religiei în conflict!
- 19) Descrieți compoziția mediului în care religia intervine!

- 20) Explicați procesul prin care religia absoarbe climatul conflictului și felul în care generează noul verdict!
- 21) Ce rol joacă memoria conflictelor anterioare?
- 22) Explicați rolul memoriei în contextul euharistic!
- 23) Definiți parastasul!
- 24) Explicați rolul memoriei în contextul ocazional comemorativ al parastasului!
- 25) Descrieți tensiunea dintre profetism și „dependența de cale”!
- 26) Descrieți tensiunea dintre dogmă și precedent!
- 27) Definiți universalismul blând!
- 28) Definiți localismul dur!
- 29) Descrieți tensiunea dintre universalismul blând și localismul dur!
- 30) Explicați felul în care Biserica și-a redirecționat localismul dur în relație cu membrii săi!
- 31) Explicați felul în care Biserica și-a redirecționat localismul dur în relație cu statul, sau alte surse de agresivitate!
- 32) Definiți și explicați impermanența localismului dur!
- 33) Explicați diferențierea dintre universalismul blând și localismul dur în documentația canonică.
- 34) Definiți canonicitatea!
- 35) Descrieți dilema canonicității între colectiv și personal!
- 36) Descrieți concluziile capitolului!

ÎNTREBĂRI ESEU

IDENTIFICĂ: Sunteți delegatul național al Bisericii Ortodoxe Române într-un grup de experți internaționali care au mandatul conceperii, redactării și emiterii unui document ce condamnă actele de violență împotriva populației din Orientul Mijlociu, în special a creștinilor ortodocși. Cât de bine pregătit vă simțiți, considerând că rolul dumneavoastră merge dincolo de asigurarea acurateții dogmatice a textului care urmează să fie pregătit? Cunoașteți suficient de bine istoria și situația politică a Orientului Mijlociu? Cunoașteți suficient de bine aspectele de securitate internațională implicate în acest proces? Cunoașteți suficient de bine situația conflictelor dintre țările reprezentate în grupul de experți? Aveți o imagine bine conturată a doleanțelor și a intereselor politice

și chiar personale ale experților cu care veți lucra? Documentul la care veți lucra este extrem de important deoarece va fi trimis fiecărei Biserici Ortodoxe spre validare, după care urmează să fie adoptat și semnat în contextul unui summit panortodox. Interesele Bisericilor față de politica militară internațională din Orientul Mijlociu sunt contradictorii, iar unele dintre statele reprezentate în grupul de experți se află în conflict diplomatic, conflict etnic și chiar conflict de atrițiune militară. Cum vă veți pregăti pentru acest aspect al întrunirii? Care sunt așteptările dumneavoastră în privința dinamicii acestui grup? Ce fel de strategii veți avea în vedere pentru a vă asigura că membrii grupului vor colabora în bune condiții?

PERSONALIZEAZĂ: Odată ajuns la hotelul unde va avea loc întâlnirea, în contextul cinei de bun venit, delegatul unei Biserici Ortodoxe dintr-o țară vecină vehiculează idei teologice care din punctul dumneavoastră de vedere sunt nu numai eretice, ci de-a dreptul ridicole. Acest lucru vă pune pe gânduri în privința seriozității delegatului respectiv. Ce veți face? Îl veți corecta? Veți încerca să aflați mai întâi dacă vorbește serios? Dacă da, îl veți întreba de ce susține astfel de idei? Sunteți convins că o simplă idee eretică strecurată în document va compromite validitatea documentului, ca de-altfel și credibilitatea dumneavoastră ca teolog. Decideți să intrați în discuția respectivă pentru afla dacă delegatul respectiv are cunostințele teologice necesare și realizați că de fapt este un teolog foarte bine pregătit. Cu toate acestea, delegatul respectiv insistă să justifice actele de agresiune militară ale țării sale atât prin manipularea unor texte sacre, cât și prin invocarea cazurilor favorabile agresiunii din istoria propriului său popor care au primit aprobarea Bisericii locale. În timpul discuției delegatul respectiv începe să facă referiri acuzatoare la adresa țării dumneavoastră și caută să vă facă responsabil personal de suferința creștinilor din Orientul Mijlociu. Atitudinea începe să vă irite deoarece discuția devine din ce în ce personală. Ce veți face? Veți încerca să creați o relație personală, dincolo de ceea ce trebuie să reprezentați ca delegat astfel încât să puteți lucra? Veți încerca să aflați motivele pentru care vă acuză?

CLARIFICĂ: După cina de bun venit, mergeți în camera dumneavoastră unde încercați să reflectați asupra discuției. Treceți în revistă atât

ideile teologice vehiculate, cât și prejudecățile etnice. Mai treceți în revistă și emoțiile generate. Încercați să vă reamintiți atât afirmațiile dumneavoastră, cât și întrebările pe care le-ați pus! Cât de diferite au fost percepțiile dumneavoastră față de cele ale delegatului din țara vecină cu privire la scopul întrunirii?

CONCLUZIONEAZĂ: Ce concluzii preliminare puteți extrage din tot ceea ce s-a întâmplat? Ce impact credeți că va avea natura acestei discuții asupra documentului la care trebuie să lucrați? Veți crea alianțe cu alți participanți pentru a contracara devierile dogmatice iminente? Veți încerca să schimbați tonul relației în dimineața următoare printr-o atitudine de împrietenire înainte de a lucra la document? Ce veți face pentru a schimba tonul emoțional al situației? Ce concluzii ați tras cu privire la dinamica grupului de experți întrucât nimeni nu a intervenit în discuție? Unde credeți că ați progresat în relație cu grupul? Dar în relație cu agenda Bisericii pe care trebuie să o reprezentați? În funcție de direcția discuției, credeți că v-ați precipitat sau ați mers prea încet atât în privința strategiei de transformare a conflictului dintre dumneavoastră personal și delegatul neprietenos, cât și a tacticilor? Ce factori v-au obstrucționat procesul, iar dacă ați regresat, ce ați învățat din această experiență? Unde credeți că eforturile dumneavoastră au eșuat? Cum ați reluat procesul de reconciliere?

REFLECTEAZĂ: Reflectați la această situație din perspectiva a tot ceea ce ați învățat până acum despre religie și violența colectivă, în mod expres cu privire la procesul elaborării verdictelor conflictului. Care este pasul următor?

NOTE

¹ Vezi, Nora E. Laos, „Parastas,” în *Oxford Dictionary of Byzantium*, editat de Alexander P. Kazhdan (Oxford: Oxford University Press, 1991), 1586.

² Sensul istoric al acestui termen apare definit ca atare în lucrarea anonimă intitulată *Parastaseis Syntomoi Chronikai* (Scurte note istorice). Vezi, Alexander P. Kazhdan, „Parastaseis Syntomoi Chronikai,” în *Oxford Dictionary of Byzantium*, editat de Alexander P. Kazhdan (Oxford: Oxford University Press, 1991), 1586.

³ Biserica Ortodoxă Română, *Învățătură de credință creștină ortodoxă* (București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2000), 303–304.

⁴ Vezi traducerea în limba română a documentului disponibilă on-line la adresa: <http://basilica.ro/sfantul-si-marele-sinod-misiunea-bisericii-in-lumea-contemporana-document-final/> (ultima accesare 29 decembrie 2016).

⁵ Biserica Ortodoxă Română, *Ibid.*, 405.

8

Măsurarea Atitudinilor și Sondajul De Opinie

Dincolo de analiza documentelor și a manifestărilor simbolice, și dincolo de interpretarea culturală, atitudinile religioase față de violență și pace se pot măsura și monitoriza prin anchete sociale. Anchetele sociale pot fi efectuate la orice nivel al procesului, atât ca verdicte sau inducții, cât mai ales ca parte a formării înțelesului.

Exemple de anchete sociale pe tema religiei sunt puse la dispoziție de diverse organizații europene și americane. Dintre acestea, programul „Religion and Public Life” al organizației Pew Research Center¹ din Statele Unite ale Americii este unul dintre cele mai recomandabile în momentul de față atât ca model de cercetare, cât și ca resursă. Programul acesta oferă diverse publicații și baze de date pe teme legate de religie și societate (libertate religioasă, restricții sociale și guvernamentale, panorame religioase, bioetică, religiozitate, toleranță, cunoștințe religioase), pe tendințe specifice religiilor organizate (creștinism, islam, iudaism), ca de altfel și pe țări și regiuni precum SUA, China, America Latină, Europa de Est, Israel, Africa Subsahariană, Asia și altele.

Conduse cu scopul măsurării atitudinilor religioase în procesul formării înțelesului, anchetele sociale se efectuează prin intermediul sondajului de opinie. În cazul nostru,

sondajul de opinie va constitui barometrul principal al măsurării atitudinilor către violența religioasă prin analiza interpretării idealurilor teologice, a consecințelor sociale, a tonalităților psihologice și a acțiunilor strategice situate între polii: „religie blândă” și „religie dură”; după modelul de clasificare a violenței religioase propus de Richard Friedli.²

Așadar, acest capitol va creiona și dezvolta un chestionar de investigare și măsurare a acestor atitudini în contextul cultural și religios al creștinismului ortodox. Din motive de logistică editorială, în acest capitol nu vom prezenta instrucțiuni detaliate legate de codificare și administrare a sondajului, precum dicționar, procedură, surse primare, instrumente de codificare, proces de codificare; cele mai multe dintre acestea fiind deja incluse în textul acestui manual. Cu toate acestea, vom include variabilele pe care le considerăm fundamentale, precum și nivelul de măsurare a acestora; rămânând ca acest sondaj să fie dezvoltat și perfecționat în viitorul apropiat.

„Religia Blândă” versus „Religia Dură”

Sondajul de opinie prezentat în acest capitol reprezintă un exemplu de analiză a atitudinilor situate între cei doi poli: *religia blândă* și *religia dură*. Este conceput a fi comprehensiv în sensul oferirii unei imagini stabile și de ansamblu. Întrucât este ancorat în elementele fundamentale ale religiei, sondajul poate fi folosit ca atare în contextul ortodox, sau poate fi modificat și adaptat necesităților locale sau regionale ale proiectului dezvoltat de cercetător în scopul colectării de date specifice atunci când acestea sunt necesare pentru analizarea unui context specific.

Considerând rolul profetic și revelațional al religiei, care folosește o logică contrarie principiului „vox populi vox dei” (principiu ce modelează religia după opinia majorității), ne vom folosi metoda dublei verificări.

Verificarea Dublă

Pentru a ne asigura că vom obține răspunsuri fiabile vom folosi metoda dublei verificări deoarece această formă de analiză va evita fenomenul de „eroare ecologică.” Eroarea ecologică este o eroare de logică în interpretarea datelor statistice, prin care deducerea inferențelor legate de natura indivizilor este dedusă la rândul ei din inferența pentru grupul de care aparțin acești indivizi. Cu alte cuvinte, se crează o presupunere care la rândul ei derivă dintr-o altă presupunere, ceea ce crează intersubiectivism.

În contextul creștinismului ortodox, metoda verificării duble este necesară deoarece cercetătorul se va confrunta cu o discrepanță între misiunea instituțională a Bisericii și realitatea convingerilor credinciosului la nivel intim. Cu alte cuvinte, necesitatea verificării duble este bazată pe paradigma populară care spune: „să faci ce zice preotul; nu ce face preotul”—iar noi (folosind logica acestei paradigme populare), vrem să cunoaștem și să analizăm atât ce zice preotul, cât și ce face.

Întrucât vrem să măsurăm gradul de diferență dintre ceea ce Biserica îl învață pe credincios și convingerile personale ce determină comportamentul credinciosului, vom măsura cele patru țeluri atât la nivel colectiv, cât și personal. Vrem să știm concret ce anume receptează credinciosul din ceea ce preotul predică în Biserică și ce anume crede și este dispus să pună în practică.

Investigarea Țelurilor colective în contrast cu atitudinile personale va fi corelată după modelul de verificare dublă.

Verificarea dublă va consta în corelarea dintre idealurile teologice diseminate în Biserică de către preot și manifestarea acestora în convingerile personale ale credinciosului. Consecințele sociale propuse de Biserică vor fi corelate cu dispoziția credinciosului către anumite fapte. Tonalitățile psihologice diseminate de Biserică vor fi contrastate cu atitudinile emoționale ale individului, de pietate și vulnerabilitate față de diverși factori de influență contextuală. Acțiunea strategică recomandată de Biserică va fi contrastată cu împrejurările concrete ale vieții care vor determina disponibilitatea individului să ierte sau să se răzbune pe cineva care i-a făcut rău.

Așadar, bazat pe modelul propus de Richard Friedli vom avea în vedere în primul rând măsurarea atitudinilor de tranzit (în abele sensuri) între religia blândă și religia dură. Vom folosi cinci unități de analiză și anume: *Dumnezeu* (în raport cu omul), *omul* (în raport cu natura), *bărbatul* (în raport cu femeia), *poporul propriu* (în raport cu alte popoare) și *războiul* (în raport cu pacea).

Cu toate acestea, înainte de a începe scrierea chestionarului va trebui să avem în vedere regulile de bază necesare în construirea sondajului de opinie.

Recomandări de Bază În Construirea Chestionarului

Sondajul de opinie este un instrument empiric de cercetare socială relevant în obținerea unei impresii generale despre natura și direcția atitudinilor de grup.

Instrucțiunile de bază pentru construirea unui sondaj de opinie oferite în acest capitol se focalizează pe pregătirea chestionarului, pe felul în care întrebările trebuie adresate și pe regulile de bază ce trebuie respectate în scrierea întrebărilor.³

Pregătirea Chestionarului

În pregătirea chestionarului este important să aveți în minte următoarele reguli de ordin practic și psihologic.

■ *Considerații generale* | Anchetele pot fi administrate prin chestionare trimise prin poștă, prin telefon, în persoană, sau online; situații ce implică considerente practice și specifice fiecărui stil de administrare. Este important să vă gândiți cum va rezona o întrebare atunci când este rostită de intervievator și cum va rezona atunci când persoana intervievată o citește.

■ *Claritatea instrucțiunilor* | Prezentări instrucțiuni clare atât în scris cât și verbal în folosul intervievatorului și al respondentului. Opțiunile de răspuns la întrebări trebuie să fie concise (și pe cât posibil incluse ca parte din întrebare.) Opțiunile de răspuns trebuie să includă și: „nu știu” sau „nu se aplică,” deoarece acestea vor acorda respondentului mai multă flexibilitate.

■ *Brevitatea chestionarului* | Cu cât chestionarul este mai scurt, cu atât șansele cresc pentru ca participanții să răspundă cu atenție la întrebări. Prin brevități veți evita de asemenea și starea de monotonie

sau de plictisire a respondentului; situație ce afectează calitatea datelor.

■ *Ordinea întrebărilor* | Ordinea în care adresați întrebările poate afecta răspunsurile deoarece răspunsurile la întrebările anterioare pot afecta răspunsurile oferite întrebărilor curente. Este important în primul rând să aveți în minte contextul interviului întrebărilor, iar pentru a evita acest efect, va trebui să folosiți următoarea procedură: 1) Începeți chestionarul cu o introducere, furnizați un titlu pentru fiecare secțiune, iar tranzițiile verbale de la o întrebare la alta trebuie să fie netede. 2) Începeți sondajul cu întrebări generale și simple. 3) La începutul sondajului trebuie să evitați specificitatea deoarece acest lucru poate avea un impact ulterior asupra răspunsurilor. 4) Întrebările personale care sunt sensibile (întrebări demografice, venituri, nivel de educație) trebuie puse către sfârșitul sondajului. 5) Întrebările similare pot fi adresate în contexte diferite și în manieră întâmplătoare deoarece acestea pot îmbunătăți calitatea datelor obținute.

■ *Filtrarea întrebărilor* | Filtrați întrebările astfel încât acestea să fie aplicabile numai respondenților intervievați.

Odată ce aceste precondiții de pregătire a chestionarului au fost întrunite, este important să vă gândiți la felul întrebărilor pe care urmează să le adresați.

Felul Întrebărilor

În conceperea întrebărilor trebuie să aveți în vedere atât calitatea, cât și cantitatea informațiilor pe care doriți să le colectați.

Întrebări închise sau deschise | Întrebările adresate pot fi atât închise cât și deschise. Întrebările închise sunt cele prin care respondentului i se solicită selectarea unui singur răspuns dintre cele oferite. Avantajul întrebărilor închise este acela că dacă întrebările au fost bine concepute, atunci toți respondenții vor interpreta întrebarea în aceeași manieră. Întrebările deschise sunt cele care solicită respondenților să răspundă în termenii lor. În timp ce întrebările deschise oferă o varietate sporită a răspunsurilor, acestea consumă timp atât în privința administrării (respondenții având tendința să ignore astfel de întrebări), cât și în privința codificării și analizei datelor obținute.

Evaluarea răspunsurilor | În determinarea scării de evaluare a întrebărilor legate de atitudine, trebuie avute în vedere următoarele principii:

- *Nivelul de măsurare* | Cea mai bună scară de măsurare a atitudinilor utilizează între cinci și șapte puncte.

- *Categoria medie* | Furnizarea unei categorii de mijloc oferă date mai bune din punct de vedere calitativ.

- *Etichetarea* | Cuvintele folosite în etichetarea scării trebuie să fie clare și lipsite de ambiguitate.

- *Acord/Dezacord* | Formularea întrebărilor care utilizează scara acord/dezacord trebuie evitată deoarece respondenții pot fi părtinitori față de

partea „de acord”; aceștia având tendința de a face pe placul anchetatorului prin oferirea răspunsurilor afirmative fără ca aceste răspunsuri să reflecte ceea ce respondentul gândește.

■ *Înalt/Scăzut* | Încercați să scrieți întrebările astfel încât elementele pozitive și negative să poată fi etichetate pe scară ca: „înalt” și „scăzut”.

■ *Ordinea categoriilor* | Orice anchetă solicită un efort de gândire din partea respondentului. Așadar, ordinea în care categoriile de răspuns sunt prezentate respondentului poate influența opțiunile acestuia de răspuns deoarece crează efectele de „primat” și „prospețime”. Prin efectul primat respondentul tinde să aleagă prima categorie, iar prin efectul prospețime respondentul tinde să aleagă categoria pe care a auzit-o cel mai recent. Pentru a evita aceste efecte, este importantă rearanjarea opțiunilor de răspuns, iar în administrarea sondajelor prin internet este recomandată folosirea butoanelor radio în schimbul meniurilor de drop-down.

Așadar, după clarificarea felului în care întrebările sunt adresate și evaluate, tehnica scrierii acestora impune folosirea unor reguli care să colecteze și să măsoare cu precizie răspunsurile solicitate.

Reguli Generale Pentru Scrierea Sondajului

În scrierea sondajului trebuie avută în vedere ideea că întrebarea ideală urmărește trei obiective și anume: (1) măsoară numai conceptul de bază, (2) nu măsoară alte concepte și (3) are același înțeles pentru toți respondenții.

Cu aceste trei obiective în prim plan, folosirea regulilor generale prezentate în continuare vor asigura crearea unui sondaj solid.

■ *Specificitatea întrebării* | Evitați întrebările vagi sau imprecise. Folosiți cuvintele în așa fel încât să aibă același înțeles specific pentru toți respondenții. De exemplu, dacă întrebați: „Cât de important este faptul că un om merge la Biserică?” nu va fi clar ce doriți să obțineți în privința mersului la Biserică. Puteți obține un răspuns mai consistent dacă puneți întrebarea sub forma: „Cât de important este faptul că un om merge la Biserică în fiecare duminică?” Aici întrebarea este specifică, măsoară numai frecvența la Biserică, nu măsoară mersul la Biserică cu scop ocazional și are același înțeles pentru fiecare respondent.

■ *Definirea conceptelor* | Fiți specific atunci când definiți conceptele. De exemplu, dacă întrebați: „Cât contribuiți la Biserică?” conceptul de contribuție este vag; fiind astfel posibil ca respondentul să aibă în vedere orice fel de contribuție. Pe de-altă parte, dacă adresați întrebarea sub forma: „Care este suma totală a contribuțiilor financiare pe care le-ați făcut către Biserică în anul 2015?” conceptul de contribuție este specific deoarece întrebarea măsoară numai conceptul de contribuție financiară dintr-un an specific. Nu măsoară alte concepte de contribuție cum ar fi voluntariat pentru diverse activități filantropice sau educaționale. În acest caz fiecare respondent înțelege clar întrebarea și va oferi un răspuns specific.

■ *Simplitatea propozițiilor* | Evitați propozițiile complexe deoarece acestea îi pot confuza pe respondenți, mai ales atunci când respondenților li se cere să facă

calculare complexe. Imaginați-vă cât de dificil va fi pentru o persoană să răspundă la întrebarea următoare: „Credeți că creșterea numărului de refugiați musulmani în Europa, situație ce afectează și economia Europei, duce la o creștere sau la o descreștere a ratei actelor de terorism?” Problema cu o astfel de întrebare constă în faptul că aceasta propune respondentului trei posibile efecte cauzate de creșterea numărului de refugiați musulmani și anume: impactul economic asupra Europei, creșterea ratei de terorism și scăderea ratei de terorism. Aici respondentului îi va fi dificil să înțeleagă întrebarea.

■ *Cadrul de referință* | Oferiți un cadru de referință prin care respondenții pot să răspundă specific întrebărilor ce se referă la o situație legată de timp și loc. De exemplu, dacă întrebați: „Cât de des sunteți trist?”, unii oameni ar putea să ofere un răspuns despre experiența vieții lor, în timp ce alții ar putea să se gândească doar la ziua de astăzi. În astfel de context, este mai bine să oferiți un cadru de referință prin adresarea întrebării sub forma: „Cât de des te-ai simțit trist în ultima săptămână?”

■ *Ordinea categoriilor* | Dacă utilizați o scară de evaluare, asigurați-vă că fiecare categorie, „mai mare” sau „mai mic,” este clară și înseamnă același lucru pentru fiecare respondent. De exemplu, dacă puneți întrebarea sub forma: „Câte locuri de muncă sunt disponibile în orașul dumneavoastră: o mulțime, multe, câteva sau puține?”, nu va fi clar pentru toată lumea dacă „o mulțime” înseamnă mai mult decât „multe”. O scară mai bună ar putea fi: „o mulțime,” „unele” „doar câteva,” sau „nici unul”.

■ *Evitați întrebările „double-barreled”* | Fiecare întrebare trebuie să măsoare doar un singur lucru. Una dintre erori este aceea de a adresa două întrebări într-una singură, precum: „Credeți că guvernul ar trebui să reducă impozitele și cheltuielile?” Respondenții care cred că guvernul ar trebui să facă doar unul dintre aceste lucruri ar putea deveni confuzi în privința a ceea ce trebuie să răspundă.

■ *Anticiparea posibilităților de răspuns* | Opțiunile de răspuns trebuie să anticipeze toate posibilitățile, iar ca atare este important să permiteți alegeri multiple. Dacă categoriile pe care le oferiți nu anticipează toate opțiunile posibile este adesea o idee bună să includeți o categorie adițională precum: „Altele/Specificați”

■ *Unicitatea răspunsurilor* | Dacă doriți un singur răspuns, asigurați-vă că posibilitățile de răspuns sunt unice și includ toate răspunsurile posibile. De exemplu, următoarea scală este incompletă: „Ce pedeapsă ar trebui să primească această persoană: nici o pedeapsă, cinci ani de închisoare, zece ani de închisoare, douăzeci de ani de închisoare, închisoare pe viață sau pedeapsa cu moartea?” Pe de altă parte, întrebarea: „Ce pedeapsă ar trebui să primească această persoană: nici o pedeapsă, pedeapsă fără închisoare, până la cinci ani de închisoare, de la cinci ani la zece ani de închisoare, de la zece la 20 de ani de închisoare, mai mult de 20 de ani, dar mai puțin de închisoare pe viață, închisoare pe viață, sau pedeapsa cu moartea?” include toate variantele posibile pentru pedeapsă.

■ *Limbajul insinuator, emoțional, evocativ* | Evitați întrebările utilizând un limbaj de insinuare,

emoțional sau evocativ, deoarece acestea vor produce răspunsuri incorecte și inconsistente cu realitatea.

În concluzionarea acestor recomandări de bază pentru construirea chestionarului, este important ca înainte de administrarea acestuia să îl testați cu sprijinul câtorva potențiali respondenți pentru a le solicita părerea. Solicitațiile să gândească cu voce tare răspunsurile la întrebările anchetei, astfel încât să aflați ce înseamnă pentru ei întrebările adresate de chestionar.

Sondajul de Opinie

Sondajul de opinie de mai jos conține un set de 45 de întrebări și este organizat în trei părți. Partea întâi conține 20 de întrebări bazate pe țelurile profetice și colective ale Bisericii. Partea a doua conține 20 de întrebări bazate pe atitudinile personale ale credinciosului. Partea a treia conține date despre persoana intervievată. După cum am menționat într-o ocazie anterioară, vom folosi cinci unități de analiză și anume: *Dumnezeu* (în raport cu omul), *omul* (în raport cu natura), *bărbatul* (în raport cu femeia), *poporul propriu* (în raport cu alte popoare) și *războiul* (în raport cu pacea).

PARTEA 1: ȚELURI COLECTIVE

A) Idealul Vieții Teologice

Religia dură (focalizare: principiul monoteist) Dumnezeu este transcendent; este sursa absolută a întregii energii din univers; este judecătorul suprem între bine și rău. Omul

trebuie să fie ascultător. Regimurile totalitare religioase sunt ancorate în acest ideal.

Religia blândă (focalizare: omniprezența divină) Credința într-un singur Dumnezeu relativizează răscumpărarea istorică și dogmatismul. Sfera divină cuprinde pe toți oamenii în mod necondiționat. Realitățile temporale sunt condiționate.

1) Biblia spune că Dumnezeu a creat lumea și pe om în șase zile din nimic. Dumnezeu este iubitor de oameni, însă totodată este și judecătorul suprem. Cum credeți că este Dumnezeu ca judecător suprem?

- a) foarte neiertător
- b) neiertător
- c) drept
- d) iertător
- e) foarte iertător

2) Fiind creat după chipul lui Dumnezeu, credeți că omul are dreptul să exploateze resursele planetei chiar și atunci când distruge mediul înconjurător?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

3) Biblia spune că Eva a fost creată din coasta lui Adam, iar ca atare femeia trebuie să asculte de bărbat. Cine credeți că trebuie să ia deciziile importante în societate?

- a) numai bărbatul
- b) mai mult bărbatul
- c) oricare dintre cei doi
- d) mai mult femeia
- e) numai femeia

4) Din Biblie aflăm că Dumnezeu uneori alege un popor pe care îl privilegiază cu anumite daruri speciale de care restul umanității nu se bucură, precum este cazul Israelului din Vechiul Testament. Credeți că poporul român este un popor ales?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

5) Este justificabilă folosirea forței armate în scopul apărării credinței?

- a) cu siguranță nu
- b) probabil că nu
- c) nu știu
- d) probabil că da
- e) cu siguranță da

B) Consecințele Sociale

Religia dură (focalizare: prozelitism) Afirmarea absolutului justifică convingerea că doar adevărul este condiția mântuirii. Astfel de forme de religie nu sunt potrivite pentru consens, ele se articulează într-un mod agresiv și misionar.

Religia blândă (focalizare: disponibilitate empatică) Dihotomia dintre apartenență și lipsa acesteia este depășită. Iubirea reconcilierii sparge zidurile de frontieră și umple cu compasiune voidul creat de ură.

1) Adesea auziți la Biserică spunându-se că credința ortodoxă este singura credință adevărată. În acest caz, credeți că Dumnezeu vrea ca întreaga omenire să se convertească la ortodoxie?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

2) Credeți că dialogul bazat pe înțelegere reciprocă dintre un creștin ortodox și un om de o altă religie trivializează adevărul ortodox?

- a) cu siguranță nu
- b) probabil că nu
- c) nu știu
- d) probabil că da
- e) cu siguranță da

3) Credeți că emanciparea femeii a destabilizat familia?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

4) Este important ca un popor să aibă unitate de religie?

- a) cu siguranță nu
- b) probabil că nu
- c) nu știu
- d) probabil că da
- e) cu siguranță da

5) Credeți că este justificabilă atitudinea ostilă față de acei ortodocși care și-au părăsit credința prin convertire la alte religii?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

C) Tonalități Psihologice

Religia dură (focalizare: vânătoarea de demoni)
Dumnezeu este transcendent și manifestă dispreț absolut față de lume. Forțele satanice sunt identificate în societate și trebuie să fie eradicate.

Religia blândă (focalizare: dreptul la recunoaștere)
Respingerea plină de ură a celorlalți devine o atitudine ridicolă. Diferența nu provoacă scopuri distructive, ci invită la convivialitate.

1) La Biserică ni se spune că Dumnezeu este bun și milostiv. În același timp observăm că în lume există numeroase forme de manifestare a răului. Credeți că Dumnezeu permite răul în lume cu un scop anume?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

2) Credeți că suferința în lume este cauzată de păcatul omului necredincios?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

3) Credeți că femeia, prin adoptarea unei vestimentații moderne, contribuie la creșterea imoralității și a comportamentului violent în societate?

- a) cu siguranță nu
- b) probabil că nu
- c) nu știu
- d) probabil că da
- e) cu siguranță da

4) Credeți că forțele răului pot controla comportamentul colectiv al unui popor?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

5) Credeți că folosirea forței militare de prevenire este justificabilă împotriva unei țări suspectate ca fiind un potențial pericol?

- a) cu siguranță nu
- b) probabil că nu
- c) nu știu
- d) probabil că da
- e) cu siguranță da

D) Acțiunea Strategică

Religia dură (focalizare: tendințe militare) O astfel de ideologie antagonistă împarte societatea între aleși și blestemați. Menține o nevoie latentă de a pedepsi; situație ce poate exploda într-o ură distructivă.

Religia blândă (focalizare: frumusețea compromisului) Modelul nu mai trebuie să anihileze păgânul, sau să niveleze contradicțiile, ci trebuie să caute sinergii productive ale deschiderilor.

1) Credeți că Dumnezeu iubește numai pe creștinii ortodocși?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

2) Biserica Ortodoxă celebrează sfinți care au fost ofițeri și chiar au luptat în numeroase războaie. Poate un om să fie considerat sfânt dacă a luptat într-un război pentru apărarea credinței?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

3) Considerând că Biblia recomandă ca femeia să asculte de bărbat, credeți că este justificabilă folosirea forței de constrângere a bărbatului împotriva femeii în luarea unei decizii?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

4) Credeți că refugiații musulmani, care au decis să se stabilească definitiv în România, trebuie să devină creștini ortodocși?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

5) În Biserică, la școală, la televizor și pe stradă auziți oamenii folosind expresii de genul: „războiul sfânt al neamului nostru.” Poate un război să fie considerat sfânt, mai ales atunci când poporul agresor este tot ortodox?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

PARTEA 2: ATITUDINI PERSONALE

A) Idealul Vieții Teologice

Religia dură (focalizare: principiul monoteist) Dumnezeu este transcendent; este sursa absolută a întregii energii din univers; este judecătorul suprem între bine și rău. Omul trebuie să fie ascultător. Regimurile totalitare religioase sunt ancorate în acest ideal.

Religia blândă (focalizare: omniprezența divină) Credința într-un singur Dumnezeu relativizează răscumpărarea istorică și dogmatismul. Sfera divină cuprinde pe toți oamenii în mod necondiționat. Realitățile temporale sunt condiționate.

1) Biblia spune că Dumnezeu a creat lumea și pe om în șase zile din nimic. Dumnezeu este iubitor de oameni, însă totodată este și judecătorul suprem. Cum credeți că va fi Dumnezeu cu dumneavoastră personal ca judecător?

- a) foarte neiertător
- b) neiertător
- c) drept
- d) iertător
- e) foarte iertător

2) Fiind creat după chipul lui Dumnezeu, credeți că vi se cuvine să folosiți resursele planetei în orice fel doriți?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

3) Biblia spune că Eva a fost creată din coasta lui Adam, iar ca atare femeia trebuie să asculte de bărbat. În familia dumneavoastră cine ia deciziile importante?

- a) numai bărbatul
- b) mai mult bărbatul
- c) oricare dintre cei doi
- d) mai mult femeia
- e) numai femeia

4) Din Biblie aflăm că Dumnezeu uneori alege un popor pe care îl privilegiază. Considerați că faceți parte dintr-un popor ales?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

5) Dacă ați fi pus în situația să vă apărați credința, ați folosi violența?

- a) cu siguranță nu
- b) probabil că nu
- c) nu știu
- d) probabil că da
- e) cu siguranță da

B) Consecințele Sociale

Religia dură (focalizare: prozelitism) Afirmarea absolutului justifică convingerea că doar adevărul este condiția mântuirii. Astfel de forme de religie nu sunt potrivite pentru consens, ele se articulează într-un mod agresiv și misionar.

Religia blândă (focalizare: disponibilitate empatică) Dihotomia dintre apartenență și lipsa acesteia este depășită. Iubirea reconcilierii sparge zidurile de frontieră și umple cu compasiune voidul creat de ură.

1) Biserica v-a convins că credința ortodoxă este singura credință adevărată. Credeți că Dumnezeu se așteaptă ca dum-

neavoastră personal să convertiți la ortodoxie pe cei care nu sunt ortodocși?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

2) Credeți că dacă aveți un dialog bazat pe înțelegere reciprocă cu cineva de o altă religie ați trivializat sau trădat adevărul ortodox?

- a) cu siguranță nu
- b) probabil că nu
- c) nu știu
- d) probabil că da
- e) cu siguranță da

3) Când vă gândiți la o femeie din familia dumneavoastră, care este considerată „emancipată”, credeți că și-a abandonat datoriile de familie?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

4) Credeți că poporul român trebuie să fie un popor creștin ortodox?

- a) cu siguranță nu
- b) probabil că nu
- c) nu știu
- d) probabil că da
- e) cu siguranță da

5) Dacă o persoană din familia dumneavoastră s-a convertit la o altă credință, credeți că acea persoană trebuie exclusă din familie sau pedepsită pentru că și-a trădat credința?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

C) Tonalități Psihologice

Religia dură (focalizare: vânătoarea de demoni)
Dumnezeu este transcendent și manifestă dispreț absolut față de lume. Forțele satanice sunt identificate în societate și trebuie să fie eradicate.

Religia blândă (focalizare: dreptul la recunoaștere)
Respingerea plină de ură a celorlalți devine o atitudine ridicolă. Diferența nu provoacă scopuri distructive, ci invită la convivialitate.

1) În ciuda faptului că la Biserică ni se spune că Dumnezeu este bun și milostiv, vedeți că răul domină în lume, iar oamenii uneori vă răspund cu rău în schimbul binelui pe care l-ați oferit. Credeți că Dumnezeu are un motiv special pentru care permite această comportament?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

2) Credeți că atei se fac vinovați pentru suferința care există în lume?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da

- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

3) O femeie din familia dumneavoastră are o ținută vestimentară modernă; credeți că se comportă imoral?

- a) cu siguranță nu
- b) probabil că nu
- c) nu știu
- d) probabil că da
- e) cu siguranță da

4) Fără a da exemple, vă vine în minte un popor care credeți că este controlat de forțele răului?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

5) Sunteți de acord ca o țară să invadeze o altă țară doar în baza unor suspiciuni?

- a) cu siguranță nu
- b) probabil că nu
- c) nu știu
- d) probabil că da
- e) cu siguranță da

D) Acțiunea Strategică

Religia dură (focalizare: tendințe militare) O astfel de ideologie antagonistă împarte societatea între aleși și blestemați. Menține o nevoie latentă de a pedepsi; situație ce poate exploda într-o ură distructivă.

Religia blândă (focalizare: frumusețea compromisului) Modelul nu mai trebuie să anihileze păgânul, sau să niveleze

contradicțiile, ci trebuie să caute sinergii productive ale deschiderilor.

1) Credeți că Dumnezeu vă iubește numai pe dumneavoastră și nu și pe cei de alte credințe?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

2) Dacă un creștin ortodox a nedreptățit un om pe motivul că acela este ateu sau de o altă credință, credeți că ortodoxul a păcătuit?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

3) Considerând că Biblia recomandă ca femeia să asculte de bărbat, în familia dumneavoastră sunteți de acord ca bărbatul să folosească forța de constrângere împotriva femeii?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

4) Dacă un refugiat musulman se stabilește definitiv în România și devine vecinul dumneavoastră ați fi bucuros dacă guvernul sau comunitatea l-ar forța să abandoneze islamul și să devină ortodox?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu

- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

5) Să presupunem că ne aflăm în plin război, iar preotul ne spune că luptăm un război sfânt și ca atare orice păcat comis în scopul apărării țării (inclusiv omuciderea în condiții de auto-apărare), demnității, libertății și a Bisericii este iertat. Dumneavoastră personal ați putea lua viața cuiva în caz de legitimă apărare?

- a) cu siguranță da
- b) probabil că da
- c) nu știu
- d) probabil că nu
- e) cu siguranță nu

PARTEA 3: DESPRE SUBIECT

1) Care este vârsta dumneavoastră?

- a) între 18–25
- b) între 26–30
- c) între 31–45
- d) între 46–65
- e) peste 65

2) Sexul

- a) bărbat
- b) femeie

3) Care este nivelul dumneavoastră de educație?

- a) între 0–4 clase
- a) am studii gimnaziale
- b) am studii liceale
- c) am studii universitare
- d) am studii post-universitare

4) Care este identitatea religioasă a dumneavoastră?

- a) sunt Creștin Ortodox
- b) sunt Creștin
- c) am o altă religie
- d) sunt ateu
- e) prefer să nu răspund

5) Cât de des mergeți la Biserică sau la templu, sinagogă, etc., după caz?

- a) merg zilnic
- b) merg săptămânal
- c) merg doar la evenimentele majore din an
- d) merg extrem de rar
- e) prefer să nu răspund

NOTE

¹ Pentru detalii vizitați: <http://www.pewforum.org/> (ultima accesare 2 decembrie 2016).

² Richard Friedli, "La religion et la paix La «religion douce» et l'éthique du monde Un pas vers la paix?" în *Religions et violences: Sources et interactions. Symposium*, volum editat de Anand Nayak (Fribourg, Suisse: Editions Universitaires, 2000), 48–61.

³ Instrucțiunile oferite în acest capitol sunt bazate pe recomandările făcute de Chase Harrison în cadrul programului universității Harvard privind cercetarea prin intermediul anchetelor sociale. Vezi, Chase Harrison, „Harvard University Program on Survey Research,” <https://psr.iq.harvard.edu/book/survey-data-collections> (Ultima accesare 28 decembrie 2016).

9

Concluzii

În concluzionarea acestui manual de metodologie a cercetării, este important să reiterăm valoarea strategică (actuală și viitoare) a Bisericii Ortodoxe în societatea globală la nivel politic, cultural și spiritual.

Date fiind confruntărilor ideologice aflate în plină desfășurare atât între religii, cât și între religie și secularism, la nivel politic, Biserica definește atitudinile legate de identitatea personală și colectivă, cât și pe cele legate de gândirea economică în administrarea bunului comun. La nivel cultural, Biserica are obligația morală de a promova binele, de a spune adevărul și de a cultiva frumosul, în timp ce la nivel spiritual, aceasta influențează atitudinile legate de sensul vieții, în contextul unei științe și tehnologii avansate ce continuă să redefinească destinele umanității. Pacea, ca și războiul, este o țintă în mișcare, iar ca atare menținerea păcii necesită o educație solidă însoțită de un puternic spirit de intuiție, creativitate și imaginație.

Din perspectiva teologică, pacea este atât un dar divin, cât și o activitate umană, iar ca atare are un rol fundamental în doctrina soteriologică, unde mântuirea este realizabilă numai în contextul sinergiei dintre divin și uman.

Ca dar divin, pacea este ilustrată liturgic în litanii de cerere precum: „pentru pacea de sus și pentru mântuirea sufletelor noastre, Domnului să ne rugăm.” În acest context, pacea este înțeleasă ca o dispoziție sufletească internă ce se

exprimă în viața unui om ca o stare de bucurie mistică, eternă și negrăită; similară experienței taborice, unde apostolii au spus: „Doamne, bine ne este nouă să fim aici!” (Mt. 17,4) Înșă, această stare soteriologică de bucurie negrăită este și rezultatul unei vieți aflate în plin exercițiu spiritual, unde sinergia divino-umană este evidentă și lucrătoare.

Ca activitate umană, pacea nu poate fi înțeleasă decât prin analogie cu violența; știut fiind faptul că conflictul uman joacă un rol ambivalent, stimulând atât progresul și bunăstarea omenirii, cât și distrugerea acesteia.

Așa cum am ilustrat în primul capitol, studierea păcii religioase se află într-o stare incipientă doar în sensul exercitării acesteia în condițiile actuale ale omenirii. În realitate, relațiile de cauzalitate dintre religie, conflict și pace au existat dintotdeauna; religia reprezentând elementul de stabilitate socială în istoria umanității. Ceea ce este firesc și important de făcut este atât colectarea resurselor vitale, cât și organizarea și interpretarea acestora cu scopul utilizării lor de către factorii de decizie, astfel încât aceștia să poată administra conflictul pe linia progresului.

Cunoașterea și utilizarea resurselor teologice trebuie făcută în baza unui model interdisciplinar. Ceea ce am subliniat în cel de-al doilea capitol este faptul că cercetarea trebuie făcută atât la nivelul calitativ cât și cantitativ, după metoda sociologică ce impune colectarea datelor prin analiza documentelor, prin intervievarea factorilor de decizie și prin observarea comportamentului acestora; datele putând fi analizate și cu sprijinul statisticii descriptive și inferențiale.

În procesul colectării, interpretării și a punerii în uz a acestor date, este crucial ca cercetătorul să aibă un plan de acțiune bine definit așa după cum am ilustrat în cel de-al treilea capitol. Din motive pragmatice, planul de acțiune

trebuie să fie bazat pe o structură de proces. Structura de proces implică o relație strânsă între factorii de inducție ce includ credințele religioase cheie invocate și (re)interpretate contextual în procesul formării înțeleșului; concluzionând în diverse hotărâri luate de factorii de decizie sub condiții de amenințare și conflict violent. Tot aici este importantă și înțelegerea efectului rațional și emoțional al fenomenului religios, atât în contextul conducerii unei organizații, cât și în felul în care factorii de decizie (legitimi sau nelegitimi) interpretează sensul vieții, atât printr-un apel la texte sacre, superstiții, mituri și legende, cât și prin apel la violență ca o ultimă instanță.

Intervenția redirectionării conflictului pe linia constructivă este ilustrată în cel de-al patrulea capitol, unde tehnica logoterapiei oferă beneficiile unei abordări contextuale; abordare prin care conflictul intern al individului și atitudinea acestuia față de viață și moarte pot fi atât diagnosticate, cât și modificate prin găsirea sensului vieții. Tot aici, sensul vieții poate fi (re)construit și prin apelarea la hermeneutica religioasă prin care religia este interpretată și redirectionată către o manifestare blândă și nu una dură.

Întrucât momentul de panică adesea neutralizează abilitatea unei alegeri raționale—context în care individul acționează în baza impulsului reptilian de luptă sau fugă—capitolul cinci oferă o platformă de înțelegere a contextului în care un grup sau un individ trece de la starea zeitgeist (stare ce afirmă inevitabilitatea conflictului), la starea kairos (momentul suprem de panică). Pe această platformă intermediară dintre realitatea păcii și cea a violenței se poate interveni fie prin reinterpretarea sensului vieții în scop constructiv, fie prin redirectionarea furiei gloatei către un obiectiv virtual terț (scapegoat). Aici duritatea religiei poate fi redirectionată fie către un obiectiv intern (martiriu),

fie către un obiectiv extern (retaliere) atunci când această duritate nu poate fi controlată. Așadar, violența poate fi evitată, sau poate fi justificată printr-un plan interpretativ adaptabil situației, care este capabil să perturbeze acuratețea dogmatică, etică și ritualică.

Cu toate acestea, contextul liminal, de transfer dintre zeitgeist și kairos, reprezintă și o oportunitate de intervenție și soluționare a conflictului pe termen scurt, deoarece printr-o comunicare bine organizată și pliată pe modelul contemporan de comunicare socială, liderul religios poate contribui la controlarea momentului critic al izbucnirii unui conflict. Tot aici am evidențiat și beneficiile pragmatice ale organizării unui grup de administrare a crizei însărcinat cu dezvoltarea unui model de comunicare pe liniile culturii sociale globale. Acest grup poate să stopeze escaladarea conflictului, sau poate să-l deraieze către un obiectiv virtual terț (scapegoat), care să aibă capacitatea de a absorbi furia colectivă iminentă, dar fără să aibă efecte de distrugere socială sau materială.

Continuând linia interpretativă, în cel de-al șaselea capitol am oferit strategii și tactici de intervenție preventivă și am reliefat diferențele dintre metodele de „transformare” și „soluționare” a conflictului, încheind astfel ciclul prezentării formării înțelesului.

Odată ce conflictul este ținut sub control, religia oferă verdictele ei, iar natura acestor verdictes a fost expusă și analizată în cel de-al șaptelea capitol. După cum am observat, spirala memoriei în conflictul religios scoate în evidență atât natura ciclică a violenței, cât și impactul acesteia asupra interpretării religioase. Memoria religioasă a conflictelor anterioare crează o dependență de cale, care adesea se află în coliziune directă sau indirectă cu standardele dogmatice pacifiste. În acest sens, prin intermediul ritualului, memoria

este rescrisă, însă pe parametrii adaptabili contextului în care memoria este invocată. Din acest motiv, atât sursele documentare, simbolice și culturale de analiză a verdictelor, cât și antinomiile dintre standardele dogmatice și efectele precedentului demonstrează eforturile irenice ale Bisericii Ortodoxe. Aceste eforturi irenice sunt vizibile atât în administrarea tensiunii dintre universalism și localism, cât și în administrarea tensiunii dintre gândirea colectivă și gândirea individuală; tensiune capabilă să conducă umanitatea către un conflict distructiv, sau unul constructiv.

În vederea implementării pragmatice a acestei metodologii, am oferit și un ultim capitol prin care am ilustrat criteriile de anchetă socială necesare în dezvoltarea sondajelor de opinie, prin intermediul cărora se pot colecta date în scopul măsurării atitudinilor de tranziție de la religia blândă la religia dură în context ortodox. Aceste date vor fi utile atât liderilor spirituali cât și educatorilor în vederea evaluării felului în care educația a reușit (sau nu) să își atingă obiectivele.

Așadar, dată fiind confruntarea ideologică globală generată atât de motive economice (accesul la resurse și distribuția acestora), cât și de motive de identitate individuală și colectivă, liderii Bisericii Ortodoxe—ca de altfel toți liderii spirituali ai religiilor organizate—devin din ce în ce mai vulnerabili scrutinului opiniei publice care poate să afecteze în mod pozitiv sau negativ credibilitatea instituției pe care o reprezintă.

Ținând cont de proiecțiile demografice religioase la nivel global, de rolul politic pe care Biserica Ortodoxă îl are atât la nivel global cât și la nivel național în tandem cu statul, de distribuția geopolitică a Bisericii și de influența acesteia în societatea civilă, este mandatoriu ca atât învățământul

teologic cât și cel laic (științe politice și administrative, științe economice, studii de securitate, relații internaționale, etc.), din țările majoritar ortodoxe, să își dezvolte capacitatea de a înțelege rolul ambivalent al Ortodoxiei (în particular) și al religiei (în general) în relațiile interumane.

INDICE

- 1 Mai 1920 56, 57
absentism 157, 167
Academia de Științe a Moldovei
    xii
act martiric 9, 53, 89, 130, 153,
    168
actori 100, 154
– raționali 100
acțiune 45, 74, 126, 132, 145,
    200,
– militară 102, 118, 162, 170
– strategică 86, 91–93, 101–103,
    118, 137, 176, 189, 195,
Adam 74, 185, 191
adevăr 36, 71, 73, 85, 88, 92, 96,
    168, 186–187, 192, 193, 199
Africa x, 173
– de Sud x
– de Vest x
– Subsahariană 173
agresor 101–102
Al Khader 53
Alexandru Negruzzi 63, 80
ambivalent xiii, 45, 62, 76, 90,
    107, 139, 167, 200, 204
– caracter 45
amenințări 100, 145
America Latină 173
analiză xiii, 6, 11, 17–18, 26–27,
    29–30, 32–33, 35, 47, 58, 62,
    65–69, 94, 110, 113, 116,
    122, 127, 152, 159, 165–166,
    173–176, 184, 202–203
– conținut 15–16, 18, 31
– documentelor 5, 18, 31
– socială 14, 21–23, 31
– statistică 5, 17–18, 27–28, 31
anamnetic 156, 160
anchetă socială 6, 203
antinomie 152, 161–162
arme 65
– binecuvântare de 59, 64, 76,
    102, 162, 164
– de distrugere în masă 162
aroganță 134
artă pastorală 87, 121
asceză 41, 72
Asia 49, 82, 173
ateu 196, 198
atitudini 3, 5–7, 22–23, 27,
    45–46, 48, 56, 60–62, 68, 71,
    74, 76–77, 91, 95, 103–104,
    117–118, 126, 134, 165–166,
    173–199, 203
autoconservare 130
autoritar 92, 94, 105, 135

- autoritate 4, 86, 94, 111, 114,
     125, 136, 138
 – canonică 4, 48, 72, 165
 – ierarhică 4, 48, 72, 165
 – interpretativă 130–132, 136
 – morală 146
 – politică 1, 144, 146, 162
 – religioasă 66, 131
 – seculară 4, 163
 – spirituală 108, 136, 140, 163
 Avarair, Bătălia de la 101
 Babeș-Bolyai, Universitatea xii,
     xv
 Bahutu 157
 Balcani 11, 49
 barometru 174
 bărbatul 92–94, 176, 184–185,
     190–192, 196–197
 binele 199
 Biserica Ortodoxă Română 9, 37,
     59–60, 64, 79, 81–82, 147,
     172
 Boston Theological Institute x-xi,
     81, 98
BTI Magazine xi
 bunul comun 4, 199
 canon(ic) 43, 58, 72–73, 75–76,
     78, 120, 137–138, 140, 145,
     151, 162–167, 169
 canonicitate 72, 162, 164–167,
     169
 – locală 162, 164
 – panortodoxă 162
 categoria medie 179
 catehism (ortodox) 48, 65
 Caucaz 11
 cercetare x-xiv, xv, 5, 8, 11–38,
     41, 43, 45, 47, 65, 69–77,
     86–87, 104–105, 173, 176,
     198, 200
 – calitativă xv, 14–15, 29, 31, 34
 – cantitativă 14–15, 31, 34
 – descriptivă 31
 – empirică 5, 7
 – evaluativă 13, 32
 – interdisciplinară 12–13, 32
 – pe subiecți umani 19
 cheneză (chenotic) 68, 75, 133
 chestionar 20, 26–27, 174,
     176–184
 Ciocnirea Civilizațiilor xiii
 cler 3–4, 12–13, 22–23, 45,
     47–48, 65, 75–76, 106, 133,
     165
 – militar 45–65, 75–76
 Clubul Colectiv 104, 112, 122,
     124
Codul Penal 144
 colonialism 60
 complexe 133
 – de inferioritate 131
 – de superioritate 131
 comportament 3, 6, 7, 13–14,
     20–24, 73, 89, 101, 104, 141,
     162, 189, 194, 200
 – devoțional 86, 175
 – de grup 104, 121
 – social 12
 – violent 188
 comunicare 6, 12, 85, 94,
     99–124, 126, 133, 135, 202
 – în condiții de criză 94, 104–
     105, 108, 111–117, 121, 123,
     130
 – socială 111, 117, 202
 – proactivă 114

- comunicat de presă 116, 122
 concept 5, 16, 22–23, 31–32,
   34–35, 43, 74, 75, 79, 94, 119,
   140–141, 1601, 180–181
 confidențialitate 19, 136
 conflict 6, 9, 59–60, 70–72, 75,
   81, 93, 95, 98–100, 103, 113,
   117–118, 123, 125, 130, 139,
   143, 153–154, 156–172,
   201–203
 – administrare 114, 200
 – diplomatic 170
 – gestionare 11–12
 – grup 12
 – intern 5, 93, 142, 146, 200–201
 – internațional 11
 – interpersonal 12, 127
 – politic 90, 146
 – religios x–xvi, 5–6, 151–172,
   200, 202
 – social 93, 129
 – soluționare 6, 12, 103–104,
   117–118, 125–128, 142, 202
 – transformare 42, 75, 125–128,
   130, 132–135, 138–143, 146,
   171, 202
 consecințe sociale 86, 91–92,
   101, 118, 156, 176, 186, 192
 consiliere duhovnicească 133
 constantă 2, 22–23, 25, 31–32,
   35
 conștiință xiv, 45, 65, 74–76, 91,
   97, 159
 – morală 71
 – obiecție de 45, 65, 74–76
 – religioasă 125, 130, 143
 convertire 187
 – forțată 118
 Coreea de Nord x
 Coreea de Sud x
 credincios 9, 22, 36, 49, 61, 101,
   112, 136–141, 144–146, 165,
   167, 175–176, 184, 188
 creștinism x–xii, 2–3, 11, 62, 93,
   173
 – apusean 161
 – răsăritean x–xii, 3, 12, 43, 67,
   70, 79, 174–175
 criză 6, 45, 47, 68–69, 73, 75,
   85, 94, 102–105, 111–117,
   121–123, 128, 130
 – escaladare xv, 99, 110–111
 cult 43, 48, 64, 72, 78
 cultură 13, 45, 47, 56, 59, 66, 71,
   76, 102, 104, 117, 127, 130,
   135, 142, 144, 152, 159, 166,
   168, 173–174, 199, 203
 – corporatistă 105, 118, 121
 – ierarhică 105–109, 118, 135
 Daniel O. Aleshire xi
 darvinism 131, 143
 date 111, 173–175, 178–179,
   200, 203
 David Little xiii, xiv, 9, 123,
 Decius, împăratul 49, 51
 demagog 61, 86, 90, 94–96, 111
 democratic 71, 104–105
 – spirit democratic 108
 demografic 178, 203
 dependența de cale 6, 132, 140,
   151–152, 161, 165–166,
   168–169, 202
 designul cercetării 41–43, 72, 73
 determinism genetic 2, 7
 deviere 49, 103, 130, 136

- deziderat pozitiv 125, 131, 133,
139-141, 157
- dezinformare 104
- dezintegrare socială 134
- dezvoltarea teoretică 1
- dialogul 740, 77, 92, 135, 137,
187, 193
- alegere 70
- interreligios 49, 67, 70-71, 77
- necesitate 70
- diavol 52, 188, 194
- Dimitrie Cantemir 37, 63-64, 80
- diplomație publică 112-113
- distanță 27-28
- divin(ă) 22, 42-43, 47, 64, 68,
71, 75, 79, 92-93, 94, 103,
119, 130, 133-136, 153, 161,
167, 185, 191, 199-200
- chip 2, 133, 135
- mânia 69, 101-102
- doctrină 22, 43, 47-48, 60, 67,
73-75, 80, 102, 120, 164, 199
- a infailibilității 59, 75, 108, 164
- maniheistă 22
- pacifistă 101
- ortodoxă 22, 167
- socială 73
- dogmă 12, 23, 25, 46, 69, 72-73,
75, 79, 101, 117, 121, 152,
161-162, 165, 168-169, 171,
185, 191, 202-203
- double-barreled 183
- dreptate 36, 48, 59, 68, 70, 73,
110, 126
- socială 48, 73
- dualism 69, 73, 77
- duhovnic 87, 136-141, 143, 145
- Dumitru Stăniloae 9, 58, 61,
79-80
- Edgar H. Schein 105, 124, 134,
147
- educație 2, 12, 23, 36, 107-108,
178, 197, 199
- teologică xv, 103
- efect 2, 6, 24-26, 34, 48-49, 53,
77, 93, 114, 116, 118, 121-
122, 126, 131-136, 139-140,
143-145, 156, 178, 180, 182,
201-203
- Egipt x, 4, 11, 101
- elice 157-159
- epigenetic 131, 151, 153,
167-168
- epitimie 137, 145
- eretic 77, 103, 170
- Eritreea 11
- eroare ecologică 175
- eroism 45, 58, 88, 101
- eshatologie 77, 45, 68-69, 73, 85,
95, 159
- eșantion 27, 33
- aleatoriu 18, 32
- etică xii, xv, 3, 6, 43, 66, 70, 73,
117, 202
- a păcii 4
- obiectivitate 12
- războiului 3-4
- etichetare 179
- Etiopia 4, 49
- etologie 2, 7, 143
- eugenie 72
- Europa 4, 173, 182
- Eva 185
- evaluare xiii, 1, 32, 87, 109, 113,
116, 122, 179, 182

- existențial(ă) 69, 85, 88, 131
  - frustrare 88, 95
  - vid 88–89
- factor(i) xii–xiii, 5, 12–13, 34, 38, 89, 90, 105, 113, 121, 143, 146, 171, 176, 200–201
  - de inducție 41–82, 201
  - de influență 13, 45
  - de inhibare 1, 105–111, 121, 135
- Fecioara Maria 53–56, 77
- femeia 93–94, 176, 184–185, 188, 190–192, 196
- fenomene xiv, 15, 21–25, 27, 29, 31–34, 41, 45–43, 58, 60–62, 66–74, 77, 90, 92, 100–101, 104, 109–111, 162, 166, 175, 201
- fiabilitate 20
- fight or flight 130
- filetism 61, 73
- formarea înțelesului 5, 42–43, 42, 72–73, 83–148
- forță militară 118
- Fredrich Nietzsche 86
- fundamentalism(t) 66, 90, 132
- G.R.A.S.P. xiii
- gândire 32, 73–75, 101, 104, 111, 120, 129, 138, 140, 180
  - cauzală 140
  - colectivă 6, 203
  - creativă xvi
  - de grup (vezi grupthink)
  - de turmă (vezi grupthink)
  - economică 199
  - individuală 73, 203
  - probabilistică 17
  - teologică 56
- generalizare empirică 15, 18, 28
- genom 71, 73
- gloata 90, 97, 101, 104, 111, 122
- globalizare 69–70, 77
- Gordon Allport 23–26, 38
- groupthink 105, 109–111, 114, 119
  - autocenzurare 110
  - automulțumire 110
  - manifestare 110
  - peer-pressure 110
  - raționalizare 110
  - superioritate morală 110
  - unanimitate 110
- Harry Ingham 108, 119
- Harvard University x, xii–xv, 37, 198
- Hellenic College x, xv
- holding statement 115–116, 119, 122
- Holocaust 85
- Horea, Cloșca și Crișan 59, 77
- iconografie 43, 47–49, 53–56, 76, 78, 166
  - Hristos cu sabia 49–50
  - Judecata de Apoi 73
  - rol intersubiectiv 48, 53, 76, 175
  - rol obiectiv 48, 76
  - rol subiectiv 48, 76
  - Sf Antimis 53–54
  - Sf Dimitrie 49, 51
  - Sf Gheorghe 49, 52–53
  - Sf Mercurie 49
- idealul religios 152, 160, 166
- identitate 11, 26, 45, 131
  - colectivă 60, 72, 78, 199, 203
  - personală 19, 198–199, 203

- ideologie 56, 60, 189, 195
  - comunistă 56
  - socială 11
- iertare 61–62, 146
- ierurgie 168
- imagini bolșevice 56–57, 59
- Imitatio Cristi 133
- impuls reptilian 201
- inducție 5, 39–82, 156, 166, 201
  - cognitivă xiv, 42, 45–48, 72, 74, 76, 126
  - cvasi-instituțională 47, 60–66, 75
  - emoțională 46–47, 72, 74, 96, 138, 176
  - instituțională 45
  - fenomenologică 45, 162
  - structurală 45
- infaibilitate 59, 75, 108, 164
- inferență 175
- inferior 106–109, 121, 131–132, 135–136, 143–144
- instinct 2, 53, 89
  - primar 130, 154
- intermediere 6, 12–13, 25, 27, 108, 114, 116–117, 119, 127, 154, 156, 173, 198, 201–203
- interpretare 5, 22, 31, 42, 47, 68, 72, 75, 91, 100–102, 119, 121, 125–148
- interviu x, 12, 15, 18–20, 30, 32, 36, 137, 178
  - elită 137–138
- investigație 13
- ipoteză 5, 16, 22–26, 31–32, 34–35, 71
- IPSEC xii
- Irak 4
- Irving L. Janis 110
- Israel 173, 186
- încredere xiii, 19, 126, 136, 138
- jertfă 75, 112, 160, 167
  - fără de sânge 160
  - sângeroasă 75, 160
- joc cu sumă nulă 93
- Joe Luft 108
- Johary Window 108, 119, 121, 124
- John Paul Lederach 125–127, 129–130, 139–142, 146
- judecător 92, 184–185, 191
- jurisprudență 66, 164
- kairos 6, 91, 94, 117, 120, 159, 163, 166, 201–202
  - interpretare 99–104
- Karen Armstrong 85, 96
- Kim Dae-jung xi
- Kosovo 49, 53
  - Kosovo Devojka 53–54
- legea încorporării 65
- libertate 3–4, 74, 85, 108, 120, 173
- lider x, 56, 86, 90, 93–95, 110
  - politic x, 35, 56
  - religios x, 5, 42–43, 45, 62, 72–73, 96, 99–101, 104, 112, 114, 117, 120, 130–134, 143, 161, 202
- liminalitate 6, 94, 99–124, 159, 166, 202
- literatura 30, 63, 95
  - revizuirea 16, 26, 30
  - teologică 1, 7, 166
- localism dur 162–166, 169
- logoterapie 5, 72, 86–90, 93, 95, 159, 201

- Mahatma Gandhi 130
 manipulare 31, 104, 170
 Marc Gopin xi, 37
 Marele Sinod al Patriarhiei
     Ecumenice 1872 61
 Mariaea Britanie x
 martir(iu) 3, 6, 9, 43, 45, 53,
     59, 68, 76–77, 89, 100–101,
     117, 120, 130, 146, 152–153,
     162–163, 168, 201
 – neo-martir 59
 Masaru Emoto 131, 147
 matematica 14, 27
 Maximian, împăratul 49, 51
 măsurare 5, 27–28, 31–33, 35,
     131, 165
 – de atitudini 23, 173–198
 mântuire 36, 56, 68, 199
 mediator 90
 memoria(ei) 6, 59, 85, 102,
     146, 152, 161, 164, 167, 169,
     202–203
 – colectivă 156, 159
 – reciclarea 151, 165, 168
 – spirala 6, 151, 153–156, 166,
     202
 – trecutului 152, 160, 166–167
 menoniți 67
 metoda sociologică 5, 12, 30, 32,
     36, 200
 Michael Ignatieff xiii
 Michael S. Dukakis xiii
 Mihail Gorbaciov xi
 mimetic 111, 134–135
 misticism 66–67, 91, 200
 mit 46, 68–69, 72, 132, 201
 – eshatologic 45
 model interdisciplinar xi, 1, 5, 7,
     12, 23, 31, 32, 34, 98, 200
 Molitfelnic 64, 79, 80, 82
 monotelism 161–162, 167
 musulman 52–53, 56, 80–147,
     182, 190, 196
 narative 89, 102, 132, 151–052
 – eshatologice 85, 159
 – religioase 91, 117, 159
 naționalism 45–46, 58, 60–61,
     66, 74–76, 80, 163
 – primordialist 74
 – perenialist 74
 negociere 12, 127, 132, 139,
     140–141
 New Age 66, 132
 Nicolae Ceaușescu 60
 Nikolai Kochergin 56–57
 Northeastern University x, xii, 9
 obiecție de conștiință 45, 65–66,
     74–76
 observare 5, 12, 15, 18, 20, 22,
     27, 29, 31–32, 200
 – directă 20, 35
 – empirică 33, 35
 – indirectă 21, 35
 – neparticipativă 21, 35
 – nestructurată 21, 35
 – obscură 21, 35
 – participativă 21, 33, 35
 – structurată 21, 35
 – vizibilă 21, 35
 Oleonus, Regele 49, 51
 omucidere 49, 145, 197
 orientare ix, 43
 – ciclică 129–130, 140, 142
 – liniară 129–130, 140, 141, 142
 ortopraxie 41, 74–75

- pacifism(t)(tă) 1, 3, 6, 49, 60, 64,
     67, 76, 91, 101–103, 152–154,
     159, 161, 163, 165, 202
 – orientare 101
 Paja Jovanović 53, 55
 panică 121, 201
 – colectivă 6, 94, 99–101, 106,
     117
 panortodox 58, 76, 162–164, 170
 paradox(ul) 152, 154, 161, 168
 – martiriului 152
 parastas 160, 167–168, 169, 171
 paritate 70
 – interdisciplinară xi
 Parlamentul României xii
 participa 12, 58–59, 71, 76
 Patriarhia Ecumenică 61
 Patriarhul Daniel 122, 124
 Patriarhul Ecumenic Bartolomeu
     xii, xiv, 9, 123
 păcat 61–63, 75, 102, 120, 137,
     140, 145, 188, 196, 197
 – originar 2, 41, 74, 162
 pedeapsă 62–63, 68, 183
 – capitală 5, 62–64, 76
 perși 101
 Pew Research Center 173
 piatră 56, 97
 – de temelie 56
 – funerară 56
 pietism 22, 176
 plauzibilitate 25
 polarizare(a) 76, 135
 – puterii 106
 politologia xii, 1, 7, 8, 20
 popor 92, 94, 119, 170, 176, 184,
     186–187, 189–190, 193, 195
 – ales 92, 94, 102, 119, 1876, 190
 Premiul Nobel Pentru Pace xi
 Primăvara Arabă 90
 profet(ic) 22, 61, 135, 151, 169,
     175, 184
 protocol 30, 107, 122
 – Biserică–Stat 62
 prozelitism 92, 118, 186, 192
 psihanaliză 86–87
 psihologie 66, 138
 psihoterapie 87, 89
 purtător de cuvânt 114, 119, 122
 putere(ii) 3–4, 41, 48, 59, 85,
     87–88, 91, 97, 105–108, 121,
     135, 144, 147, 159, 162–163
 – distribuția dispersă a 91, 94
 – distribuția piramidală a 91, 94
 quakeri 67
 R2P Responsabilitatea de a
     proteja 66, 74
 rata de răspuns 20, 33
 raționament 13, 27, 162
 Raymond G. Helmick, S.J. xiii, 81
 răul 69, 74, 77, 188–189, 194–
     195
 război(ul)(ului) 1, 3–4, 43, 45,
     48–49, 56, 58–59, 61, 64–65,
     68–69, 70, 75–76, 90–92,
     101–102, 162–163, 176, 184,
     190, 199
 – ca bun comun 4
 – de agresiune 170
 – de auto-apărare 58, 65, 164
 – just 4, 8, 45, 58, 74, 75, 161
 – justificarea 49, 58, 60, 65
 – nevăzut 3, 8
 – Rece 1, 60
 – Sfânt 190, 197
 – spiritual 8, 22

- realitate(a) 8, 23, 27, 36, 74, 91, 131, 137, 161, 175, 184, 200, 201
- vieții 152, 166
- regim totalitar 61, 89, 92, 105, 185, 191
- religia(e)
  - blândă 91, 93, 174, 94-95, 100, 166, 174-176, 185-186, 189, 191-192, 194, 195, 203
  - dură 7, 91, 92, 94-95, 121, 138, 166, 174, 176, 184, 186, 188-189, 191-192, 194-195, 203
  - geografică 66
  - hermeneutică 66, 90, 94, 136, 201
  - organizată 11, 70, 90-91, 118-120
  - primitivă 151, 168
  - și autoritate 4, 48, 66, 72, 108, 114, 125, 130, 132, 136, 138, 140, 163, 165
  - și cultură 66, 106, 203
  - și politică 656, 112
  - și știință 66, 71
- retaliere 6, 87, 100-102, 117, 120, 153-154, 165, 202
- revelație 22, 70, 131, 175
- rezistență nonviolentă 163
- Richard Friedli 91, 97, 174, 176, 198
- ritual 23, 47-48, 64, 81, 91, 99, 107-108, 117, 121, 153-156, 159, 164, 202
- de condescendență 107, 121, 145
- de criză 45, 68-69, 75, 116
- memorial 156, 164, 167
- politic 69
- public 116, 119, 152, 166
- ritualic(ă) 6, 43-44, 62, 68-69, 101-103, 138
- interacțiune 106-107, 121, 151
- roata științei 14-15, 28
- Romano-Catolic 75, 105, 123, 157
- Rusia 4
- sacrament 48, 87, 108, 136-137, 141, 145-146, 165
- sacrificiu 45, 68, 77, 120, 160
- Samuel P. Huntington xiii
- scapegoat 97, 116, 118, 201-202
- Scott Appleby xi, 81
- sectar 66, 132
- secularism 108, 199
- militant 108
- secularizare 66
- Securitate 144-145
- Seoba Srba 53, 55
- Sfântul Atanasie 58, 120
- Sfântul Vasile Cel Mare 85, 120
- Sigmund Freud 4, 10, 87
- simulări xvi, 12
- sinele 3, 108-109, 132, 134, 135, 141, 161
- sinergie 93, 118, 199
- sinod(ul) 48, 58, 72, 78, 163-164, 167
- de la Iași 65
- Sfântul și Marele... (din Creta) 58, 65, 163
- sinucidere 3, 87, 145
- Siria x, 4
- slujirea întreită 165
- smerenie(i) 132-137, 143

- bazică 133-137, 141, 143
- ca mandat divin 134-135, 143
- contextuală 134, 141, 143
- opțională 134, 141, 143
- repolarizarea 133-137, 140, 143
- societatea 22, 104, 109, 116, 119, 121, 135, 139, 154, 189, 195, 203
- civilă 121, 203
- globală 93, 94, 99
- soluționare xii, xv-xvi, 6, 12, 103, 104, 112-113, 117-118, 127-128, 141-143, 167-168, 202
- sondaj de opinie 6, 18, 36, 166, 177
- soteriologie 153, 162, 168, 199-200
- sovietici 53, 57, 79
- spectacol politic 69
- spirală memoriei 6, 151, 153-156, 166, 202
- spiritual x, xii, 2-3, 5, 8, 10, 22, 41-43, 45-46, 53, 70, 72-73, 76, 89-96, 99-101, 104, 107-108, 117, 120, 122, 126, 131-132, 136-141, 151, 167-168, 199-200, 203
- spiritul timpului (vezi zeitgeist)
- sposedanie(i) 137
- secretul 137-138, 143, 145
- Statele Unite ale Americii x, xii, 175
- statistică 5, 14, 17, 27-28, 31, 35, 38
- descriptivă 17, 30, 33, 35
- inferențială 17, 33, 35
- statul 1, 3-4, 8, 48-56, 58, 60-63, 65, 73, 162-163, 169, 203
- strateg(ic)(ie) 26, 70, 112-113, 120-122, 132-137, 143, 146, 171
- stratificare socială 105
- stres post traumatic 64
- structură xiv-xv, 1, 12-13, 19-20, 47, 59, 67, 72, 74-75, 89, 91, 101, 106, 121, 126, 132, 136, 142
- de proces xiv, 41, 43-45, 151-172, 201
- studii de pace x-xii, 11, 76, 77
- studiu de caz 29, 35
- subordonat 105-106
- suicid misionar 68
- superior 60, 65, 87, 92, 94, 105-109, 110, 121, 131, 134-136, 143
- superstiții 46, 66, 72, 74, 201
- supraviețuire 70, 85-86, 96, 100, 130-131, 143
- suveranitate 63, 74, 163
- Ștefan cel Mare și Sfânt 56
- știință 2, 66, 71, 73, 77, 131
- noua ... 131, 143
- socială 22
- tabuuri 74, 152
- tactică 120-122, 132-133, 137-138, 140, 143
- teologie xii, 73, 80
- interculturală x
- politică xii, 75, 162
- răsăriteană x
- teologumenă 75, 45-46, 68, 101-102, 161

- teorie(a) 15, 22–29, 32, 38, 74,
94, 140–141, 162
- războiului just 4, 8, 45, 58,
74–75, 161
- stringurilor 131
- terorism(t) 8, 163, 182
- lup singuratic 92
- religios 87, 97, 112, 132
- testabil 25
- Testament
- Noul 176
- Vechiul 186
- texte sacre 47, 58, 159, 170, 201
- tonalități psihologice 99, 188–
189, 194–195
- totalitar 61, 89, 92, 105, 185, 191
- tradiția canonică 58
- alexandrină 58, 101, 120
- vasiliană 58, 101, 120
- transformarea conflictului 75,
125–127, 129–130, 132–133,
135, 139–143, 157
- la nivel cultural 127
- la nivel personal 126
- la nivel relațional 126
- la nivel structural 126
- tranziție 86–87, 91, 103, 166,
203
- treime 56–57
- Triod 102, 120, 121
- turci 56
- țap ispășitor 86, 94
- unitate de analiză 5, 22–23,
26–27, 31, 34–35, 176, 184
- universalism blând 162–166,
169
- Uroș Predic 53
- valoare 14, 17, 25, 78, 111
- simbolică 102
- strategică 199
- variabilă 5, 17, 22–27, 31, 33–35
- antecedentă 24, 34, 60, 76
- dependentă 24, 34
- fictivă 20, 34
- independentă 34, 34
- intervențională 24, 34
- velocitate 157–159, 168
- verdict 5, 6, 42–43, 45, 72,
75–76, 140, 143, 149–198,
202–203
- Victor Ponta 104, 122
- Viktor Frankl 85–89, 94, 96–97
- violență 2, 6–8, 11, 23, 43,
66–69, 73, 87, 90–91, 95–96,
100–103, 106, 117–118, 123,
126, 130, 136, 140, 143–144,
153–154, 156–157, 161, 167,
169, 171, 173, 192, 200–202
- armată 100
- ciclică 6, 129–130, 139–140,
142, 151, 153–156, 165–166,
202
- colectivă xi–xiii, 1–10, 77, 91,
95, 123, 146, 171
- comportament învățat 2
- controlată 153–154, 202
- divină 69, 101–102
- împotriva sinelui 3
- împotriva comunității 3
- împotriva lui Dumnezeu 2
- justificată 102, 117, 202
- organizată 11, 43, 73
- ritualizată 69
- sacră 102
- simbolică 107, 153–154, 160,
168

viziune(a) profetică 22, 135, 151,
175, 184
Walter Wallace 14–15, 37
Watusi 157
Yoon Young-Kwan xii
zeitgeist 6, 91, 94–95, 99–103,
117, 120, 159, 163, 166,
201–202
– interpretare 6, 103–104
zelos(t) 131
Zimbabwe x

„Pacea, ca dar al Mântuitorului, ca rod al Treimii celei deoiființă este pentru orice om un telos al făpturii și al făptuirii sale, căci mai întâi trebuie zidită pacea în trup și apoi cea din trupul social. Lucrarea dlui teolog Marian Gh. Simion se referă îndeosebi la cel de-al doilea nivel de realizare și sistematizează o serie de elemente metodologice menite să ne conducă spre o eficiență manageriere a conflictelor pentru ca să atingem telosul păcii sociale. Proiectul, originat în mediul academic american, își extinde roadele și în Universitatea „Babeș-Bolyai” datorită generoasei colaborări încheiate între Facultatea de Teologie Ortodoxă și Harvard Divinity School, prin ilustrul ei profesor și președinte al IPSEC, Marian Gh. Simion, MTS, PhD. Volumul de față oferă studenților noștri posibilitatea să deprindă abilitățile necesare cercetării acestui minunat domeniu și apoi să dezvolte mărturia creștină în sensul realizării păcii. De aceea, credem că atât autorul cât și cititorul se vor învrednici să ajungă împlinirea cuvântului: Fericiți făcătorii de pace, căci aceștia fiii lui Dumnezeu se vor numi. A extinde pacea Treimii în istorie înseamnă a aduce veșnicia mai aproape de fiecare dintre noi.

Considerăm că un asemenea manual trebuie să fie în atenția tuturor celor care studiază în zona umanioarelor: teologilor, sociologilor, științelor comunicării și specializărilor de management cultural și de management al conflictelor, deoarece este un instrumentum necesar cultivării irenismului.

Laudă și cinste autorului.”

Preot Profesor **Ioan Chirilă**, PhD

Președintele Senatului Universității „Babeș-Bolyai”

„Acest manual universitar de metodologie a cercetării în studiile de pace ortodoxe răspunde unui vacuum global de expertiză interdisciplinară pe tema conflictului religios. Filtrând domenii vaste de gândire religioasă, politică, psihologică și strategică, pe care le rafinează printr-un pragmatism surprinzător, fac ca acest manual de cercetare calitativă să fie solid ancorat atât în teorie, cât și în credința trăită. Tranziția aproape neobservabilă de la limbajul teologic la cel al științelor sociale, fluente scriitoricească și felul în care datele sunt prezentate, amplifică accesibilitatea informațiilor, făcându-l o resursă indispensabilă studiilor strategice, sociologice, antropologice, studiilor de securitate, studiilor de relații internaționale, științelor politice și administrative, științelor comunicării și evident studiilor teologice ortodoxe. Formarea academică a lui Marian Gh. Simion, MTS, PhD, în domeniul teologiei ortodoxe și cel al științelor sociale, experiența didactică acumulată în cadrul renumitelor universități Harvard și Boston College, precum și experiența de teren în diverse țări de pe mapamond, solidifică credibilitatea autorului și a cărții.”

Dr. **Nelu Burcea**, reprezentant al International Religious Liberty Association,
la Organizația Națiunilor Unite, pe probleme de libertate religioasă

